

Міністерство освіти і науки України

**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»**

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

І. С. Монолатій

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

*Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності «політологія»
(освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»)*

Івано-Франківськ
2018

ББК: 66.62 (4Укр)

УДК: 329.1/.6

М – 77

Теорія політичних партій та партійних систем: Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «політологія» (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр») / Монолатій Іван Сергійович (укл.). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. – 78 с.

Укладач:

Монолатій І. С., доктор політичних наук, професор кафедри політології Факультету історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

Гон М. М., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету;

Ломака І. І., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Навчально-методичний посібник з курсу «Теорія політичних партій та партійних систем» містить тематичну структуру курсу – програму, перелік питань, які розглядаються у рамках кожного лекційного та семінарського заняття, основні поняття, перелік доповідей та повідомлень, програмові вимоги до курсу, рекомендовану основну та додаткову літературу, термінологічний словник.

© Монолатій І.С., 2018.

© ПНУ ім. В. Стефаника, 2018.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Серед головних акторів, які діють на політичній сцені, найбільш впливовими є партії, які виступають головними елементами громадянського суспільства. Важко уявити собі державу, її політичну систему без взаємодії із політичними партіями. Виражаючи інтереси соціальних спільнот і виступаючи головною ланкою, яка пов'язує громадянське суспільство з державою – політичні партії та партійні системи забезпечують представництво соціальних інтересів у політичній сфері суспільства.

Якісні характеристики політичної партії, які фахівці вважають атрибутивними для будь-якого партійного руху – власна теорія суспільного розвитку; політична платформа, соціальна база, електорат, що надає партії економічну, фінансову і політичну підтримку; розвинута організаційна структура; готовність і здатність очолити суспільні процеси, політична еліта, що поділяє і підтримує політичну платформу партії – обґрунтовують форму власності, що відповідає менталітетові громадян країни, пріоритети у виборі політичної системи, форми демократії і характер політичної влади, визначають державний лад.

Нормативний курс «Теорія політичних партій та партійних систем» передбачає вивчення історії становлення політичних партій та теоретичних основ їх функціонування.

У центрі уваги – етапи історичного розвитку політичних партій, етапи становлення теорії політичних партій, суть поняття «політична партія», елементи (індикатори) і функції політичних партій, партійне керівництво, типологія та класифікація політичних партій і партійних систем, способи визначення конфігурації партійних систем, а також питання ідейно-політичного спрямування та концептуальних засад політичних партій, які діяли на українських етнічних теренах наприкінці XIX ст. – першій третині XX ст., становлення політичного плюралізму та формування багатопартійності в сучасній Україні, її партійна система.

Спираючись на знання з інших курсів (історії зарубіжних політичних вчень, загальної теорії політики, етнополітології, політичної культури та інших), цей курс покликаний синтезувати історико-політологічні знання студентів в базові засади партології, світового політичного процесу, сформувані наукові уявлення про генезу, становлення і розвиток політичних партій, а також про зародження основ сучасних політичних партій, партійних блоків та громадсько-політичних об'єднань України, вивчення яких продовжується у спеціалізованих політологічних курсах, спецкурсах, історії політичних інституцій тощо.

Вивчення студентами Факультету історії, політології і міжнародних відносин спеціальності «політологія» нормативного курсу «Теорія політичних партій та партійних систем» обумовлено тим, що останнім часом події, що відбуваються на українській політичній арені викликають особливий інтерес. А що у цих умовах треба ясно представляти роль партій у

політичній системі, вивчення проблеми існування політичних партій у суспільстві, а також вплив їх на суспільство не втрачає своєї актуальності.

Головною метою курсу є всебічний аналіз феномену політичної партії, визначення тенденцій розвитку, ролі і місця політичних партій в політичній системі суспільства.

Об'єктом курсу є історія зародження, становлення політичних партій, класифікація політичних партій, їх роль в суспільстві.

Предметом курсу є тенденції функціонування та розвитку політичних партій та партійних систем, що відображають реальний процес включення їх у діяльність та реалізацію політичної влади і політичних інтересів. З огляду на це, важливими є підходи до визначення предмета курсу:

— *макронідхід* (слід охопити у вивченні політичні партії та партійні системи для створення загальної теорії);

— *мікронідхід* (аналіз політичних партій як суб'єктів політичного процесу з конкретними параметрами простору і часу, роль їх у становленні громадянського суспільства).

Завдання курсу:

— простежити історичний процес виникнення сучасних політичних партій;

— дослідити сутність, основні ознаки і функції партій;

— дати типологізацію політичним партіям і партійним системам;

— порівняти ідеологічне підґрунтя політичних партій, різні види партійних систем;

— проаналізувати новітні тенденції в еволюції партій;

Засвоївши курс «Теорія політичних партій та партійних систем» студенти повинні:

Знати:

— предмет і об'єкт партіології, сучасну методологію навчальної дисципліни;

— історію становлення і розвитку політичних партій, їх основні етапи;

— головні закономірності і тенденції розвитку теорії політичних партій й партійних систем;

— елементи (індикатори) політичних партій, основні функції політичних партій, їх типологію та сутність;

— основні типи та способи визначення конфігурації партійних систем;

— ідейно-політичне спрямування та концептуальні засади політичних партій в Україні;

— головні принципи утворення політичних партій та партійної системи України;

— основні поняття і терміни курсу.

Уміти:

— володіти сучасною методологією аналізу політичних партій й партійних систем;

— досліджувати політичні методи, цілі, проблеми, розв'язання й політичну логіку політичних партій;

- визначати ознаки, основні критерії і типи політичних партій;
- виокремлювати різновиди партійних систем, їх концептуальне спрямування;
- аналізувати програмні положення і практичні дії сучасних політичних партій, рухів, організацій України та зарубіжних країн.

Навчально-методичний посібник містить анотований перелік лекційних та семінарських занять та програмові вимоги до курсу, які включають основні теоретичні питання, що виносяться на обговорення та рекомендовані джерела і літературу, до них, яка дає змогу студентові самостійно підготуватись до заняття, а також теми рефератів і повідомлень, розрахованих на 10-15 хвилин. До планів семінарів подано і базовий понятійний апарат, на який слід звернути увагу в процесі підготовки до заняття з відповідної теми.

До посібника включено також програмові вимоги з курсу, які допоможуть студентам краще підготуватись до іспиту. Вона чітко підпорядкована науковій логіці викладу навчального матеріалу, спирається на дидактичні принципи, які забезпечують ефективне і систематизоване повторення і закріплення знань з даної дисципліни, які розглядаються у вищій школі.

Посібник розкриває практично всі питання навчальної програми з обсягу теорій політичних партій та партійних систем для вищої школи. Додатково висвітлюються питання, які пропущені у вже відомих програмах й екзаменаційних білетах, але без яких неможливо усвідомити окремі важливі поняття політичної науки, закономірності, явища і процеси. Послідовність викладу впорядкована з метою узгодження її з логічними схемами, усталеними в політологічній науці. Питання теорії і практики політичних партій і партійних систем як в Україні, так і за кордоном упорядковані за найновішими підходами.

Видання допоможе студентам Факультету історії, політології і міжнародних відносин (спеціальності «політологія») компетентно і фахово підготуватися до іспиту у вищому закладі освіти; до того ж він може стати добрим довідником для всіх хто цікавиться засадами партійних систем світу та України.

ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА КУРСУ:

№ п/п	Тема заняття	Кількість годин
	Лекційний курс	34
	<i>Модуль № 1</i>	
1.	Тема 1. <i>Вступна лекція.</i> Суть, структура та завдання курсу. Етапи історичного розвитку партій. Партії як аристократичні угруповання та політичні клуби.	2
2.	Тема 2. Виникнення та діяльність масових політичних партій.	2
3.	Тема 3. Трактуювання політичних партій в англо-американській та романо-германській політичній традиції.	2
4.	Тема 4. Партії в теоріях демократії XIX ст. Ідейно-теоретичні витоки класичної теорії політичних партій.	2
5.	Тема 5. Класична теорія політичних партій. Залізний закон олігархії.	2
6.	Тема 6. Формування сучасної теорії політичних партій.	2
7.	Тема 7. Теорія «кризи партій» та її інтерпретації.	2
	<i>Модуль № 2</i>	
8.	Тема 8. Формування сучасної теорії партійних систем.	2
9.	Тема 9. Типологія партійних систем.	2
10.	Тема 10. Однопартійні та двопартійні системи.	2
11.	Тема 11. Багатопартійні системи.	2
12.	Тема 12. Способи аналізу партійних систем.	2
13.	Тема 13. Теорія коаліцій.	2
	<i>Модуль № 3</i>	2
14.	Тема 14. Становлення політичного плюралізму та формування багатопартійності в Україні.	2
15.	Тема 15. Правова інституціоналізація політичних партій України. Організаційна будова, статус, функції та фінансування українських партій. Парламентсько-урядова діяльність партій. Політична опозиція в Україні.	2
16.	Тема 16. Політико-ідеологічні орієнтації політичних партій України. Політичний спектр української багатопартійності.	2
17.	Тема 17. Партійна система України. <i>Заклучна лекція.</i>	2
	Семінарські заняття	16
1.	Тема 1. Теоретико-методологічний інструментарій теорії політичних партій та партійних систем.	2
2.	Тема 2. Політичні партії та демократія. Партії в структурі громадянського суспільства. Партії і політична система суспільства.	2
3.	Тема 3. Походження політичних партій. Суть поняття «політична партія». Підходи до визначення політичної партії.	2
4.	Тема 4. Функції політичних партій.	2
5.	Тема 5. Типологія політичних партій.	2
6.	Тема 6. Класифікація політичних партій.	2
7.	Тема 7. Партійне керівництво.	2
8.	Тема 8. Інституціоналізація та діяльність політичних партій на українських етнічних землях (кін. XIX ст. – 1939 р.).	2

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

Модуль № 1.

Тема 1. Вступна лекція. Суть, структура та завдання курсу. Етапи історичного розвитку партій. Партії як аристократичні угруповання та політичні клуби.

Питання:

1. Історія та теорія політичних партій.
2. Партії як аристократичні угруповання.
3. Партії як політичні клуби.

Основні поняття:

Бар'єри (пороги) розвитку політичних партій, (віги, гвельфи, гіббеліни, етапи історичного розвитку партій, клуб якобінців, нові партії, партія-аристократичне угруповання, партія знаті (нотаблів), партія-політичний клуб, педієї, паралії, популяри, проникнення, родові партії, старі (традиційні) партії, сучасні партії, торі та віги.

Література:

- Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Р. Арон. – М., 1993.
- Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. Навчальний посібник / Є. Ф. Безродний, О. І. Уткін. – К., 2006.
- Бекназар-Юзбашев Т. Б. Партии в буржуазных политико-правовых учениях / Т.Б. Бекназар-Юзбашев. – М., 1988. – С. 3–6.
- Берлін І. Чотири есе про свободу / І. Берлін. – К., 1994.
- Даль Р. А. Пути перехода к демократии // Политика. – 1991. – № 10.
- Дізраелі Б. Демократія торі / Б. Дізраелі // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 1998. – С. 119–127.
- Дізраелі Б. Три головних мети партії торі / Б. Дізраелі // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 1998. – С. 537–543.
- Енциклопедія політичної думки / За ред. Д. Міллера. – К., 2000.
- Захарченко М. В., Погорілий О. І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.) / М. В. Захарченко, О. І. Погорілий. – К., 1993.
- История политических и правовых учений / Под. общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М., 2000.
- Мигранян А. История теории демократии: лекции по политологии / А. Мигранян. – Таллинн, 1991.
- Общественно-политические институты и движения: проблемы теории и истории. – М., 1991.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 29–41.

Политические партии: история, теория, практика / Сборник трудов под ред. Ковлера А.И. – М., 1993. – Вып.1.

Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки. Пер. з англ. / Дж. Торсон, Т. Себайн. – К., 1997.

Сучасний виборчий PR: Навч. посібник / Кер. авт. колективу В.В. Лісничий. – К., 2004. – С. 154–156.

Хімченко О. Г. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства: Навчальний посібник / О.Г. Хімченко. – К., 2006. – С. 10–32.

Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 29, 58, 79, 110, 153, 231, 263, 266, 267, 273, 310, 330, 382, 388, 413.

Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 45–63.

Тема 2. Виникнення та діяльність масових політичних партій.

Питання:

1. Європейські політичні партії.
2. Американські політичні партії.
3. Політичні партії в інших країнах світу.

Основні поняття:

Демократична партія США, Консервативна партія Сполученого Королівства, Лейбористська партія Сполученого Королівства, ліберальне товариство реєстрації виборців, масові партії (партії масової мобілізації), партія виборців (партія для всіх), політичні партії США, Республіканська партія США.

Література:

Адамо Г. ХДС/ХСС сущность и политика / Г. Адамо. – М., 1978.

Буржуазные партии и политическая борьба в странах Востока / Отв. ред. В. Ли. – М., 1987.

Бьюэлл Э. Архаичны, но не адекватны. О политических партиях США (Сверьясь с «классическими» оценками) // Политические исследования. – 1996. – № 13.

Желев Ж. Фашизм. Документальне дослідження німецького, італійського та іспанського фашизму / Ж. Желев // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 1.

Литвин В. Новітні політичні партії і робітничий рух / В. Литвин // Політика і час. – 1991. – № 3.

Марченко М. Н., Фарукшин М. Х. Буржуазные политические партии / М.Н. Марченко, М.Х. Фарукшин. – М., 1997.

Миллер С., Потхофф Х. Краткая история СДПГ. 1848–1990 гг. / С. Миллер, Х. Потхофф. – К., 1990.

- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 41–55.
- Партии и партийные системы современной Европы: Проблемно-тематический сборник / РАН; ИНИОН / Отв. Ред. В.П.Любин. – М., 1994.
- Политические партии США в новейшее время / Под ред. Н.В.Сивачева. – М., 1982.
- Политические партии и движения Восточной Европы. Проблемы адаптации у современным условиям / Под ред. Ю. С. Новопашина. – М., 1994.
- Політичні партії Західної Європи і Америки // Матеріали до конференції з проблем політичних партій. – К., 1994.
- Прозоров Ю. Б. Партии в переходных обществах (латиноамериканский опыт) / Ю. Б. Прозоров // Политические исследования. – 1994. – № 4.
- Сучасний виборчий PR: Навч. посібник / Кер. авт. колективу В.В. Лісничий.- К., 2004. – С. 154–156.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 63–76.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 88, 162, 178, 183, 201, 264, 266, 287, 324.
- Этнин Л. М. Политические системы развивающихся стран: Государство и политические партии в странах Азии и Африки / Л. М. Этнин. – М., 1978.

Тема 3. Тракткування політичних партій в англо-американській та романо-германській політичній традиції.

Питання:

1. Проблема партій в англійській політичній філософії XVI – XVIII ст.
2. «Батьки-засновники» американської політичної системи про політичні партії.
3. Проблема партій і революційно-демократичні вчення про державу у Франції XVII – XVIII ст.
4. Розвиток вчення про партію у політичній думці Німеччини.

Основні поняття:

«Батьки засновники» американської політичної системи про політичні партії, Й.К. Блунчлі, Г. Гегель, політика гойдалок, психологічна теорія політичних партій, справжні (несправжні) партії, теорія партій у політичній думці Німеччини XVII – XVIII ст., теорія партій у політичній думці Франції XVII – XVIII ст.

Література:

- Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Р. Арон. – М., 1993.
- Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. Навчальний посібник / Є.Ф. Безродний, О. І. Уткін. – К., 2006.
- Бекназар-Юзбашев Т. Б. Партии в буржуазных политико-правовых учениях / Т. Б. Бекназар-Юзбашев. – М., 1988. – С. 17–71.

- Бекон Ф. Сочинения: В 2-х т. / Ф. Бекон. – М., 1972. – Т. 2.
- Гегель Г. Политические произведения / Г. Гегель. – М., 1978.
- Гегель Г. Философия права / Ред. и сост. Д. Керимов и В. Нерсисянц / Г. Гегель. – М., 1990.
- Гоббс Т. Философские основания учения о гражданине / Т. Гоббс. – М., 1914.
- Енциклопедія політичної думки / За ред. Д. Міллера. – К., 2000.
- Захарченко М. В., Погорілий О. І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.) / М.В. Захарченко, О.І. Погорілий. – К., 1993.
- История политических и правовых учений / Под. общ. ред. В.С. Нерсисянца. – М., 2000.
- История социологии в Западной Европе и США / Отв. ред. Г. В. Осипов. – М., 1993.
- Зяблик Н. Г. Теория фракций Джеймса Медиссона / Н.Г. Зяблик // США: экономика, политика, идеология. – 1994. – № 8–9.
- Ковлер А. И. Исторические формы демократии: Проблемы политико-правовой теории / А.И. Ковлер. – М., 1990.
- Констан Б. О свободе у древних в ее сравнении со свободой у современных людей // Политические исследования. – 1993. – № 2.
- Мигранян А. История теории демократии. Лекции по политологии / А. Мигранян. – Таллинн, 1991.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 55–58, 64–69.
- Основи політичної науки. З історії політичної думки: від стародавності до наших днів. Курс лекцій за ред. Б. Кухти. – Львів, 1997.
- Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре / Ж.-Ж. Руссо // Трактаты. – М., 1989.
- Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки / Дж. Себайн, Т. Торсон / Пер. з англ. – К., 1997.
- Федералист. Политические эссе Александра Гамильтона, Джеймса Мэдисона и Джона Джея. – М., 1993.
- Франклин Б. Избранные произведения. – М., 1956.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 30, 37, 71, 280, 312, 379, 395–396.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 83–97.

Тема 4. Партії в теоріях демократії ХІХ ст. Ідейно-теоретичні витоки класичної теорії політичних партій.

Питання:

1. Партії в теоріях демократії ХІХ ст.
2. Ідейно-теоретичні витоки класичної теорії політичних партій.

Основні поняття (персоналії):

Л. Бональд, Г. Еллінек, Г. Кельзен, Дж. Міль, А. Токвіль, Д. Юм.

Література:

- Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Р. Арон. – М., 1993.
- Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. Навчальний посібник / Є.Ф. Безродний, О.І. Уткін. – К., 2006.
- Бекназар-Юзбашев Т. Б. Партии в буржуазных политико-правовых учениях / Т. Б. Бекназар-Юзбашев. – М., 1988. – С. 72–135.
- Енциклопедія політичної думки / За ред. Д. Міллера. – К., 2000.
- Зародження сучасної західної політології та розвиток української політичної думки // Вступ до політології / За заг. ред. В. Й. Скиби. – К., 1998.
- Захарченко М. В., Погорілий О. І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.) / М. В. Захарченко, О. І. Погорілий. – К., 1993.
- История политических и правовых учений / Под. общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М., 2000.
- Ковлер А. И. Исторические формы демократии: Проблемы политико-правовой теории / А. И. Ковлер. – М., 1990.
- Лобер В. Л. Демократия: исторические корни, содержание и тенденции развития / В. Л. Лобер. – М., 1992.
- Мигранян А. История теории демократии. Лекции по политологии / А. Мигранян. – Таллинн, 1991.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 58–64.
- Основи політичної науки. З історії політичної думки: від стародавності до наших днів. Курс лекцій за ред. Б. Кухти. – Львів, 1997.
- Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки / Дж. Себайн, Т. Торсон / Пер. з англ. – К., 1997.
- Токвіль А. Про демократію в Америці. – К., 1999.
- Хто є хто в європейській та американській політології? Малий політологічний словник / Відп. ред. Б. Кухта. – Львів, 1995.
- Шведа Ю. Моделі демократії Аренда Лійпхарта / Ю. Шведа // Вісник Центру політичних досліджень «Генеза». – 1995. – № 4. – С. 212–219.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 97–107.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 38, 107, 148, 410, 469.
- Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. А. Шумпетер. – К., 1995.
- Юм. Д. О партиях / Д. Юм // Сочинения: В 2-х т. – М., 1965.
- Эйдлин Ф. Карл Поппер и теория демократии / Ф. Эйдлин // Философские науки. – 1990. – № 5.

Тема 5. Класична теорія політичних партій. Залізний закон олігархії.*Питання:*

1. Внесок М. Вебера у розробку теорії політичних партій.

2. М. Острогорський засновник класичної теорії політичних партій.
3. Р. Міхельс і його «залізний закон олігархії».

Основні поняття:

М. Вебер, М. Дюверже, «залізний закон олігархії», кокус, Р. Міхельс, М. Острогорський, партійна «машина», партійний бос, «соціологічний закон Дюверже».

Література:

- Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Р. Арон. – М., 1993.
- Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. Навчальний посібник / Є.Ф. Безродний, О.І. Уткін. – К., 2006.
- Бекназар-Юзбашев Т. Б. Партии в буржуазных политико-правовых учениях / Т. Б. Бекназар-Юзбашев. – М., 1988. – С. 136–136.
- Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения. – М., 1990.
- Енциклопедія політичної думки / За ред. Д. Міллера. – К., 2000.
- Захарченко М. В., Погорілий О. І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.) / М. В. Захарченко, О. І. Погорілий. – К., 1993.
- История политических и правовых учений / Под. общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М., 2000.
- Ковлер А. И. Исторические формы демократии: Проблемы политико-правовой теории / А. И. Ковлер. – М., 1990.
- Критичний аналіз демократії і політичних партій у працях М. Острогорського і Р. Міхельса: від концепції «кокуса» до «залізного закону» олігархії // Вступ до політології / За заг. ред. В. Й. Скиби. – К., 1998. – С. 410–423.
- Ковальчук В. Теоретико-методологічні засади вивчення політичних партій / В. Ковальчук // Студії політичного центру «Генеза». – 1995. – № 2.
- Лобер В. Л. Демократия: исторические корни, содержание и тенденции развития / В. Л. Лобер. – М., 1992.
- Михельс Р. Социология политических партий в условиях демократии / Р. Михельс // Диалог. – 1990. – № 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 18.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 78–87.
- Ожиганов Э. Н. Политическая теория Макса Вебера: Критический анализ / Э.Н. Ожиганов. – Рига, 1987.
- Острогорский М. Я. Демократия и политические партии / М. Я. Острогорский. – М., 1997.
- Основи політичної науки. З історії політичної думки: від стародавності до наших днів. Курс лекцій за ред. Б. Кухти. – Львів, 1997.
- Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки / Дж. Себайн, Т. Торсон / Пер. з англ. – К., 1997.
- Хто є хто в європейській та американській політології? Малий політологічний словник / Відп. ред. Б. Кухта. – Львів, 1995.

Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 41, 100, 119, 156, 207, 210, 245, 258, 262, 373.
 Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 107–116.

Тема 6. Формування сучасної теорії політичних партій.

Питання:

1. Ліберально-демократична теорія політичних партій ХХ ст.
2. Внесок М. Дюверже у становлення сучасної теорії політичних партій.
3. Форма та галузь застосування теорії політичних партій.

Основні поняття:

Ліберально-демократична теорія політичних партій ХХ ст., «проект Джанди», трансформація політичної партії.

Література:

- Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. Навчальний посібник / Є.Ф. Безродний, О.І. Уткін. – К., 2006.
- Бекназар-Юзбашев Т. Б. Партии в буржуазных политико-правовых учениях / Т. Б. Бекназар-Юзбашев. – М., 1988. – С. 139–174.
- Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория / К. Джанда // Современная сравнительная политология. Хрестоматия. – М., 1997.
- Ковальчук В. Теоретико-методологічні засади вивчення політичних партій / В. Ковальчук // Студії політичного центру «Гене́за». – 1995. – № 2.
- Кулик А. Н. Сравнительный анализ в партологии: проект К. Джанды / А.Н. Кулик // Политические исследования. – 1993. – № 1.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 87–98.
- Основи політичної науки. З історії політичної думки: від стародавності до наших днів. Курс лекцій за ред. Б. Кухти. – Львів, 1997.
- Поппер К. Демократия и народоправие / К. Поппер // Политика. – 1991. – № 10.
- Пушкарева Г. В. Партии и партийные системы: концепция М. Дюверже / Г.В. Пушкарева // Социально-политический журнал. – 1993. – № 9–10.
- Сытин А. Г. Политическая социология Мориса Дюверже // Социально-политические науки. – 1990. – № 12.
- Тезінг Й. Трансформація, демократія та політичні партії – завдання та призначення партій / Й. Тезінг // Політичні партії в демократичному суспільстві / Видавці Й. Тезінг та В. Гофмайстер. – К., 1997. – С. 7–22.
- Шведа Ю. Аренд Лійпхарт про партії та партійні системи / Ю. Шведа // Студії політологічного центру «Гене́за». – 1995. – № 5.

Шведа Ю. Методологічні застереження Дж. Сарторі щодо аналізу партійних систем // Нова політика. – 1998. – № 5. – С. 28–32.

Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю. Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 185, 309, 417.

Шведа Ю. Стан розвитку теорії політичних партій та партійних систем в Україні / Ю. Шведа // Вісник Львівського університету. – Серія: Філософські науки. – Львів, 2003. – Вип. 5. – С. 368–374.

Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 116–122.

Шмачкова Т. В. Из основ политологии Запада / Т. В. Шмачкова // Политические исследования. – 1991. – № 2.

Тема 7. Теорія «кризи партій» та її інтерпретації.

Питання:

1. Ерозія контрольних функцій партій.
2. Ерозія політичної лояльності.

Основні поняття:

Ерозія контрольних функцій партій, ерозія політичної лояльності, криза партій, теорія кризи партій.

Література:

Волинец С. Б. Вне партий «хватай всех»: подходы к изучению партий и партийных организаций в современных демократиях / С. Б. Волинец // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 61–72.

Деттербек К. Картельные партии в Западной Европе? / К. Деттербек // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 45–54.

Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория / К. Джанда // Современная сравнительная политология. Хрестоматия. – М., 1997. – С. 94–97.

Ишай Э. Политические партии Израиля в эпоху глубоких перемен: проверка теории иррелевантности / Э. Ишай // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 81–103.

Кац Р., Мэйр П. Изменение моделей партийной организации и партийной демократии: Возникновение картельных партий / Р. Кац, П. Мэйр // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 27–45.

- Кулик А. Н. Парадокс «заката» политических партий на Западе и его проекция на российскую многопартийность / А. Н. Кулик // Политическая наука. – 2006. – № 1. – С. 109–135.
- Липсет С. М., Роккан С. Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей / С.М. Липсет, С. Роккан // Партии и выборы. Хрестоматия. Ч.1. – М., 2004. – С. 49–81.
- Нечаев Д. Н. ФРГ: от государства партий к государству общественных объединений? / Д.Н. Нечаев // Политические исследования. – 2002. – № 2. – С. 32–45.
- Примуш М. В. Політичні партії: історія та теорія: Навч. посібн. / М.В. Примуш. – К., 2008. – С. 161–165, 182–188.
- Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів, 2005. – С. 27–31.
- Танчер В., Карась О., Кучеренко О. Політичні партії у світлі «ситуації постмодерну» / В. Танчер, О. Карась, О. Кучеренко. – К., 1997.
- Тартаковский Б. Г. Буржуазные партии Веймарской республики и приход фашизма к власти / Б. Г. Тартаковский. – М., 1958.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 109, 172, 390.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 76–80.

Модуль № 2.

Тема 8. Формування сучасної теорії партійних систем.

Питання:

1. Формування теорії партійних систем.
2. М. Дюверже та Дж. Сарторі – засновники вчення про партійні системи.
3. Сучасні напрямки вивчення партійних систем.

Основні поняття:

Тенденції трансформації сучасних партійних систем, теорія партійних систем, трансформація партійної системи.

Література:

- Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Р. Арон. – М., 1993.
- Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. Навчальний посібник / Є.Ф. Безродний, О.І. Уткін. – К., 2006.
- Бекназар-Юзбашев Т. Б. Партии в буржуазных политико-правовых учениях / Т. Б. Бекназар-Юзбашев. – М., 1988.
- Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория / К. Джанда // Современная сравнительная политология. Хрестоматия. – М., 1997.

- Кочетков А. П. Политические партии и партийные системы / А.П. Кочетков // Вестник МГУ. Серия 12: Политические науки. – 1998. – № 6.
- Лейпхарт А. Партийные системы. Двухпартийные и многопартийные системы / А. Лейпхарт // Партии и выборы. Хрестоматия. – Ч. I. – М., 2004. – С. 27–49.
- Меркотан К. Проблема багатопартійності в контексті концепцій демократичних трансформацій / К. Меркотан // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації. – 2009. – № 1. – С. 39–46.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 90–98.
- Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006.
- Пушкарева Г. В. Партии и партийные системы: концепция М. Дюверже / Г.В. Пушкарева // Социально-политический журнал. – 1993. – № 9–10.
- Хто є хто в європейській та американській політології? Малий політологічний словник / Відп. ред. Б. Кухта. – Львів, 1995.
- Шведа Ю. Аренд Лійпхарт про партії та партійні системи / Ю. Шведа // Студії політологічного Центру «Генеза». – 1995. – № 5. – С. 287–290.
- Шведа Ю. Аренд Лійпхарт про протиріччя та конфлікти партійних систем / Ю. Шведа // Українські варіанти. – 1998. – № 2. – С. 85–92.
- Шведа Ю. Соціологія партійних систем Моріса Дюверже / Ю. Шведа // Нова політика. – 1996. – № 4–5. – С. 31–37, 57–64.
- Шведа Ю. Методологічні застереження Дж. Сарторі щодо аналізу партійних систем / Ю. Шведа // Нова політика. – 1998. – № 5. – С. 28–32.
- Шведа Ю. Стан розвитку теорії політичних партій та партійних систем в Україні / Ю. Шведа // Вісник Львівського університету. – Серія: філософські науки. – Львів, 2003. – Вип. 5. – С. 368–374.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю. Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 389, 396, 417.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 122–127.

Тема 9. Типологія партійних систем.

Питання:

1. Основи типології партійних систем.
2. Різновиди типології партійних систем.
3. Особливості типології партійних систем перехідних систем.

Основні поняття:

Ефективна кількість партій, ідеологічна партійна система, кількість партій, конкурентна партійна система, номерна класифікація партійних систем, партійна система з відкритою, обмеженою конкуренцією та без конкуренції, прагматична партійна система, система великих партій, система

малих партій, типологія партійних систем Блонделя, типологія партійних систем Дюверже, типологія партійних систем Маєра, типологія партійних систем на основі кількісного критерію, типологія партійних систем на основі якісних критеріїв, типологія партійних систем перехідних суспільств, типологія партійних систем Сарторі, типологія партійних систем Сміта.

Література:

- Голосов В. В. Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные факторы неустойчивости и фрагментации / В.В. Голосов // Политические исследования. – 1998. – № 1.
- Кочетков А. П. Политические партии и партийные системы / А.П. Кочетков // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. – 1998. – № 6.
- Липсет С. М., Роккан С. Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей / С.М. Липсет, С. Роккан // Партии и выборы. Хрестоматия. Ч.1. – М., 2004. – С. 49–81.
- Мелешевич А. А. Партії влади та партійні системи в пострадянських країнах / А.А. Мелешевич // Вибори та демократія. – 2006. – № 1. – С. 72–80.
- Меркотан К. Проблема багатопартійності в контексті концепцій демократичних трансформацій / К. Меркотан // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації. – 2009. – № 1. – С. 39–46.
- Монолатій І. Конфігурація партійних систем країн Східної і Центральної Європи: трансформація соціал-демократії та демократичної лівіці / І. Монолатій // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – Вип. І. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 67–75.
- Політологія / За наук. ред. А. Колодій. – К., 2000. – С. 210–216.
- Примуш М. Структуризація політичних партій та партійних систем / М. Примуш // Політологічний вісник. – К., 2000. – С. 18–28.
- Примуш М. В. Політичні партії: історія та теорія: Навч. посібн / М. В. Примуш. – К., 2008. – С. 162–174 .
- Пушкарева Г. В. Партии и партийные системы: концепция М. Дюверже / Г.В. Пушкарева // Социально-политический журнал. – 1993. – № 9–10.
- Типология политических партий и партийных систем (обзор) // Политические системы буржуазных государств: Сборник рефератов. – М., 1980.
- Сучасний виборчий PR / Кер. авт. кол. В. В. Лісничий. – К., 2004. – С. 159–161.
- Основы теории политических партий: Учебн. пособие / Под. ред. С. Е. Заславского. – М., 2007.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 111, 124, 149, 161, 231, 259, 303, 343, 346, 406–409.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 424–437.

Тема 10. Однопартійні та двопартійні системи.

Питання:

1. Однопартійна система.

2. Двопартійні системи.

Основні поняття:

Американська та британська двопартійність, англосаксонська однопартійність, африканська (постколоніальна) однопартійність, два-і-пів партійна система, двоблокова партійна система (система альтернативних коаліцій), двопартійна домінуюча система, двопартійна система, двопартійність, догматична однопартійна система, досконала (чиста) двопартійність, модифікована двопартійність, однопартійне правління, однопартійність, показник двопартійності, теорія однопартійності, тоталітарна однопартійна система, формальна (штучна) двопартійність.

Література:

- Абрамов Ю.К. Американская партийная модель (основные характеристики) / Ю.К. Абрамов // США: экономика, политика, идеология. – М., 1992. – № 2.
- Громько А. Модернизация партийной системы Великобритании / А. Громько. – М., 2007.
- Данилов С. Двухпартийная система Канады: тенденции развития / С. Данилов. – М., 1992.
- Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – С. 236, 268–288, 318–347.
- Желев Ж. Фашизм. Документальне дослідження німецького, італійського та іспанського фашизму / Ж. Желев // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 1.
- Ильинский И. П. Партийная система ФРГ / И. Ильинский. – М., 1983.
- Лейпхарт А. Партийные системы. Двухпартийные и многопартийные системы / А. Лейпхарт // Партии и выборы. Хрестоматия. – Ч. I. – М., 2004. – С. 27–49.
- Липсет С. М., Роккан С. Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей / С.М. Липсет, С. Роккан // Партии и выборы. Хрестоматия. Ч.1. – М., 2004. – С. 49–81.
- Манькин А. С. История двухпартийной системы США (1789–1980) / А.С. Манькин. – М., 1981.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 358–390.
- Основы теории политических партий: Учебн. пособие / Под. ред. С. Е. Заславского. – М., 2007.
- Партии и партийные системы современной Европы: Проблемно-тематический сборник / Отв. ред. В.П.Любин. – М., 1994.
- Принципы функционирования двухпартийной системы США: история и современные тенденции (1918–1988). – М., 1988–1989. – Ч.2.
- Пушкарева Г.В. Партии и партийные системы: концепции М. Дюверже / Г.В. Пушкарева // Социально-политический журнал. – 1993. – № 9–10.
- Сучасний виборчий PR / Кер. авт. кол. В. В. Лісничий. – К., 2004. – С. 179–190.

Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 439–464.

Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 14, 18, 22, 81–86, 98, 100, 213, 238, 280, 394, 414, 440.

Тема 11. Багатопартійні системи.

Питання:

1. Багатопартійна система.
 - 1.1. Способи утворення багатопартійних систем.
 - 1.2. Класифікація багатопартійних систем.
2. Характеристика головних типів багатопартійних систем.
 - 2.1. Система поляризованого плюралізму.
 - 2.2. Система обмеженого (поміркованого) плюралізму.
 - 2.3. Система домінуючої партії.
 - 2.4. Атомізована (мультипартійна) система.

Основні поняття:

Атомізована система, багатопартійна система, багатопартійна система без домінуючої партії, багатопартійна система з домінуючою партією, багатопартійна система екстремально поляризована, багатопартійна система обмеженого (поміркованого) плюралізму, багатопартійна система поляризованого плюралізму, багатопартійність, впорядкована (невпорядкована) багатопартійність, гегемоністська (моноцентрична) партійна система, класифікація багатопартійних систем, мультипартійна політична система, розпорошена партійна система, система домінуючої партії, система нерівноваги, система обмеженого (поміркованого) плюралізму, система перед домінуючою партією, система поляризованого плюралізму, система поміркованого плюралізму, система нерівноваги, системи з більш ніж однією партією, способи утворення багатопартійності, часткове перекриття, чотири партійність, штучна багатопартійність.

Література:

Базовкін Є. Шляхи становлення, форми прояву багатопартійності / Є. Базовкін // Політика і час. – 1991. – № 10.

Голосов В. В. Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные факторы неустойчивости и фрагментации / В.В. Голосов // Политические исследования. – 1998. – № 1.

Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – С. 288–318.

Лейпхарт А. Партийные системы. Двухпартийные и многопартийные системы / А. Лейпхарт // Партии и выборы. Хрестоматия. – Ч. I. – М., 2004. – С. 27–49.

Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 358–390.

- Основы теории политических партий: Учебн. пособие / Под. ред. С. Е. Заславского. – М., 2007.
- Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів, 2005. – С. 171–194.
- Рябов С. Багатопартійність / С. Рябов // Політика і час. – 1991. – № 8.
- Сучасний виборчий PR / Кер. авт. кол. В. В. Лісничий. – К., 2004. – С. 190–204.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 464–493.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 21, 24–28, 66, 70, 149, 216, 331, 343, 346–349, 378, 461, 464, 468.

Тема 12. Способи аналізу партійних систем.

Питання:

1. Використання емпіричних досліджень масового виборця.
2. Аналіз думки експертів.
3. Аналіз елементів партійної системи.

Основні поняття:

Визначення конфігурації партійної системи на підставі аналізу експертів, визначення конфігурації партійної системи на підставі аналізу її елементів, визначення конфігурації партійної системи на підставі емпіричних досліджень масового виборця, індекс агрегації, індекс ефективної кількості партій, індекс поляризації (ідеологічної дистанції), індекс урядової відповідальності, індекс урядової істотності, індекс урядової участі, індекс фракційності.

Література:

- Волинец С. Б. Вне партий «хватай всех»: подходы к изучению партий и партийных организаций в современных демократиях / С. Б. Волинец // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 61–72.
- Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория / К. Джанда // Современная сравнительная политология. Хрестоматия. – М., 1997.
- Зараменский И. Опьянение свободой. Опыт социально-политического анализа многопартийности / И. Зараменский // Диалог. – 1990. – № 15.
- Ковальчук В. Теоретико-методологічні засади вивчення політичних партій / В. Ковальчук // Студії політичного центру «Генеза». – 1995. – № 2.
- Коломейцев В. Ф. Партии в зеркале западной социологии / В.Ф. Коломейцев // Государство и право. – 1995. – № 10.
- Кулик А. Н. Сравнительный анализ в партологии: проект К. Джанды / А.Н. Кулик // Политические исследования, 1993, № 1.

Монолатій І. Конфігурація партійних систем країн Східної і Центральної Європи: трансформація соціал-демократії та демократичної лівих / І. Монолатій // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – Вип. І. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 67–75

Остапець Ю. Методологія дослідження еволюції партійних систем в перехідних суспільствах (на прикладі Румунії) / Ю. Остапець // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – Вип. 9. – Ужгород, 2008. – С. 129–133.

Сытин А. Г. Политическая социология Мориса Дюверже / А.Г. Сытин // Социально-политические науки. – 1990. – № 12.

Политическая социология: Учебник для вузов / Под ред. Ж. Т. Тощенко. – М., 2002. – С. 180–184.

Шведа Ю. Методологічні застереження Дж. Сарторі щодо аналізу партійних систем / Ю. Шведа // Нова політика. – 1998. – № 5. – С. 28–32.

Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 53–56, 128–131.

Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник. – Львів, 2004. – С. 494–509.

Шмачкова Т. В. Из основ политологии Запада / Т.В. Шмачкова // Политические исследования. – 1991. – № 2.

Тема 13. Теорія коаліцій.

Питання:

1. Теорія мінімально виграшних коаліцій.
2. Теорія максимально закритих коаліцій.

Доповіді та повідомлення:

1. Влада та опозиція в системі партійного керівництва.
2. Теорія і практика коаліцій в Україні.

Основні поняття:

Аддитивна (субадитивна, суперадитивна) коаліція, балансуєчі партії, буферні партії, велика коаліція, виборча коаліція, двоблокова коаліція, доповнюючі партії, ініціативні партії, коаліційний потенціал партії, коаліційні партії, коаліційні переговори, коаліція, коаліція більшості, коаліція меншості, комплементарні партії, маргінальні партії, мінімально виграшна коаліція, мінімально наближена коаліція, мультипартійна коаліція, надлишкова коаліція, парламентська коаліція, партії-обгортки, партійна коаліція, партія влади, партія-петля, партія-союзник, потенціал керівництва, потенціал шантажу, правляча коаліція, правляча партія, велика коаліція, мала коаліція, теорія коаліцій, теорія максимально закритих коаліцій, теорія мінімально виграшних коаліцій, теорія торгів, урядова (правляча) коаліція.

Література:

- Батенко Т. Анатомія опозиції (європейський контекст) / Т. Батенко // Українські варіанти. – 1998. – № 3–4. – С. 30–40.
- Бебик В. М. Як стати популярним, перемогти на виборах і утриматись на політичному олімпі / В.М. Бебик. – К., 1993. – С. 38–43.
- Влада та опозиція: зарубіжний досвід // Національна безпека і оборона. – 2002. – № 7. – С. 61–67.
- Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – С. 392–423.
- Литвин В., Нечипоренко Г. Політична опозиція. Деякі аспекти світового досвіду та сучасної української практики / В. Литвин, Г. Нечипоренко // Політика і час. – 1994. – № 1.
- Павленко І. Правовий статус опозиції / І. Павленко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5(14). – С. 16–31.
- Примуш М. Партія на виборах і політика союзів / М. Примуш // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – Вип. 9. – Ужгород, 2008. – С. 144–149.
- Основы теории политических партий: Учебн. пособие / Под. ред. С. Е. Заславского. – М., 2007.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 12, 29, 40, 43, 45, 81, 100, 133, 155, 157, 196, 209, 216, 217, 250, 254–255, 257, 264, 267, 268, 295, 298, 345, 379, 389, 393–394, 399, 423.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 279–286.

Модуль № 3.

Тема 14. Становлення політичного плюралізму та формування багатопартійності в Україні.

Питання:

1. Правозахисний рух та його роль у становленні політичного плюралізму. Передумови та причини падіння комуністичної однопартійності.
2. Ліквідація монополії компартії та поява перших політичних партій. Етапи становлення багатопартійності в Україні.

Основні поняття:

Передумови та причини падіння комуністичної однопартійності. Політика «перебудови» і боротьба в лавах КПРС та КПУ. Зростання соціально-політичної активності громадян України. Суспільно-політичні рухи. Правозахисний рух. Діяльність УГС. Національно-визвольний рух. НРУ – перша масова опозиційна політична сила сучасної України. Ліквідація монополії компартії та поява перших політичних партій. Розвиток та проблеми багатопартійності після проголошення незалежності України. Характеристика та типологія існуючих політичних партій. Класифікація етапів становлення багатопартійності в Україні.

Література:

- Білоус А. Політичні об'єднання України / А. Білоус. – К., 1993.
- Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Й. Грицак. – К., 1996.
- Кобута С. Й. «Рух»: перша новітня організація на Прикарпатті / С.Й. Кобута // Вісник Прикарпатського університету. – Історія. – Вип. III. – Івано-Франківськ, 2000.
- Кобута С.Й. Регіональна специфіка формування Народного Руху України за перебудову / С.Й. Кобута // Вісник Прикарпатського університету. – Історія. – Вип. IV. – Івано-Франківськ, 2002.
- Кормич Л. Л., Шелест Д. С. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України / Л.Л. Кормич, С.Д. Шелест. – К., 2004. – С. 208–223.
- Кравчук Л. М. Останні дні імперії... Перші роки надії / Л.М. Кравчук. – К., 1994.
- Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників / Л. Лук'яненко. – К., 1991.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 390–404.
- Основи демократії / За заг. ред. А. Колодій. – К., 2002. – С. 327–328.
- Політична система сучасної України: Особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф. М. Рудича. – К., 2002. – С. 141–159.
- Політологія / За ред. А. Колодій. – К., 2000. – С. 227–239.
- Політологія посткомунізму. Політологічний аналіз посткомуністичних суспільств. – К., 1995. – С. 131–143.
- Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира / Под. общ. ред. В. С. Бакирова, Н. И. Сазонова. – Харьков, 2002. – С. 445–480.
- Хімченко О. Г. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства / О. Г. Хімченко. – К., 2006. – С. 34–50.
- Шведа Ю. Партії та партійна система України / Ю. Шведа. – Львів, 2001. – С. 7–22.
- Шляхтун П. П. Політологія. Теорія та історія політичної науки. – К., 2002. – С. 352–353.

**Тема 15. Правова інституціоналізація політичних партій України.
Організаційна будова, статус, функції та фінансування українських партій.
Парламентсько-урядова діяльність партій. Політична опозиція в Україні.**

Питання:

1. Організаційна структура та функції політичних партій.
2. Парламентсько-урядова діяльність політичних партій.
3. Політична опозиція в Україні.

Основні поняття:

Правова інституалізація політичних партій України. Конституційні гарантії діяльності політичних партій України. Українське законодавство про

політичні об'єднання та політичні партії. Соціальна база та впливовість політичних партій. Організаційна структура політичних партій України: правове регулювання та особливості. Виконання політичними партіями своїх функцій. Політичні партії – основні суб'єкти виборчого процесу. Політична структуризація електорального поля України. Фінансування політичних партій. Політичні партії та їх місце в системі формування вищих органів влади. Парламентська та урядова діяльність політичних партій. «Партія влади». Політична опозиція.

Література:

- Балабан Р. В. Теорія виборчої системи / Р.В. Балабан. – К., 2007.
- Закон України «Про вибори народних депутатів України» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 51–52.
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державного фінансування політичних партій в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15.
- Закон України «Про об'єднання громадян» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34.
- Закон України «Про політичні партії в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 404–409.
- Основи демократії / За заг. ред. А. Колодій. – К., 2002. – С. 328–334, 334–338, 341–344.
- Піча В. М., Стеблич Б. А. Політичні партії у політичній системі суспільства / В.М. Піча, Б.А. Стеблич. – Львів, 1994.
- Політична система сучасної України: Особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф. М. Рудича. – К., 2002. – С. 146.
- Політичні партії в Україні. Інформаційно-довідкове видання / Ред. колегія, М. Рябець (голова). – К., 2001.
- Сучасний виборчий PR / Кер. авт. кол. В. В. Лісничий. – К., 2004. – С. 213–218.
- Хімченко О. Г. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства / О.Г. Хімченко. – К., 2006. – С. 10–84.
- Шведа Ю. Партії та партійна система України / Ю. Шведа. – Львів, 2001. – С. 39–49, 49–56, 62–71.

**Тема 16. Політико-ідеологічні орієнтації політичних партій України.
Політичний спектр української багатопартійності.**

Питання:

1. Ідеологія в діяльності політичних партій України.
1. Геостратегічні орієнтації політичних партій України.
2. Молодіжна та гендерна політика у стратегії партій України.

Основні поняття:

Політико-ідеологічні орієнтації політичних партій України. Політичний спектр української багатопартійності. Ліві, праві та центристські політичні партії. Українські ультраліві та ультраправі партії. Нетрадиційні та регіональні політичні об'єднання України. Геостратегічні орієнтації українських партій. Міжнародна діяльність українських політичних партій. Взаємини партій з громадськими організаціями. Молодіжна та гендерна політика партій України. Політичні партії та церква в Україні.

Література:

- Білоус А. Політичні об'єднання України / А. Білоус. – К., 1993.
- Монолатій І., Климончук В. Політична ідеологія та політичні партії: Навчальний посібник і практикум для самостійної роботи з політології студентів вищих навчальних закладів / І. Монолатій, В. Климончук. – Івано-Франківськ, 2006.
- Монолатій І. Політико-ідеологічні основи суспільства: Навчально-методичний комплекс і практикум для самостійної роботи з політології / І. Монолатій. – Івано-Франківськ, 2008.
- Монолатій І. Політичне прогнозування: Навчально-методичний комплекс і практикум для самостійної роботи з політології / І. Монолатій. – Івано-Франківськ, 2010.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примущ, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 390–421.
- Політична система сучасної України: Особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф. М. Рудича. – К., 2002. – С. 146–151, 154–159.
- Політологія / За наук. ред. А. Колодій. – К., 2000. – С. 227–238.
- Сучасний виборчий PR / Кер. авт. кол. В. В. Лісничий. – К., 2004. – С. 209–213.
- Хімченко О. Г. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства / О.Г. Хімченко. – К., 2006. – С. 10–84.
- Шведа Ю. Партії та партійна система України / Ю. Шведа. – Львів, 2001. – С. 22–39.

Тема 17. Партійна система України. Заключна лекція.

Питання:

1. Мультипартійна партійна система України.
2. Партійна система екстремально поляризованого плюралізму.
3. Партійна система помірної поляризації.

Основні поняття:

Етапи трансформації партійної системи України. Мультипартійна партійна система. Екстремально поляризована партійна система. Партійна система помірної поляризації. Особливості сучасної партійної системи України. Напрямки розвитку партійної системи України.

Література:

- Білоус А. Політико-правові системи: світ і Україна / А. Білоус. – К., 1997.

- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 421–426.
- Сучасний виборчий PR / Кер. авт. кол. В. В. Лісничий. – К., 2004. – С. 206–219.
- Шведа Ю. Парти́йна система України на шляху до поляризованого плюралізму / Ю. Шведа // Українські варіанти. – 1998. – № 3–4. – С. 26–30.
- Шведа Ю. Парти́йна система України: стан, тенденції та перспективи розвитку // Вісник Львівського університету. – Серія: Філософські науки. – Львів, 1999. – Вип. 1. – С. 198–201.
- Шведа Ю. Парти́ї та парти́йна система України / Ю. Шведа // Романюк А., Шведа Ю. Парти́ї та електоральна політика. – Львів, 2005. – С. 218–286.
- Шведа Ю. Проблеми трансформації парти́йної системи України / Ю. Шведа // Ефективність державного управління в контексті європейської інтеграції: Матеріали щорічної науково-практичної конференції / За заг. ред. А. О. Чемериса. – Львів, 2004. – С. 254–258.
- Шведа Ю. Сучасні тенденції зміни конфігурації парти́йної системи України / Ю. Шведа // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – Вип. I. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 64–67.
- Шведа Ю. Трансформація парти́йної системи в контексті трансформації політичної системи України / Ю. Шведа // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наук. праць. – Львів, 2007. – С. 165–173.
- Шляхтун П. П. Політологія. Теорія та історія політичної науки / П.П. Шляхтун. – К., 2002. – С. 352–359.
- Якименко Ю. Особливості еволюції парти́йної системи України у 2004–2007 роках / Ю. Якименко // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2(29). – С. 89–101.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. Теоретико-методологічний інструментарій теорії політичних партій та парти́йних систем.

План:

1. Політичні партії у системі громадсько-політичних об'єднань.
2. Об'єкт та предмет теорії політичних партій та парти́йних систем.
3. Теоретико-методологічні основи партології.

Доповіді та повідомлення:

1. Місце і роль теорії політичних партій та парти́йних систем у системі політичних наук.
2. Нормативне визначення політичних партій в національному законодавстві України.

Основні поняття:

Асоціація політична, неурядові організації, неформальні об'єднання, об'єднання громадян, партологія (теорія політичних партій), рухи політичні,

свобода об'єднань, свобода створення партій, форма та галузь застосування теорії політичних партій.

Література:

Основна:

- Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – С. 3–25.
- Закон України «Про об'єднання громадян» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1992. – № 34. – С. 502.
- Закон України «Про політичні партії в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – К., 2001. – № 23. – С. 118.
- Ковальчук В. Теоретико-методологічні засади вивчення політичних партій / В. Ковальчук // Студії політичного центру «Генеза». – 1995. – № 2.
- Коломейцев В. Ф. Партии в зеркале западной социологии / В.Ф. Коломейцев // Государство и право. – 1995. – № 10.
- Мельниченко В. Політичні партії на правовій орбіті / В. Мельниченко // Віче. – 1996. – № 12. – С. 50–58.
- Мухаев Р. Т. Политология. Хрестоматия / Р.Т. Мухаев. – М., 2000. – С. 473–475.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 9–22.
- Основи політичної науки: Курс лекцій за ред. Б. Кухти. – Ч. 2: Політичні процеси, системи та інститути. – Львів, 1997. – С. 248–249.
- Политическая социология: Учебник для вузов / Под ред. Ж. Т. Тощенко. – М., 2002. – С. 180–184.
- Примуш М. Політичні партії як правовий інститут / М. Примуш // Нова політика. – К., 2000. – № 5. – С. 32–36.
- Примуш М. Правова інституалізація політичних партій / М. Примуш // Нова політика. – К., 1999. – № 6.
- Примуш М. В. Політичні партії: історія та теорія: навч. посібн. / М.В. Примуш. – К., 2008. – С. 11–15.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник. – Львів, 2005. – С. 21, 229, 232, 269, 337, 339, 439.

Додаткова:

- Бекназар-Юзбашев Т.Б. Партии в буржуазных политико-правовых учениях / Т.Б. Бекназар-Юзбашев. – М., 1988.
- Лейпхарт А. Конституционные альтернативы для новых демократий / А. Лейпхарт // Политические исследования. – 1995. – № 2.
- Лобер В.Л. Демократия: исторические корни, содержание и тенденции развития / В.Л. Лобер. – М., 1992.
- Острогорский М.Я. Демократия и политические партии / М.Я. Острогорский. – М., 1997.
- Политические партии и демократия в постсоветской России / Под ред. Б.Орлова. – М., 1998.
- Современная буржуазная политическая наука: проблемы государства и демократии / Под ред. Г.Шахназарова. – М., 1982.
- Современный капитализм: Критический анализ буржуазных политологических концепций / Отв. ред. С. Гаджиев. – М., 1988.

Социально-политические теории современной буржуазной идеологии: критический анализ / Отв. ред. Р. Яновский. – М., 1981.

Тема 2. Політичні партії та демократія. Партії в структурі громадянського суспільства. Партії і політична система суспільства.

План:

1. Політичні партії в системі представницької демократії.
2. Політичні партії – основні актори політичної сцени.

Доповіді та повідомлення:

1. Політичні партії в структурі громадянського суспільства.
2. Політичні партії в перехідних суспільствах.

Основні поняття:

Політичні партії і демократія, роль партій у житті суспільства.

Література:

Основна:

- Авинери Ш. Партии, социально-культурная медиация и роль гражданского общества / Ш. Авинери // Политические исследования. – 1995. – № 1.
- Даниленко В. Н. Политические партии и буржуазное государство / В.Н. Даниленко. – М., 1984.
- Льюис П. «Третья волна» демократии в Восточной Европе: Роль партий и политическое развитие в сравнительной перспективе / П. Льюис // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 103–109.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 101–110.
- Основи демократії. Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / За заг. ред. А Колодій. – Львів, 2002. – С. 323–327, 345–346.
- Павловський М. Роль політичних партій у суспільстві. Конфлікти та консенсус / М. Павловський // Стратегія розвитку суспільства. Україна і світ. – К., 2001.
- Піча В. М., Стеблич Б. А. Політичні партії у політичній системі суспільства: Навчальний посібник / В.М. Піча, Б.А. Стеблич. – Львів, 1994.
- Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів, 2005. – С. 7–32.
- Сучасний виборчий PR / Кер. авт. кол. В. В. Лісничий. – К., 2004. – С. 151–156.
- Тезінг Й. Трансформація, демократія та політичні партії – завдання та призначення партій / Й. Тезінг // Політичні партії в демократичному суспільстві / Видавці Й. Тезінг та В. Гофмайстер. – К., 1997. – С. 7–22.

Хімченко О. Г. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства: Навчальний посібник / О.Г. Хімченко. – К., 2006. – С. 22–34.

Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 3–7, 256, 334.

Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник. – Львів, 2004. – С. 6–13, 20–25.

Додаткова:

Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові / Б. Гаврилишин. – К., 1993.

Даль Р. А. Пути перехода к демократии / Р.А. Даль // Политика. – 1991. – № 10.

Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория / К. Джанда // Современная сравнительная политология. Хрестоматия. – М., 1997.

Ковлер А.И. Исторические формы демократии: Проблемы политико-правовой теории / А.И. Ковлер. – М., 1990.

Констан Б. О свободе у древних в ее сравнении со свободой у современных людей / Б. Констан // Политические исследования. – 1993. – № 2.

Лейпхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы / А. Лейпхарт // Политические исследования. – 1992. – № 1–2.

Михельс Р. Социология политических партий в условиях демократии / Р. Михельс // Диалог. – 1990. – № 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 18.

Острогорский М.Я. Демократия и политические партии / М.Я. Острогорский. – М., 1997.

Шапиро И. Демократия и гражданское общество / И. Шапиро // Политические исследования. – 1992. – № 4.

Шмачкова Т.В. Из основ политологии Запада: Характер режимов, гражданское общество и партийные системы при демократии / Т.В. Шмачкова // Политические исследования. – 1991. – № 2.

Тема 3. Походження політичних партій. Суть поняття «політична партія». Підходи до визначення політичної партії.

План:

1. Походження політичних партій.
2. Підходи до визначення політичної партії.
3. Суть поняття «політична партія».

Доповіді та повідомлення:

1. Політичний плюралізм – основа формування політичних партій.
2. Громадянське суспільство і політичні партії.

Основні поняття:

Вузьке визначення політичної партії, генетична модель походження партій, дифузія, квазіпартії (псевдопартії), партії зовнішнього

(позапарламентського) походження, підходи до визначення політичної партії, політична організація, політична партія, поняття політичної партії, походження партій, причини виникнення політичних партій, проникнення, розкол, складові генетичної моделі походження партій, широке визначення політичних партій.

Література:

Основна:

- Базовкін Є. Шляхи становлення, форми прояву багатопартійності / Є. Базовкін // Політика і час. – 1991. – № 10.
- Васильев М. И. Партии, движения, политические силы / М.И. Васильев // Политические исследования. – 1992. – № 5–6.
- Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – С. 21–38.
- Литвин В. Партія як форма політичної організації суспільства / В. Литвин // Політика і час. – 1992. – № 1.
- Литвин В. Феномен партії / В. Литвин // Віче. – 1992. – № 6.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 98–101.
- Перебудов С. П. Организованные интересы и государство / С.П. Перебудов // Политические исследования. – 1994. – № 2.
- Перебудов С. П. Политическое представительство интересов: опыт Запада и проблемы России / С.П. Перебудов // Полис. – 1993. – № 4.
- Примуш М.В. Політичні партії: історія та теорія: Навч. посібн / М.В. Примуш. – К., 2008. – С. 15–27.
- Примуш М. Порядок утворення і діяльності політичних партій / М. Примуш // Віче. – 2001. – № 5.
- Рябов С. Партія політична / С. Рябов // Політологічні читання. – 1994. – № 3.
- Сучасний виборчий PR / Кер. авт. кол. В.В. Лісничий. – К., 2004. – С. 151–156.
- Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів, 2005. – С. 32–57.
- Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность / М. Уоллерстайн // Политические исследования. – 1992. – № 5–6.
- Хімченко О. Г. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства: Навчальний посібник / О.Г. Хімченко. – К., 2006. – С. 50–67.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 67, 72, 97, 146, 253, 274, 283, 291, 295, 306, 310, 331, 360, 466.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 13–20, 25–43.

Додаткова:

- Евдокимов В.Б. Партии в политической системе буржуазного общества / В. Б. Евдокимов. – Свердловск, 1990.
- Избирательные системы и партии в буржуазном обществе / Отв. ред. В.Туманов, И.Вайль. – М., 1979.

Левичева В. Слово предостереження. В захисту багатопартійності // *Диалог*. – 1991. – № 9.

Марченко М.Н., Фарукшин М.Х. Буржуазные политические партии / М.Н. Марченко, М.Х. Фарукшин. – М., 1987.

Тізенгаузен фон В. Партії: що вони собою являють і для чого вони потрібні / В. фон Тізенгаузен. // *Складові демократії. За матеріалами радіостанції «Німецька хвиля»*. – К., 1993.

Шнайдер-Детерс В. Партії як організуюча сила демократії / В. Шнайдер-Детерс // Томенко М., Олійник В. *Партійна еліта України 2000* / М. Томенко, В. Олійник. – К., 2000.

Тема 4. Функції політичних партій.

План:

1. Визначення функцій політичних партій і їх типологія.
2. Функції політичних партій – площини їхньої активності.
3. Функції партій у недемократичних і постколоніальних державах.

Доповіді та повідомлення:

1. Виборча функція партій та особливості її реалізації.
2. Функції партій в недемократичних і постколоніальних державах.

Основні поняття:

Виборча функція партії, виражені функції партій, відбір кандидатів, відбір політичних лідерів, державно-публічні функції партії, експресивна функція партії, приховані функції партій, соціалізація політичних лідерів, соціальні функції партій, трибунна функція партій, формування виборчої програми, функції партій в недемократичних та постколоніальних державах, функції політичних партій, функція артикуляції та інтеграції соціальних інтересів, функція босизму, функція зв'язку, функція керівництва, функція мобілізації мас, функція опозиції, функція політичної ідентифікації, функція формування політичних цілей та завдань.

Література:

Основна:

Выдрин Д. И. Многопартийность «за» и «против» / Д. И. Выдрин // *Социально-политические науки*. – 1990. – № 9.

Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – С. 428–507.

Евдокимов В.Б. Партии в политической системе буржуазного общества / В. Б. Евдокимов. – Свердловск, 1990.

Зотова З. М. Партии и общественные организации в политической жизни и управлении обществом / З.М. Зотова. – М., 1993.

Кормич Л. І., Шелест Д. С. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України / Л.І. Кормич, Д.С. Шелест. – К., 2004. – С. 199–207.

- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 101–110.
- Основы теории политических партий: Учебн. пособие / Под. ред. С. Е. Заславского. – М., 2007.
- Примуш М. Партії і партійні функції // Віче. – 2002. – № 5. – С. 22–27.
- Примуш М. В. Політичні партії: історія та теорія: Навч. посібн / М.В. Примуш. – К., 2008. – С. 27–40.
- Пронкин С. В., Петрушина О. Е. Государственное управление зарубежных стран. Учебное пособие / С.В. Пронкин, О.Е. Петрушина. – М., 2001.
- Сучасний виборчий PR / Кер. авт. кол. В. В. Лісничий. – К., 2004. – С. 151–156.
- Хімченко О.Г. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства: Навчальний посібник / О. Г. Хімченко. – К., 2006. – С. 69–83.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю. Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 48, 57, 59–60, 94, 103, 306, 366, 370, 418, 440, 445, 447–453.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 233–263.

Додаткова:

- Андреев С.С. Политическое управление и политическое руководство / С. С. Андреев // Социально-политические науки. – 1992. – № 5.
- Базів В. Інструмент влади: Порівняльний аналіз походження і функціонування політичних партій у тоталітарній та демократичній політичних системах / В. Базів. – Львів, 1999.
- Вятр Е. Социология политических отношений. – М., 1979.
- Рябов С. Партія політична / С. Рябов // Політологічні читання. – 1994. – № 3.
- Шаповал В. Зарубіжний парламентаризм / В. Шаповал. – К., 1993.
- Шварценберг Р.Ж. Политическая социология: в 3-х ч. / Р.Ж. Шварценберг. – М., 1992.
- Шведа Ю. Методологічні застереження Дж.Сарторі щодо аналізу партійних систем / Ю. Шведа // Нова політика. – 1998. – № 5.
- Шведа Ю. Соціологія партійних систем Моріса Дюверже / Ю. Шведа // Нова політика. – 1996. – № 4–5.

Тема 5. Типологія політичних партій.

План:

1. Головні підходи до типології політичних партій.
2. Типологія політичних партій.

Доповіді та повідомлення:

1. Трикомпонентна типологія політичної партії.
2. Картельні партії як різновид сучасних політичних партій.

Основні поняття:

Американські партії (американський тип партії), європейські партії, кадрові партії, масові партії (партії масової мобілізації), національно-визвольні партії, партії нової політики, партія виборців, партія гегемон, партія-держава (монопартія), партія-сателіт, тип партії, типологія партій, типологія партій Вебера, типологія партій Дюверже, типологія партій Нейманна, типологія партій Сарторі, транзитні партії.

Література:

Основна:

- Алексеев В. М. Типология политических партий и лидеров / В.М. Алексеев. – М., 2003.
- Бодуен Ж. Вступ до політології / Ж. Бодуен. – К., 1995. – С. 102–109.
- Гантер Р., Даймонд Л. Виды политических партий: Новая типология / Р. Гантер, Л. Даймонд // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 54–61.
- Деттербек К. Картельные партии в Западной Европе? / К. Деттербек // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 45–54.
- Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – С. 116–123, 165–175.
- Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз / Ж. Зіллер. – К., 1993. – С. 188–203.
- Кац Р., Мэйр П. Изменение моделей партийной организации и партийной демократии: Возникновение картельных партий / Р. Кац, П. Мэйр // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 27–45.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 192–206.
- Основы теории политических партий: Учебн. пособие / Под. ред. С. Е. Заславского. – М., 2007.
- Політологія / За наук. ред. А. Колодій. – К., 2000. – С. 210–216.
- Примуш М. В. Політичні партії: історія та теорія: Навч. посібн. / М.В. Примуш. – К., 2008. – С. 159–162.
- Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів, 2005. – С. 57–66.
- Типология политических партий и партийных систем (обзор) // Политические системы буржуазных государств: Сборник рефератов. – М., 1980.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 143, 201, 224, 264, 402, 404–406, 416.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 289–308.

Шляхтун П. П. Типологія політичних партій // Політологія. – К., 2002. – С. 332–337.

Додаткова:

Борисов В.К. Теория политических систем / В.К. Борисов. – М., 1991.

Вятр Е. Социология политических отношений / Е. Вятр. – М., 1979.

Голосов В.В. Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные факторы неустойчивости и фрагментации / В.В. Голосов // Политические исследования. – 1998. – № 1.

Коломейцев В.Ф. Партии в зеркале западной политологии / В.Ф. Коломейцев // Государство и право. – 1995. – № 10.

Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии (главы из книги) / Р. Михельс // Диалог. – 1990. – № 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 18.

Пушкарёва Г.В. Партии и партийные системы: концепции М. Дюверже / Г.В. Пушкарёва // Социально-политический журнал. – 1993. – № 9–10.

Тема 6. Класифікація політичних партій.

План:

1. Джерела та напрямки трансформації партій.
2. Класифікація політичних партій.

Доповіді та повідомлення:

1. Особливості політичних партій перехідних суспільств.
2. Особливості участі у політичній владі основних типів політичних партій.

Основні поняття:

Авангардні партії, антиконсенсусні партії (партії протесту), анти-системні (про системні) партії, буржуазні партії, великі партії, відірвані партії, вождистські партії, гнучкі партії, доктринні (недоктринні) партії, допоміжні партії, загальнонародні партії, загальнонаціональні партії, ідеологічні (програмні, світоглядні) партії, ідеологічно децентралізовані партії, інтеграційні партії (партії інтеграції), істотні (релевантні) партії, кланові партії, класові партії, клієнтелістські партії, консервативні партії, легальні (нелегальні) партії, малі партії, місіонерські партії, монархічні партії, монопартія, непохитні партії, нетрадиційні партії, олігархічні партії, опозиційна партія, партії демократичного (недемократичного) типу керівництва, партії інтересу, партії патронажу, партії репрезентації, партії фахового та територіального типу організації, партія-громада, партія-комітет, партія принципу, реакційні (реваншистські) партії, революційні партії, регіональні партії, реформістські партії тоталітарні партії, унітарні партії, фашистські партії, федеративні партії, фюрер-партія, харизматичні партії, централізовані (децентралізовані) партії.

Література:

Основна:

- Білоус А. Структура і класифікація партій / А. Білоус // Політико-правові системи: світ і Україна. – К., 1997. – С. 16-25.
- Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – С. 59–80, 350–358.
- Ишай Э. Политические партии Израиля в эпоху глубоких перемен: проверка теории иррелевантности / Э. Ишай // Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. научн. тр. / Ред. и сост. Кулик А. Н., Мелешкина Е. Ю. – М., 2006. – С. 81–103.
- Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 192–206.
- Примуш М. В. Політичні партії: історія та теорія: Навч. посібн. / М.В. Примуш. – К., 2008. – С. 159–162.
- Романюк А. Основні тенденції змін партійних систем держав Західної Європи / А. Романюк // Вісник Ужгородського університету. – Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – Вип. 7–8. – Ужгород, 2007. – С. 212–218.
- Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів, 2005. – С. 81–89.
- Шведа Ю. Сучасні тенденції трансформації моделі політичних партій країн Європейського Союзу / Ю. Шведа // Вісник Львівського університету. – Серія: Міжнародні відносини. – Вип. 22. – Львів, 2007. – С. 122–128.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 9, 19, 20, 39, 43, 60, 65, 75, 99, 100, 115–116, 124, 125, 136, 141, 149, 150, 153, 163, 176, 193, 205, 214, 229, 238, 253, 254, 255, 265-268, 317–318, 320, 326, 414, 422, 431, 432, 454, 455, 459.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 316–335.

Додаткова:

- Абрамов Ю.К. Американская партийная модель (основные характеристики) / Ю.К. Абрамов // США: экономика, политика, идеология. – М., 1992. – № 2.
- Базів В. Організаційні засади функціонування політичних партій Німеччини / В. Базів // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За ред. А. Карася. – Львів, 1999.
- Васильев М.И. Партии, движения, политические силы / М.И. Васильев // Политические исследования. – 1992. – № 5–6.
- Віц В. Трансформація політичної системи у Польщі 1989-1997 рр.: на шляху до громадянського суспільства / В. Віц // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За ред. А. Карася. Львів, 1999.
- Лоуэлл А. Правительства и политические партии в государствах Западной Европы / А. Лоуэлл. – М., 1992.
- Оксак О. Відповідальність проти популізму: виборці, партії та уряд у демократичному суспільстві / О. Оксак // Нова політика. – 2000. – № 1.

Тема 7. Парти́йне керівництво.

План:

1. Суть поняття «парти́йне керівництво».
2. Типи парти́йного керівництва.

Допові́ді та повідо́млення:

1. Теорія «кризи парти́йного керівництва» та її інтерпретації.
2. Опози́ція та її роль у парти́йному керівництві.

Осно́вні поняття:

Домінуюче керівництво, однопарти́йне керівництво, однопарти́йне правління, паритетне правління, парти́йне керівництво, парти́йне керівництво державою, «правління парти́й», правове регулювання парти́йного керівництва, сильне (стабільне) парти́йне керівництво, теорія кризи парти́йного керівництва, тип політичного режиму і парти́йне керівництво, типи парти́йного керівництва.

Література:

Осно́вна:

- Бебик В.М. Політологія: наука і навчальна дисципліна: Підручник / В.М. Бебик. – К., 2009. – С. 256–262.
- Голишев В. Коаліції парти́й у парламентах / В. Голишев // Політика і час. – 2003. – № 5. – С. 15–21.
- Голишев В. Феномен парламентської більшості / В. Голишев // Політика і час. – 2003. – № 3. – С. 3–10.
- Грамши А. Партии, государство, общество / А. Грамши // Новое время. – 1990. – № 12.
- Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – С. 189–259.
- Евдокимов В. Б. Партия в политической системе буржуазного общества / В.Б. Евдокимов. – Свердловск, 1990.
- Ключкович А. Теорія і практика «парти́йної держави» в ФРН / А. Ключкович // Вісник Ужгородського університету. – Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – Вип. 7–8. – Ужгород, 2007. – С.145–157.
- Некрич А. М., Поздеева Л. В. Государственный строй и политические партии Великобритании / А. М. Некрич, Л.В. Поздеева. – М., 1955.
- Оксак О. Відповідальність проти популізму: виборці, партії та уряд у демократичному суспільстві // Нова політика, 2000, № 1.
- Ослон М. Логика коллективных действий: общественные блага и теория групп / М. Ослон // Політологія: Хрестоматія / Сост. Б. А. Исаев, А. С. Тургаев, А. Е. Хренов. – СПб., 2006.
- Сучасний виборчий PR: Навч. посібник / Кер. авт. колективу В.В. Лісничий. – К., 2004. – С. 156–158.

- Основы теории политических партий: Учебн. пособие / Под. ред. С.Е. Заславского. – М., 2007.
- Шаповал В. Зарубіжний парламентаризм / В. Шаповал. – К., 1993. – С. 75–83.
- Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник / Ю. Шведа. – Львів, 2004. – С. 264–274, 281–289.
- Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2005. – С. 99, 237, 238, 249, 259–262, 298, 301, 342, 391, 402–403.
- Шведа Ю. Теоретичні основи партійного керівництва / Ю. Шведа // Парламент. – 2003. – № 3–4. – С. 61–69.

Додаткова:

- Аверьянов В.Б. Организация аппарата государственного управления (структурно-функциональный аспект) / В.Б. Аверьянов. – К., 1985.
- Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие / В.С. Агеев. – М., 1990.
- Андреев С.С. Политическое управление и политическое руководство / С.С. Андреев // Социально-политические науки. –1992. – № 5.
- Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз / Ж. Зіллер. – К., 1997.
- Надаис А. Выбор избирательных систем / А. Надаис // Политические исследования. –1993. – № 3.
- Політологія посткомунізму. Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В.Полохало (кер. авт. кол.). – К., 1995.
- Попер К. Відкрите суспільство та його вороги / К. Поппер. – К., 1994. – Т. 1–2.
- Современная буржуазная политическая наука: проблемы государства и демократии / Под ред. Г.Шахназарова. – М., 1982.
- Современный капитализм: Критический анализ буржуазных политологических концепций / Отв. ред. С.Гаджиев. – М., 1988.
- Социально-политические теории современной буржуазной идеологии: Критический анализ / Отв. ред. Р.Яновский. – М., 1981.

Тема 8. Інституціоналізація та діяльність політичних партій на українських етнічних землях (кін. ХІХ ст. – 1939 р.).

План:

1. Особливості утворення політичних партій в Підросійській та Підавстрійській Україні.
2. Політичні партії етнонаціональних спільнот – головні актори політичної сцени в Україні напередодні та під час Першої світової війни (1907–1918).
3. Діяльність політичних партій у добу національно-визвольних змагань в Україні (1917–1920 рр.).
4. Політичні партії Західної України і проблема міжнаціональних взаємин (1918–1939 рр.).

Доповіді та повідомлення:

1. Проблема політико-правового статусу України в програмах українських політичних партій кін. XIX – поч. XX ст.
2. Соціальний склад, чисельність та типологія політичних партій етнонаціональних спільнот в Галичині та на Буковині (кін. XIX – 1914 р.)
3. Порівняльний аналіз програмових засад та діяльності політичних партій в Українській Народній Республіці та Західно-Українській Народній Республіці.
4. Особливості партійного представництва на західноукраїнських землях у міжвоєнний період.

Основні поняття:

Етнічні політичні актори, напрямки розвитку та діяльності українських політичних партій, партії соціальної орієнтації, національно-орієнтовані партії етнонаціональних спільнот.

Література:

Основна:

- Авинери Ш. Основные направления в еврейской политической мысли / Ш. Авинери. – Б. м.: Библиотека «Алия», 1990.
- Алексеев С. В., Ляшенко Є. П. Політичні партії в Україні (1900–1917) / С.В. Алексеев, Є. П. Ляшенко. – Краматорск, 2003.
- Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр.: монографія / В. Великочий. – Івано-Франківськ, 2009.
- Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Монографія / М. Гон. – Рівне, 2006.
- Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я.Й. Грицак. – К., 1996.
- Джерела з історії українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст. / Під ред. І. С. Михальського. – Луганськ, 2003.
- Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: Нарис історії (1899–1918). – Вид. 2-е, доп. / О. Жерноклеєв. – К., 2000.
- Жерноклеєв О.С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.) / О.С. Жерноклеєв. – Івано-Франківськ, 2006.
- Історія українських політичних партій: Хрестоматія-посібник. Кінець XIX ст. – 1917 р. Ч. 1 / Упор. Б.І. Корольов, І.С. Михальський. – К., 2003.
- Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993.
- Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) / М. Кугутяк. – К.; Івано-Франківськ, 2002. – Т. I.
- Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2-х т. / І. Лисяк-Рудницький / Пер. з англ. – К., 1994.

Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія / І. Монолатій. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 183–208, 244–276.

Обушний М. І. Партологія: навч. посібник / М. І. Обушний, М.В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К., 2006. – С. 390–404.

Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій початку ХХ ст. – Тернопіль, 1991.

Українські політичні партії кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Програмові і довідкові матеріали. – К., 1993.

Москалюк М. Ф. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст. / М.Ф. Москалюк. – К., 1998.

Додаткова:

Великочий В. Проблема консолідації українських політичних сил Галичини за доби Першої світової війни в українській історіографії / В. Великочий // Галичина. – Івано-Франківськ, 2009. – № 15–16. – С. 558–566.

Гон М. Взаємодія політичних акторів етнічних меншин на західноукраїнських землях у складі Польщі (1920-ті роки) / М. Гон // Буковинський журнал. – 2005. – № 4. – С. 150–159.

Гон М. Між лояльністю і угодовством: українські проурядові політичні партії Західної України (1920 – 1930-ті роки) / М. Гон // Polska i jej wschodni sąsiedzi. Т. 6 / Pod redakcją A. Andrusiewicza. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. – S. 31–40.

Гон М. Російський сегмент західноукраїнського політикуму (1921–1928 рр.) / М. Гон // Галичина. – Івано-Франківськ, 2004. – № 10. – С. 188–194.

Гон М. Українська народна партія В.Оскілка: пошуки союзника / М. Гон // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 8. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – С. 321–330.

Добржанський О.В. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О.В. Добржанський. – Чернівці, 1999.

Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині / М. Кугутяк // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 55–63.

Міщук М. Б. Передвиборчі кампанії та парламентська діяльність Української радикальної партії – Української соціалістично-радикальної партії (1922–1938 рр.) / М. Б. Міщук // Грані. – Дніпропетровськ, 2007. – № 1(51). – С. 96–103.

Монолатій І. Між співіснуванням та наступом: фактор етнополітичної мобілізації поляків Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / І. Монолатій // Історичний журнал. – К., 2010. – № 1/3. – С. 113–120.

Монолатій І. Партії етнічної більшості як суб'єкти політичних процесів на західноукраїнських землях середини ХІХ – початку ХХ ст. / І. Монолатій // Історико-політичні проблеми сучасного світу. – Чернівці, 2010. – Т. 21–22. – С. 86–91.

Монолатій І. Політико-соціальне спрямування діяльності політичних партій і громадських об'єднань німців Галичини в австрійський період / І. Монолатій

- // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – Вип. II–III. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 145–151.
- Монолатій І. Політичні актори українців південноукраїнських Галичини й Буковини: формалізація політичної участі / І. Монолатій // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 47. – С. 602–608.
- Монолатій І. Суб'єкти партійно-політичного представництва євреїв західноукраїнських земель у транзитивний період / І. Монолатій // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 371–388.
- Москалюк М. Ф. Українська католицька народна партія і проблема польсько-українського порозуміння / М. Ф. Москалюк // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 221–224.
- Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX–XX ст.) / Малик Я.Й., Вол Б.Д., Гелей С.Д. та ін. Навч. посібник. – Львів, 2001.
- Павко А.І. Повчальний досвід вітчизняної історії: політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби / А.І. Павко. – К., 2002.
- Павко А.І. Політичні партії й організації у Східній Галичині та Наддніпрянщині наприкінці XIX – на початку ХХ ст.: повчальний досвід історії / А.І. Павко // Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст. – К., 2003. – Вип. V.
- Райківський І. Діяльність української соціал-демократичної партії в ЗУНР (листопад 1918 –липень 1919 рр.) / І. Райківський // Вісник Прикарпатського університету. –Історія. – Вип. I. – Івано-Франківськ, 1998.
- Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928–1939 рр.) / І. Райківський. –Івано-Франківськ, 1995.
- Реєнт О.П. Українські політичні партії / О. П. Реєнт // Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок ХХ ст). – К., 2003.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАКЛЮЧНОГО ПИСЬМОВОГО ТЕСТУВАННЯ

1. Політичні партії та демократія.
2. Політичні партії в структурі громадянського суспільства.
3. Партії і політична система суспільства.
4. Політичні партії у системі громадсько-політичних об'єднань.
5. Об'єкт та предмет партології.
6. Теоретико-методологічний інструментарій партології.
7. Суть поняття «політична партія». Підходи до визначення політичної партії.
8. Походження політичних партій. Складові генетичної моделі походження партій.
9. Етапи історичного розвитку партій. Історія та теорія політичних партій.
10. Партії як аристократичні угруповання.
11. Партії як політичні клуби.
12. Масові політичні партії в Європі.
13. Масові політичні партії в Америці.
14. Політичні партії в постколоніальних країнах.
15. Теорія «кризи партій» та її інтерпретації.
16. Трактатування політичних партій в англійській політичній філософії XVI – XVIII ст.
17. «Батьки-засновники» американської політичної системи про політичні партії.
18. Проблема партій і революційно-демократичні вчення про державу у Франції XVII – XVIII ст.
19. Розвиток учення про партію в політичній думці Німеччини.
20. Вчення Й. Блунчлі про політичні партії.
21. Партії в теоріях демократії XIX ст.
22. А. Токвіль про відмінності між американськими та європейськими партіями.
23. Ідейно-теоретичні витoki класичної теорії політичних партій.
24. М. Острогорський – засновник класичної теорії політичних партій.
25. М. Вебер про причини виникнення і етапи розвитку партій.
26. Р. Міхельс про олігархічні тенденції в партіях.
27. М. Дюверже і його праця «Політичні партії».
28. Сучасна теорія політичних партій. Проект Джанди.
29. Формування теорії партійних систем.
30. Функції політичних партій. «Виражені» та «приховані» функції.

31. Охарактеризуйте такі функції партій - формування політичних цілей та завдань артикуляції та інтеграції соціальних інтересів, політичної ідентифікації.
32. Охарактеризуйте існуючі типи добору партіями кандидатів на виборах. Які способи формування політичними партіями виборчих програм?
33. Охарактеризуйте функцію зв'язку та мобілізації мас. Як вони реалізуються?
34. Опозиційна функція політичних партій. Її суть і значення.
35. Особливості реалізації функцій партій в недемократичних та постколоніальних державах.
36. Партійне керівництво і його форми. Фактори, що визначають партійне керівництво.
37. Типи партійного керівництва.
38. Теорія «кризи партійного керівництва». Непартійні форми державного правління.
39. Теорія коаліцій.
40. Типи партійних союзів.
41. Перелічіть головні підходи до типології політичних партій.
42. Охарактеризуйте кадровий тип політичних партій.
43. Охарактеризуйте масовий тип політичних партій.
44. Виборчий тип партій.
45. Національно-визвольні партії. Особливості їх мети та організаційної структури.
46. Охарактеризуйте транзитні партії та їх різновиди.
47. Суть та особливості партій-комітетів.
48. Суть та особливості партії-громади.
49. Суть та особливості народної партії.
50. Суть та особливості революційних партій.
51. Суть та особливості фашистських партій.
52. Класифікація партій за їхньою величиною.
53. Дайте визначення маргінальним та відірваним партіям. Партія-петля.
54. Класифікація партій за рівнем репрезентативності.
55. Класифікація партій за організаційним критерієм.
56. Класифікація партій за їхнім ставленням до політичної системи.
57. Класифікація партій на основі класового та ідеологічного критерію.
58. Джерела та напрямки трансформації сучасних партій.
59. Суть поняття «партійна система».
60. Фактори, що визначають конфігурацію партійної системи.
61. Соціально-політичні поділи і їх роль у формуванні партійної системи.
62. Типи та класифікація соціально-політичних поділів.
63. Соціологічний закон М. Дюверже.
64. Основні підходи до типології партійних систем.
65. Основні типології партійних систем.
66. Однопартійна система та її різновиди.
67. Двопартійна система та її різновиди.

- 68.Формування багатопартійної системи.
- 69.Дайте характеристику головних типів партійних систем за класифікацією Дж. Сарторі.
- 70.Способи визначення конфігурації партійних систем.
- 71.Зародження та діяльність політичних партій в Україні (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.).
- 72.Правозахисний рух та його роль у становленні політичного плюралізму.
- 73.Народний Рух України – перша масова опозиційна політична сила України.
- 74.Ліквідація монополії компартії та поява перших політичних партій. Політичний спектр та його особливості.
- 75.Етапи становлення багатопартійності в Україні.
- 76.Правова інституалізація політичних партій України.
- 77.Соціальна база та впливовість українських політичних партій.
- 78.Організаційна структура та функції політичних партій.
- 79.Українське законодавство про політичні об'єднання та політичні партії.
- 80.Закон України «Про політичні партії в Україні».
- 81.Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу.
- 82.Закон України «Про вибори народних депутатів України».
- 83.Парламентсько-урядова діяльність політичних партій.
- 84.Політична опозиція в Україні.
- 85.Фінансування політичних партій.
- 86.«Партія влади» в Україні.
- 87.Ідеологія в діяльності політичних партій України.
- 88.Політичний спектр української багатопартійності: загальне та особливе.
- 89.Ліві, праві та центристські політичні сили України.
- 90.Діяльність ультралівих політичних організацій в Україні.
- 91.Українські ультраправі.
- 92.Геостратегічні орієнтації українських політичних партій.
- 93.Молодіжна та гендерна політика партій України.
- 94.Політичні партії та церква в Україні.
- 95.Міжнародна діяльність українських політичних партій.
- 96.Мультипартійна партійна система України.
- 97.Партійна система екстремально поляризованого плюралізму.
- 98.Партійна система помірної поляризації.
- 99.Особливості сучасної партійної системи України.
100. Напрямки трансформації партійної системи України.

Оцінка за предмет включає в себе рейтинг поточної успішності та результати заключного письмового тестування:

- 100 – 91 – А – «відмінно», – 5,
- 81 – 90 – В – «дуже добре» – 4,
- 71 – 80 – С – «добре» – 4,

- 61 – 70 – D – «задовільно» – 3,
 51 – 60 – E – «посередньо» – 3,
 25 – 50 – FX – «незадовільно» – 2,
 0 – 24 – F – «незадовільно» (з повторним проходженням курсу) – 2.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

АКТИВІСТСЬКІ ПАРТІЇ. Партії, в яких кількість активістів становить не менше четвертої частини загальної кількості членів партій.

АНТИІМІГРАНТСЬКІ ПАРТІЇ. Сучасні нові праві партії країн Західної Європи. Термін, цей запропонували В. В. дер Бруг та М. Феннема, наголошуючи таким чином на головній ознаці цих партій – їх спрямованості проти іммігрантів. У основі їх політичної діяльності лежить правий популізм, расизм та культурний фундаменталізм. Головними індикаторами даного типу партій є: спрямованість проти іммігрантів, яка досить часто набуває ознак ксенофобії, антисистемний характер, подібність з традиційним фашизмом, популізм. Ці партії є результатом переходу сучасних розвинених країн до стадії постматеріалізму й одночасно реакцією на появу нових лівих партій у цих країнах. Постіндустріальний характер цих партій є головним індикатором їхньої відмінності від традиційних (старих) правих партій. Х. Г. Бетц для характеристики цього типу партій пропонує використовувати термін «радикальні праві популістичні партії». І. П'єро вважає, що найбільш узагальнюючим терміном є «крайні праві партії». До цієї групи партій зазвичай відносять Партію Свободи в Австрії, Національний Фронт у Франції, партію Республіканець в Німеччині, партію Центр у Нідерландах, Фламандський Блок та валлонський Національний Фронт у Бельгії, Партію прогресу в Данії та Норвегії, Нову демократію у Швеції.

АНТИКОНСЕНСУСНІ ПАРТІЇ (ПАРТІЇ ПРОТЕСТУ). За класифікацією Дж. Сарторі – різновид антисистемних партій. До них належать такі партії, які прагнуть не до радикальної зміни характеру політичної системи, а лише існуючих правил політичної гри. Вони не є ідеологічною опозицією ліберальній політичній системі, а швидше – суперечка довкола певних «операційних» засад, механізмів чи інституцій, які слугують реалізації ліберальної концепції в конкретних соціальних умовах. Партії протесту, зазвичай, володіють значним потенціалом мобілізації, але ставлення до них як до антиконсенсусних угруповань ускладнює їм можливість реалізації свого коаліційного потенціалу. До цієї категорії можна зарахувати Партію прогресу Данії та Норвегії, австрійську Партію Свободи, італійську Лігу Півночі.

АНТИСИСТЕМНІ (ПРОСИСТЕМНІ АБО СИСТЕМНІ) ПАРТІЇ. Класифікація політичних партій на основі їх ставлення до діючої в державі політичної системи. У системах ліберальної демократії партії, які розміщуються в центрі політичному, переважно завжди є просистемними (системними). Вони не пропонують радикальної політики і не є носіями радикальної ідеології. У основі ідеології цих партій лежать помірковані погляди, проти існуючої політичної системи вони не виступають. До просистемних партій можна зарахувати також і ті партії лівих та правих, які з виборчих чи коаліційних поглядів не є відкритими для впливу центристських ідеологій. Оцінка підтримки партіями демократичних цінностей є досить проблематичною, їхні наміри не завжди прозорі. Певна просистемна діяльність може мати тактичний характер (наприклад, атмосфера загальної підтримки парламентської республіки в Іспанії, де підтримка демократії була настільки вагома, що проголошення будь-яких антисистемних гасел було б нерозважливим). Про те, чи партії є про- чи антисистемними, свідчить не лише аналіз програм чи факт їх участі в урядовій чи парламентській коаліції. Важливим є ставлення до

них інших політичних партій та соціальних груп. Аналізуючи суть даного феномену, Дж. Сарторі пропонує два розуміння поняття антисистемності: вузьке та широке. Вузьке розуміння антисистемності охоплює багато принципів та поглядів, які виключають окремі елементи чи тотальне неприйняття системи, спільною рисою яких, на думку Дж. Сарторі, є «делегітимізуючий вплив» на систему. Антисистемна партія є такою, що намагається розхитати законність існуючого режиму. Очікуваним сценарієм є криза законності, яка повинна привести до зміни однієї політичної системи іншою. Маємо в такому випадку справу з появою ідеологічної опозиції до існуючого політичного режиму та радикальний розрив тривалості суспільного розвитку. Дж. Сарторі дотримується різниці між ідеологічною опозицією та протестом. Цей другий феномен пов'язаний швидше з широким розумінням антисистемності. Угруповання цього типу називаються партіями протесту. Якщо немає істотних антисистемних партій (у вузькому розумінні), то процес еволюції партійних систем, починаючи з 70-х рр., підтверджує факт існування партій протесту.

БАГАТОПАРТІЙНІСТЬ. Наявність ряду політичних партій в суспільстві (більш ніж однієї), взаємини між якими базуються на реальній конкуренції за владу. Багатопартійність – це така форма суспільного управління, вироблена людською цивілізацією, при якій боротьба декількох політичних партій за владу виступає механізмом використання розходжень інтересів з метою суспільного прогресу. За визначенням Дж. Сарторі багатопартійність має місце тоді, коли: 1) жодна з партій не в стані завоювати абсолютної більшості, 2) відносну силу (чи слабкість) партій можна визначати на основі їх коаліційного або 3) потенціалу шантажу. Вона – ефективний засіб виявлення різних підходів та інтересів, спосіб їх гармонізації. За допомогою багатопартійності інтереси та здібності людей, взяті у їх органічній єдності та в боротьбі з іншими інтересами, спрямовуються на вирішення актуальних проблем суспільного життя. Багатопартійність є характерною ознакою демократичного суспільства, яка виражає практичну реалізацію основних політичних свобод громадян.

БАГАТОПАРТІЙНА СИСТЕМА. Ця система включає більш ніж дві сильні партії, але жодна з них в парламенті не набирає такої кількості мандатів, яка б давала їй можливість правити самостійно. Це змушує партії шукати між собою компроміс, укладати коаліції з метою формування уряду. Багатопартійна система є найдемократичнішою. Порівняно з двопартійною системою, вона пропонує виборцям значно ширший вибір альтернатив. Партії мають можливість відрізнятись між собою. У двопартійній системі партія для успіху на виборах змушена звертатись до багатьох соціальних груп. У багатопартійній системі партії не знають цієї проблеми. Завдяки можливості участі в правлячій коаліції партії немає необхідності бути надто великою, щоб отримати доступ до влади. Це дає можливість політичним партіям більш точно орієнтуватися на інтереси певних соціальних груп (в т.ч. і радикальних). Наявність урядових коаліцій робить багатопартійне управління менш стабільним ніж воно є в двопартійній системі. У країні повинен бути досягнутий компроміс не менш як з двома партнерами по коаліції щодо засад використання влади. У Швеції, Норвегії, Фінляндії, Німеччині та деяких інших країнах вже склалися стабільні партійні коаліції одного чи іншого типу, які змагаються за владу між собою. Але коли партійну коаліцію слід формувати зі значного числа політичних партій, то це нерідко є проблемою. Тривалість існування такої коаліції є також переважно незначною. Яскравим прикладом тут є Італія, де з 1945 р. при владі побували 53 різноманітні коаліції. Наявність двох партій є швидше винятком, ніж правилом в країнах з представницькою демократією. У більшості сучасних країн склалася й існує якраз багатопартійна система. Визначаючи відмінність між двопартійною і багатопартійною системами, Бюрдю розуміє останню як систему, в якій більше ніж дві партії мають достатньо сильну організаційну структуру для того, щоб впливати на функціонування урядових інститутів. Лінія поділу між двома

типами систем є досить гнучкою і залежить від існуючих в країні ідеологій, традицій, виборчої системи, що за висловом М. Дюверже складає суть поняття «партійна реальність» і яку він порівнює з маятником. Згідно з типологією Дж. Сарторі, багатопартійні системи відрізняються, головним чином, наступними трьома рисами: невеликі ідеологічні розбіжності між головними партіями; схильність до формування коаліції між різними партіями, навіть коли вони надають перевагу різним політичним програмам; важливість міжпартійної боротьби, її суттєве значення для провідних партій. На відміну від жорсткої двопартійності, багатопартійна (плюрипартійна, мультипартійна) система є більш гнучкою та різноманітною. Немає жодного принципового значення, скільки саме партій - три чи більше – функціонують в її рамках, оскільки з моменту появи третьої партії рідко коли одній з них вдається отримати і довго втримувати абсолютну більшість в парламенті. Парадокс багатопартійної системи саме в тому і полягає, що при наявності значної кількості партій реальну участь у здійсненні влади бере значно менше їх число. Інші ж партії, хоча й беруть участь у політичному процесі, але значного впливу на реалізацію влади не мають. У кінцевому підсумку все зводиться до визначення місця політичних партій в системі влади. Деякі з них, так звані правлячі, навіть при наявності у них цілком прийнятної для значної частини електорату програми, не здатні управляти самостійно і беруть участь лише в коаліційних урядах. При багатопартійності існують також і так звані антисистемні партії, які надають перевагу своїй принциповій ролі в опозиції. Причому, якщо в умовах двопартійності вони маргіналізуються, то багатопартійність, навпаки, виправдовує їх існування. Правлячі партії націлені на розробку заходів, зумовлених національними потребами, а антисистемні партії головне своє завдання бачать у декларуванні вимог класу чи соціальних груп, з якими вони себе ідентифікують. Отже, при багатопартійності політичні партії є гетерогенними. Між тим, влада в руках кількох партій далеко не є ідеалом багатопартійності. Адже коли їх кількість переходить певну оптимальну величину, всяке демократичне волевиявлення населення неминуче приводить до подріблення голосів, необхідності повторних виборів, а головне - до неминучості коаліційних форм влади, які відзначаються як нестабільністю, так і недовговічністю. І якщо проаналізувати стабільні політичні системи, то ми помітимо, що влада там, при наявності значної кількості партій, в той чи інший період належить лише одній із них. Але від однопартійності така влада відрізняється двома принциповими моментами: 1) наявністю організованої опозиції правлячій партії, 2) партія не зрослася з державою. Державна влада не монополізована, оскільки підзвітна законодавчій владі, яка по-суті є багатопартійною. Досвід політичної історії показує, що партіями-фаворитами найчастіше є центристські партії оскільки вони є перепорою на шляху до влади різного роду радикалам, а також проводять однотипну, послідовну політику. Інша, надзвичайно важлива сторона реальної багатопартійності – мобілізація населення на легітимацію існуючого політичного ладу. Як би не розходились між собою інтереси конкуруючих політичних партій, однак якщо вони готові вступити у боротьбу за створення органів влади на основі загальних правил та існуючих норм, якщо народ, як суверенний носій влади, розглядає самі вибори як форму вираження своєї волі, то багатопартійність при цьому виступає як важливий засіб легітимації існуючих порядків. За ідеологією партії, що формують багатопартійну систему є надзвичайно різноманітними, але більшість з них сповідують соціал-демократію, неолібералізм і неоконсерватизм. Організаційна структура партій, зазвичай, масова та децентралізована, методи та засоби діяльності – у більшості партій – парламентські. Соціальна база партій досить різноманітна і здебільшого «надкласова». Батьківщиною цього типу систем прийнято вважати зону Атлантичного океану, де вони розвиваються протягом кількох десятиліть. Однак сьогодні даний тип систем поширився далеко за її межі. У середині 1990-х років, 105 із 182 країн (52%) управлялись системою з більш ніж однією партією. Вони включали зону Атлантичного океану, 4/5 Латинської Америки, 2/3 Південно- та Східно-Азіатських країн і всього третину держав Середнього Сходу та Африки. Успіх даних систем є незначним серед

держав Третього світу, у зоні Атлантичного океану, – навпаки а з 1980-х років з'являються вони й у Латинській Америці та Східній Європі.

БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ ПАРТІЇ. Термін, запропонований М. Дюверже для означення основи організаційної структури партії. «Партія – це не просто спільнота, а сукупність спільнот, – писав він, – множина розсіяних по країні малих об'єднань пов'язаних координаційними інститутами. Термін “базові елементи” і означає ці висхідні складові клітинки партійного організму». Вони – «материнські клітинки партії». Базові елементи будь-якої партії представляють собою оригінальні структури. Кожна з партій має свою власну структуру, яка майже не схожа на структури інших партій. І лише всесторонній аналіз партійної структури в кожному окремому випадку дозволяє дати правильну оцінку. М. Дюверже виділяє чотири основні типи базових елементів, характерних для організаційної структури більшості партій: комітет, секція, ячейка та міліція. Базові елементи партії, – на думку вченого, – ключ до розуміння її діяльності. Загалом рідко трапляється, щоб партія базувалася виключно на одному базовому елементі. Організаційна відмінність партій, базованих на комітетах, секціях, ячейках чи міліції суттєво пов'язано зі специфікою їх основного структурного елемента, однак це не означає, що він абсолютно виключає всі інші. Не обов'язково навіть, щоб він об'єднував навіть більшість членів партії. І тим не менше саме цей базовий елемент задає загальну орієнтацію партії, визначає її тактику, своєрідність.

БУФЕРНІ ПАРТІЇ. Тип малих партій, які найчастіше знаходяться в центрі коаліції (хоча не є обов'язково центристськими). Їх вихід з коаліції може спричинити її дестабілізацію.

ВЕЛИКІ ПАРТІЇ. Політичні партії, які відзначаються значною виборчою підтримкою чи кількістю контрольованих нею мандатів у парламенті. Вплив великих партій (на виборах чи у парламенті) на систему між партійних стосунків є іншим, ніж вплив малих. Великі партії становлять важливий елемент як виборчої, так і парламентської партійної системи.

ВИБОРЧА (ЕЛЕКТОРАЛЬНА) ПАРТІЯ. Визначення партії як важливого учасника виборчої кампанії. Дж. Сарторі стверджує, що «партія – це така політична група, яка присутня у виборчому процесі і є здатною висунути через вибори кандидатів на публічні посади». На думку К. Янда, партія – це організація, «яка прагне до здобуття політичних становищ своїми легітимними репрезентантами». Дж. Лане та С. Ерсон визнають політичними партіями тільки ті організації, які представлені у виборчих статистиках.

ВИБОРЧА СТРАТЕГІЯ ПАРТІЇ. Лінія поведінки партії на парламентських виборах. Може набирати характеру наступальної стратегії – коли партія намагається розширити масштаби своїх впливів і здобути підтримку виборців серед нових сегментів електорату. Оборонна стратегія націлена на збереження свого статус-кво і захист попереднього становища, коли мова йде про відсоток контрольованого електорату (виборчий клієнтелізм). Сьогодні в розвинутих демократичних державах над розробкою виборчої стратегії і виборчих технологій працюють цілі штаби аналітиків та експертів. Виборчі стратегії, які застосовуються політичними партіями під час виборчої кампанії: партійності, сильного контрасту, ідеологічної різниці, вибору одного гасла, створення позитивного враження про кандидатів-конкурентів, побудови коаліції, розбудови організації. Вибір тієї чи іншої виборчої стратегії залежить від місцевої специфіки.

ВИБОРЧА ФУНКЦІЯ ПАРТІЇ. Сукупність різноманітних форм діяльності політичної партії, яка пов'язана з її участю у виборах. Виборча функція партії відіграє надзвичайно важливу роль в системі влади кожної демократичної держави, не знає перерв, й реалізується з різною інтенсивністю. У рамках цієї функції відбувається селекція

політичної еліти, яка згодом буде мобілізована для управління державою. Нічого дивного, що навколо цього аспекту діяльності політичних партій постійно точиться дуже гостра політична боротьба і що ця функція політичної партії має винятково важливе значення. Дана функція складається з двох частин: добору кандидатів та формування виборчої програми. Цих складових не можна повністю ані відділяти, ані протиставляти одна одній. Вибори завжди пов'язані з відбором кандидатів на державні посади, а не лише з вибором програм. Одночасно кожен кандидат репрезентує якусь програму чи політичний напрямок.

ВИБОРЧІ ПАРТІЇ. Термін запропонований М. Дюверже для класифікації політичних партій за їх ставленням до виборів. Виборчі партії, на відміну від партій перманентної агітації, мають демократичну та парламентську спрямованість. Для них вибори є основним засобом приходу до влади.

ВІДІРВАНІ ПАРТІЇ. Різновид малих партій, які ухиляються від участі в основному напрямку міжпартійної конкуренції. Зазвичай їх виборчі заклики скеровані до окремої соціальної групи, наприклад до етнічної чи регіональної меншини. Колись факт їх відірвання може сприяти залученню до урядових коаліцій, особливо коли представлений ними соціополітичний поділ охоплює значний рівень політичної важливості (зокрема, у Бельгії Валлонський союз брав участь у двох кабінетах, які створювалися в половині 1970-х рр., а Фламандська народна спілка – у трьох). Сепаратні прагнення певних етнічних груп (наприклад басків в Іспанії) можуть призвести до повного «відірвання» партій, що представляють їх. Щоправда, Народна партія Південного Тіролю в Італії, а також Шведська народна партія у Фінляндії є зінтегованими в рамках політичної системи, а остання брала участь у формуванні 25 коаліційних кабінетів, хоча представила лише одного прем'єр-міністра. Інший вид «відірвання» можуть представляти партії нової політики. Деякі з них свідомо відходять від основного напрямку політичної конкуренції (ліві-праві), через те стають безпосереднім викликом для стабільних партій як на виборчому, так і на ідеологічному рівнях (наприклад зелені в Німеччині, Австрії та Фінляндії). Одночасно до категорії «відірваних» можна зарахувати й комуністичні партії, які виступають проти ліберального узаконення політичної системи, утворюючи зовсім нову вісь конкуренції: антисистемність – просистемність.

ВІЛЬНЕ ТА ВСЕБІЧНЕ ОБГОВОРЕННЯ ПРОГРАМ ПАРТІЙ (БЛОКІВ). Принцип демократичної виборчої кампанії, який передбачає відсутність будь-яких перешкод для того, щоб неупереджено, об'єктивно та у різних аспектах вивчати, аналізувати та обговорювати програми партій (блоків). Даний принцип стосується права виборців вільно агітувати як «за» так і «проти» виборчих списків кандидатів у депутати.

ВСЕОХОПЛЮЮЧІ (УНІВЕРСАЛЬНІ, «ХАПАЙ ВСІХ») ПАРТІЇ. Тип сучасних масових партій. Дана категорія запроваджена в 1966 р. О. Кірчхеймером. Відображає вона новий тип стосунків між політичними партіями, державою та громадянським суспільством. До виникнення «всеохоплюючих партій» спричинила ерозія соціальних кордонів між групами, яка послаблювала політичну ідентифікацію населення і порушувала попередні зв'язки між їх інтересами та партіями. Економічне зростання і політика загального добробуту змусили партії розробляти партійні програми, які відображали інтереси не окремих соціальних груп, а всього населення. Розвиток засобів масової інформації (ЗМІ) дав можливість звертатись партійним лідерам одразу до всіх виборців, а не до окремої їх частини що зробило останніх «покупцями» партій, а не їх активними учасниками. «Всеохоплюючі партії» перетворились у брокерів, що торгують державними посадами. Вони набувають нових рис, які не були характерними для їх попередників. По-перше, становище партій як брокерів між громадянським суспільством і

державою передбачає, що вони починають проявляти свої власні інтереси, відмінні від інтересів «клієнтів». Більше того, вони здатні брати винагороду за свої послуги. По-друге, виконання партіями брокерських функцій залежить від їх звернення до електорату і здатності маніпулювати державою в інтересах своїх клієнтів в громадянському суспільстві. Однак якщо партія здатна маніпулювати державою в інтересах своїх клієнтів у громадянському суспільстві, вона також здатна маніпулювати державою у своїх власних інтересах.

ГНУЧКІ ПАРТІЇ. Термін, що застосовується до політичних партій, у яких парламентська фракція і парламентарі визначають характер діяльності партії загалом. Це партії, у яких, на відміну від непохитних партій, депутатам дається свобода у маневруванні. До таких партій належать головні американські партії та європейські правоцентристські партії.

ДОКТРИНА ПАРТІЇ. Базовий теоретичний чи політичний принцип, який у концентрованому вигляді виражає основні цілі та шляхи їх досягнення. Доктрина становить складову частину політичної ідеології. За роллю доктрини (ідеології) у своїй діяльності політичні партії поділяються на доктринні (ідеологічні, світоглядні) та недоктринні (неідеологічні, популістські, догматичні).

ДВОПАРТІЙНА СИСТЕМА. Тип конкурентної партійної системи, де реальна боротьба за владу відбувається лише між двома політичними партіями. Ця система отримала назву двопартійної, хоча на ділі маємо справу з більшою кількістю партій, представлених в рамках даного типу. Однак, з їх загального числа лише дві є домінуючими, в тому сенсі, що лише одна з них здатна самостійно виграти вибори і сформувати уряд. Перемога на парламентських виборах такої партії забезпечує їй владу в державі на цілий час каденції. Інші партії є настільки малими, що або взагалі не мають свого парламентського представництва, або воно є настільки незначним, що не враховується і не заважає здійсненню влади правлячій партії. У США, наприклад, крім двох партій-гігантів – Демократичної та Республіканської, – існують й інші – такі, як лейбористська, соціалістична, прогресивна, фермерська тощо. Але між ними існує величезна диспропорція, яка й дозволяє нам розглядати систему США як типово двопартійну. У двопартійних системах дві основні партії, як правило, набирають більше 90% голосів виборців. Розклад сил між ними є більш-менш рівним. Різниця зовнішніх впливів є незначною, а виграш голосів – мінімальним. Наприклад, у випадку Великобританії перевага однієї з партій на 2-5% може вирішити результати змагання. Це явище отримало в літературі назву *swing* (перевага). Перевага (*swing*) на 1% дає партії перевагу в 3% мандатів. Внутрішньополітична боротьба між обома партіями може складатися і в такий спосіб, що одна з політичних партій може утримувати владу протягом досить тривалого часу, здобуваючи кожного разу перемогу на виборах. Так, наприклад, Демократична партія США виграла на всіх президентських виборах з 1933 по 1952 р., а перед тим перемогу довгий час отримувала Республіканська партія (1869–1884, 1897–1912 рр.). В Англії Консервативна партія без перерви була при владі з 1951 до 1964 р. (в 1976–1979 рр. Лейбористська партія повинна була скористатися парламентською підтримкою лібералів). Подібне явище спостерігаємо в 1970-х рр. в Австрії (гегемонія соціал-демократичної партії). Такого типу домінування жодною мірою не ґрунтується на структурних рисах суспільства (наприклад, існування сильних релігійних, професійних чи етнічних груп), воно є швидше кон'юктурним феноменом, пов'язаним з системою конкурентних зв'язків між партіями. Це породжує певні сумніви щодо обґрунтованості виділення деякими авторами додаткової групи партійних систем – двопартійної домінуючої системи. Дж. Сарторі для позначення такого типу змін вводить поняття переддомінуючої партії. Отримання більшості голосів виборців, яка дає можливість формувати парламентську більшість, є засадничою рисою двопартійної політичної системи. У двопартійній системі

дві партії змагаються між собою не лише на виборах, але й після їх завершення як правляча та опозиційна партії. Між партологами досі триває жвава дискусія про те, чи вважати двопартійну систему антиподом, чи варіантом багатопартійної системи. Аргументи є в обох сторін, бо двопартійна система багато чим відрізняється від багатопартійної, але, разом з тим, в багатьох моментах вони дуже схожі. Описуючи історичну еволюцію двопартійності, М. Дюверже відзначає, що в XIX ст. вона виражалась головним чином у змаганні між двома буржуазними партіями – консерваторами та лібералами. На початку XX ст. цей тип дуалізму змінюється змаганням між буржуазними та соціалістичними партіями. А згодом – змаганням між буржуазними та комуністичними партіями. Батьківщиною двопартійності вважається Великобританія. Партії консерваторів (торі) та лібералів (вігі) там змінюються при владі з моменту створення конституційної монархії. У 1924 р. лібералів змінюють лейбористи. З Великобританії ця система поширилась у держави Співдружності. Точно визначити кількість держав з двопартійною системою важко. Згідно з класифікацією Бенікса та Текстора, їх існує 11. Даль нараховує 8, а Сарторі до двопартійних держав відносить Великобританію, США, Нову Зеландію, Австралію, Канаду, Австрію. У XX ст. на європейському континенті на парламентському рівні двопартійна система існувала лише в Іспанії (до 1923 р.). Деякі дослідники вважають її явищем виключно англо-саксонським. Проте, така точка зору є не зовсім вірною, оскільки деякі англо-саксонські країни мають багатопартійну систему, тоді як двопартійна система існує в Туреччині і деяких латиноамериканських державах. Її еволюцію можна спостерігати і в деяких країнах Європи. Якщо слідом за М. Дюверже припустити, що двопартійна система є природною, то нам залишається з'ясувати чому природа є такою прихильною до англо-саксонських країн і їх послідовників і чому існують перешкоди природі в країнах європейського континенту. Інколи це пояснюють «генієм» англо-саксонських народів і «темпераментом латинської раси», хоча багатопартійна система існує також і в Скандинавських країнах, в Голландії і Німеччині. Деякі з авторів англо-саксонську двопартійність пояснюють спортивними інстинктами британців, які розглядають політичну кампанію як матч між спортивними командами. Так Моруа протиставляє прямокутне розташування палати громад британського парламенту і її два ряди лавок французькому півколу, де відсутня будь-яка чітка лінія розмежування, що заохочує до збільшення груп. Ці коментарі, зрозуміло, не можуть вважатись серйозними. На увагу швидше заслуговує історичне пояснення. Очевидно, що давня тенденція дуалізму в Англії й Америці є вагомим фактором. Залишається з'ясувати чому ця тенденція має такі глибокі корені. Тільки детальне дослідження умов у кожній країні допоможе з'ясувати справжнє походження двопартійних систем. Вплив таких національних факторів є, звичайно, дуже важливим, але при цьому особливу увагу слід звернути на тип виборчої системи в даній державі. Вплив виборчої системи можна виразити наступною формулою: простій мажоритарній виборчій системі одного бюлетеню відповідає двопартійна система. Серед усіх існуючих гіпотез ця є найближчою до істини. Ми можемо спостерігати майже повний збіг простої мажоритарної системи одного бюлетеня з двопартійною системою. Винятки бувають дуже рідко і пояснюються виключно специфічними умовами. Звичайно проста мажоритарна виборча система працює на двопартійність, ускладнюючи третій партії можливість представництва на політичній арені. Мажоритарна система може відновити дуалізм, який був знищений появою третьої партії. Порівнюючи формування партійних систем Великобританії та Бельгії помічаємо вражаючий контраст: в обидвох країнах на початку минулого століття було анульовано двопартійну систему, коли на партійну арену вийшов соціалізм, а через 50 років мажоритарна система відновила двопартійність у Великобританії через усунення з політичної арени ліберальної партії, тоді як в Бельгії пропорційне представництво врятувало ліберальну партію і дало можливість створити комуністичну та інші партії. Отже, в тих країнах, які виявили чітку тенденцію до двох партій, проста мажоритарна система може породити двопартійність, навіть якщо вона там не існувала. Однак, грубе

застосування системи одного бюлетеня в країні, де багатопартійність має глибокі корені (як у Франції), не принесе жодних результатів, хіба лише після тривалого часу. Виборча система такого типу діє в напрямку до двопартійності, хоча і не безпосередньо. Поряд із основною тенденцією існує і ряд інших. Не останню роль у процесі становлення двопартійної системи відіграє і психологічний фактор. Якщо в простій мажоритарній системі одного бюлетеня існує три партії, то виборці починають швидко розуміти, що їхні голоси будуть втрачені, якщо вони продовжуватимуть голосувати за третю партію. Звідси і природне прагнення людей підтримати ту з партій, яка вже має значне представництво. Багато політологів відзначають також існуючу залежність між кількістю партій та політичною стабільністю. Двопартійна система, як вважає М. Дюверже, не лише виглядає найбільш відповідною природному порядку, але також потенційно стабільнішою, ніж багатопартійна. На думку багатьох політологів, саме двопартійна система оптимально зближує інтереси партії і держави. Двопартійна система створює однорідну та стабільну парламентську більшість, яка спирається на підтримку більшості виборців. Коли одна партія перемагає на виборах, вона формує однопартійний уряд, який залишається при владі до закінчення повноважень даного парламенту. Зміни можуть відбутися лише в персональному складі уряду. При цьому дуже рідко змінюється прем'єр-міністр. Високий рівень стабільності двопартійної системи пояснюється не лише однопартійним складом уряду, а й можливістю передбачати можливі зміни, бо кількість варіантів не є значною. Це ж стосується й ефективності партійної системи. Як відомо, сьогодні ці держави відзначаються достатньо високим соціально-економічним розвитком. Це також вказує на переваги такої партійної системи. Суть справи полягає в тому, що при двопартійній системі, партія, яка зазнала поразки на виборах, повинна поставитися до цього серйозно. Втрату 5–10% голосів при пропорційній виборчій системі виборці не розглядають як серйозну. З їх точки зору це лише тимчасове коливання популярності. З часом люди звикають до думки, що жодна політична партія чи лідер не можуть бути фактично відповідальними за свої рішення, до прийняття яких їх змушувала необхідність утворення коаліції. Схильність до самокритики після поразки на виборах значніше виражена в країнах з двопартійною системою. Всупереч першому враженню, двопартійна система виявляється практично більш гнучкою, ніж багатопартійна. І, нарешті, двопартійній системі не дошкуляє представництво в парламенті дрібних партій. Слабою стороною двопартійної системи є те, що в її рамках можливості громадян здійснювати вплив на політику є обмеженими. У них маленька реальна свобода вибору між партіями, особливо в тому випадку, коли програми і політика партій одна від одної суттєво не відрізняються, як, наприклад, в США. У таких умовах вибори перетворюються на вибори особистості. Це приводить до зниження рівня участі громадян у виборах. Недоліками двопартійної системи є також надмірна концентрація сил на суто міжпартійну боротьбу та певний консерватизм традицій виборчого процесу (як правило, більшість округів дістається в спадок кандидатам від однієї з партій і навіть сімейним кланам колишніх депутатів). Двопартійна система переживає сьогодні серйозні зміни. Ознаки майбутніх змін проявились ще в 1960-ті рр. і до початку 1990-х років привели до розмивання традиційних виборчих коаліцій, звуження масової бази, зменшилась і роль провідних партій як сил, що впливають на політичну свідомість і поведінку виборців. Значно зросло число виборців, які не ідентифікують себе з жодною партією. Помітним стало послаблення зв'язків між партіями та органами державного управління. Аналіз нових моментів у діяльності двопартійної системи ліг в основу чисельних прогнозів про майбутній занепад двопартійної системи. І хоча очевидно, що вона й далі виконує свої функції, розмивання соціальної основи провідних партій носить довгостроковий характер і веде, зокрема, до розвитку централістських тенденцій в їх організаційній структурі.

ДОМІНУЮЧА ПАРТІЯ. Політична партія, яка здійснює керівництво протягом певного проміжку часу в результаті перемоги на парламентських виборах та ідентифікується з

цілим народом; її доктрини, ідеї та стиль повинні збігатись з рисами цілої епохи. Як приклад таких партій М. Дюверже наводить партію радикалів у Третій Республіці, соціал-демократичні партії Скандинавії, партію Індійський національний конгрес. Такий тип політичної партії, яка в умовах відкритої політичної конкуренції отримує відносно більшість голосів виборців (та місць у парламенті). Дана партія ідентифікується з існуючим політичним режимом і прагне отримати не менше 30 % голосів на виборах, щоб забезпечити собі значний відрив від інших партій і визначити склад та орієнтацію правлячої коаліції. У 1992 р. на виборах в Албанії Албанська демократична партія завоювала майже 2/3 всіх місць. На парламентських виборах 1992 р. в Литві Литовська демократична партія виборола 73 з 141 місця і Сеймі. Домінуючі партії формують систему домінуючої партії. Домінування партії може бути зумовлене також її важливістю при формуванні урядової коаліції (в Італії), чи навіть неминучістю при формуванні однопартійних кабінетів меншості, для яких немає істотної політичної альтернативи (наприклад, домінування соціалістів у Норвегії). С. Хантінгтон вважає, що домінування однієї партії є характерною рисою східно-азійської моделі політичної системи. Прототипом тут є Японія, яка є демократичною, але в якій правляча партія ніколи не була позбавлена влади. Японська модель демократії з домінуючою партією поширилася на інші регіони Східної Азії (за винятком Філіппін, які в плані культури є більш латиноамериканською ніж східно-азійською країною). У 1990 р. в східно-азійських країнах із системами домінуючих партій виник континуум між демократією та авторитаризмом, з Японією на одному боці, Індонезією на протилежному, та Кореєю, Тайванем, Малайзією та Сінгапуром посередині. Така система може відповідати формальним вимогам до демократії, Але вона значно пізниться від демократичних урядів, які превалюють на Заході, де припускається не тільки те, що політичні партії і коаліції будуть на вільних та рівних засадах боротися за владу, але й також те, що вони будуть змінювати одні одних. Натомість, східно-азійські країни із системами домінуючих партій, здається, включені у змагання за владу, однак не за зміну влади; і хоча участь у виборах є повною, участь у керівництві можлива лише для тих, хто представляє «основну» партію. Цей тип політичної системи пропонує демократію без передачі без передачі влади від однієї партії до іншої. Вона представляє адаптивну версію західної демократичної практики для запровадження не західних цінностей щодо конкуренції та змін, а азійських цінностей консенсусу та стабільності.

ДОПОМІЖНІ ПАРТІЇ. Партії, які через незначну підтримку виборців і низький потенціал шантажу не розраховують на серйозну участь у політичному житті держави, а своє завдання вбачають у тому, щоб привернути увагу суспільства до певних (часто дуже локальних) проблем.

ЕЛЕКТОРАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПАРТІЇ. Термін, який використовують для позначення кількості голосів, отриманих політичною партією на парламентських виборах.

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ УСПІХ ПАРТІЇ. Підсумки діяльності політичної партії на парламентських виборах. У теорії політичних партій показники електорального успіху інколи використовуються як залежні змінні при визначенні серед учених думки про те, що характер організації мало впливає на здатність партії збирати голоси виборців. Практикуючі політики думають по-іншому. Розширення і зміцнення загальнонаціональної організації Республіканської партії США, особливо в частині фінансування виборчих кампаній, мало на меті виграти вибори і збільшити чисельність отриманих посад. Точно так само, зафіксоване зміцнення партійних організацій США на місцевому рівні було спрямоване на збільшення їх ефективності. Проведене американськими вченими дослідження партійної мобілізації в одній з американських територіальних общинах підтвердило, що значення партійної діяльності не вичерпується впливом на окремих

виборців, що вона одночасно виконує функцію «каталізатора». Партиїні організації мобілізують ентузіастів, а їх активність впливає на всіх інших. Дослідження показали, що централізованим партіям простіше донести свої ідеї до виборців. Інші вчені зауважили тенденцію до росту організованості й централізації деяких консервативних партій Європи, коли вони перейшли до нових прийомів ведення виборчої кампанії, пов'язаних з використанням засобів масової інформації (ЗМІ) і опитуванням громадської думки. Здійснені в порядку протиставлення масовим організаціям лівих партій, ці заходи підштовхнули праві партії до аналогічних дій – тобто відбувалася своєрідна конвергенція. Намагаючись визначити який тип партійної організації є найперспективнішим учені встановили відмінність між електоральною та політичною ефективністю. Зіставляючи дані показники з різними показниками партійної організації було зроблено висновок про те, що оптимального способу партійної організації не існує, оскільки ефективність діяльності партії залежить насамперед від факторів середовища.

ЕФЕКТИВНА КІЛЬКІСТЬ ПАРТІЙ. Термін, який використовує Дж. Сарторі при класифікації політичних партій. Всю сукупність партій у державі він поділяє на дві групи: до першої зачисляє ті партії, які становлять лише тло політичної конкуренції, до другої – партії, які впливають на її конфігурацію. Партії другої групи Дж. Сарторі називає істотними. Саме вони, на думку вченого, визначають ефективну кількість партій в даній політичній системі.

ЗМАГАЛЬНИЦЬКІ ПАРТІЇ. Такий тип політичних партій, які у політичній конкуренції використовують змагальницькі (а не обмежуючі) виборчі стратегії. Даний тип політичної конкуренції і тип політичних партій характерні для демократичних політичних режимів і політичних систем з відкритою конкуренцією. Антиподом змагальницьким партіям вважають тоталітарні та авторитарні партії.

ІДЕОЛОГІЯ ПАРТІЇ. Система ідей, поглядів, уявлень, цінностей, визначення шляхів розвитку та зміни навколишнього світу, які повинні бути відображені в діяльності політичної партії. Партиїна ідеологія – це одна з форм представлення позитивної моделі сучасного та майбутнього державного та суспільного устрою, необхідна для визначення в ній місця партії. З однієї сторони, це аналітична оцінка реального життя, у якому діє політична партія. У цю картину вписуються ідеологічні установки – впорядковані інтереси тих, хто підтримує партію. У цьому значенні ідеологія включена в імідж партії, є його складовою частиною. У ідеологіях, які формуються, розвиваються та поширюються теоретиками та політичними технологіями завжди є претензії на знання вічних істин та рецептів того, як ошчасливити людство. З іншої сторони, партійна ідеологія повинна сприяти внутрішній організації партії, виділяючи її серед інших партій, що діють в даному суспільстві. Ідеологія стає засобом перетворення, трансформації, впорядкування поглядів членів партії та тих соціальних верств, які її підтримують. Ідеологія задає правила організації тієї спільноти, до якої вона повинна застосовуватись. У цьому розумінні вона є складовою суспільної свідомості, яка обумовлює внутрішню структуру суспільства. При цьому ідеологія обмежує діяльність суб'єктів, що формують дану спільноту. Вирішення суперечностей, пов'язаних з існуванням ідеології, досягається шляхом виділення двох складових ідеології партії – зовнішньої та внутрішньої. Зовнішня ідеологія містить ті установки, які можуть бути підтримані тими групами, стратами, класами, на які партія орієнтує свою діяльність. Зовнішня ідеологія є частиною іміджу партії. Її завдання – представити партію таким чином, щоб вона могла схилити на свою сторону широкий електорат, а у свої ряди – недостатньо критичний контингент прихильників. Це гарна картинка, але не керівництво до дії. Вона мінімально впливає на політичну діяльність партії, хоча, звичайно, як кожний образ не може бути повністю відірваною від відповідного об'єкту. Внутрішня ідеологія партії зумовлюється цілим рядом реальних

інтересів тих, хто є в керівництві партії, хто її створював та фінансував. Внутрішня ідеологія є реальністю, однак не розрахованою на широке обговорення. Це вираження світогляду та менталітету керівництва партії з точки зору його власних інтересів. Носіями внутрішньої ідеології є керівники партії. Становище внутрішньої ідеології відомі керівництву партії та використовується ним у повсякденному житті. Вони не зафіксовані у вигляді документів, але кожний керівник партії її враховує.

ІМІДЖ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ. Першочерговим завданням кожної партії є формування її індивідуального іміджу. Він має наочно продемонструвати виборцям, у чому специфіка та переваги цієї партії і чому саме їй слід віддати перевагу. Кожен виборець намагається відчутти, в отриманні яких особистих переваг йому і його родині сприятиме прихід до влади цієї партії. Кожна політична партія повинна чітко показати виборцям, яким чином її ідеї змінять життя на краще, який взаємозв'язок між характеристиками й ідеями партії та інтересами й прагненнями конкретного виборця. У демократичних країнах напрацьована практика формування іміджу партії. Досить часто вона формується на протиставленні правлячих партій опозиційним. Будь-яка правляча партія завжди акцентує увагу електорату на своїх досягненнях, які, мовляв, будуть ще більшими в разі її переобрання. Кожна опозиційна партія навпаки старається применшити заслуги своїх конкурентів й заявляє що у разі її обрання вона зможе вирішити існуючі проблеми. Кожна партія воліє створити у виборців почуття причетності до великих звершень, до визначальних подій. Зазвичай, політичні партії використовують у виборчих кампаніях як позитивну, так і негативну інформацію. Але при цьому вони намагаються дотримуватися певних рамок співвідношення позитиву й негативу. Фахівці радять дотримуватись приблизно такого балансу: 60 % позитивної інформації, 40 % - негативної. Громадяни на виборах віддають перевагу тій партії, яка демонструє внутрішню єдність. Внутрішньопартійні сварки й розколи створюють негативний образ партії та її лідерів, котрі ніяк не можуть поділити владу і вплив. Консолідованість та згуртованість партії у переважній більшості виборців викликає до неї довіру й авторитет. У виборчих кампаніях часто партіями використовуються методики нагнітання страху як владою, що виставляє опозицію руйнівною силою, що тягне в минуле, так і опозицією, що змальовувала владу як «антинародний режим». Отримання влади в умовах, коли іміджеві протистояння зводиться до формування «образу ворога», реалізується вже не як вибір переваг на шляху суспільного розвитку, а лише як засіб ведення політичної війни, зміни державного устрою поза конституційним полем.

ІСТОТНІ (РЕЛЕВАНТНІ) ПАРТІЇ. Характеристика політичних партій за рівнем їх репрезентативності. Залежно від ступеня впливу партій на партійну та політичну системи, їх можна поділити на політичні партії з високим рівнем репрезентативності (істотні партії) та з низьким рівнем репрезентативності (неістотні партії). Даний критерій класифікації політичних партій запропонований та розроблений Дж. Сарторі. Істотність політичної партії означає, що вони є важливими для функціонування цілої партійної системи і мають потенційну можливість зміни її характеру та напрямку розвитку. Дж. Сарторі виділяв два альтернативні способи класифікації партій (два тести репрезентативності), які визначають істотність політичних партій (пори́г репрезентативності), – це коаліційний потенціал партії та потенціал політичного шантажу. Партія вважається неістотною, якщо ніколи не брала участі або не розглядалась як потенційний партнер у процесі коаліційних переговорів. І, навпаки, вона буде визнана істотною, без огляду на її величину, якщо перебуває в позиції, що уможливорює її вплив на конфігурацію однієї з можливих урядових коаліцій. Ця теза має певне обмеження. Стосується вона лише просистемних партій, які можуть бути залучені до процесу формування партійної коаліції. Сильні партії, які залишаються в постійній опозиції до політичної системи, згідно з концепцією Дж. Сарторі, не є предметом розгляду (наприклад, комуністичні партії в Італії і Франції, які в 50-60-х рр.

отримували близько чверті виборчих голосів, але не були учасниками жодної урядової коаліції). Серед істотних партій цього типу окремо виділяють ініціативні та доповнюючі партії. У обох випадках оцінка ситуації статусу політичної партії опирається на критерій позиції, яку вона займає у коаліційних переговорах. Йдеться не стільки про потенціал конкретної партії, скільки про фактичну здатність впливу на формування коаліційних урядів. Як ініціативні, так і доповнюючі партії можуть використовувати т. зв. надлишок істотності – виступ зовнішнього «спонсора», який відіграє значну роль в процесі поширення політичних цінностей, в певний спосіб вирізняє політичну партію, особливо в коаліційних переговорах. Однак, зазвичай, малі партії є схильні до перевищення своєї істотності. Сильні ж партії швидше будуть уникати аргументу виступу зовнішнього спонсора та утримання з ним тісніших стосунків, оскільки це може призвести до обмеження їх автономії. Дж. Сарторі стверджує, що невизнання антисистемних партій (з огляду на відсутність у них коаліційного потенціалу) за неістотні було б нерозумним, а тому вводять таку характеристику в класифікації істотності (ступеня репрезентативності) політичних партій, як потенціал політичного шантажу партії. Згідно з цим тестом, статусу істотності наберуть також антисистемні партії, але лише тоді, коли їх існування чи поведінка впливають на характер конкуренції просистемних партій. З метою виявлення такого впливу належить оцінити, чи присутність антисистемних партій мала вплив на зміну політичної стратегії інших угруповань. Може виявитись, що близькість антисистемної партії змусить близьке угруповання шукати електорат ближче до центру системи і зумовить його просування власне у цьому напрямку. У результаті ця близькість може впливати на проникнення угруповання у рамки лівоцентристської (чи правоцентристської) коаліції і зменшення гостроти політичного виклику. Без сумніву, цей процес може впливати і на зміну тактики виборчої поведінки просистемних партій. Дж. Сарторі, визначаючи поняття потенціалу політичного шантажу, брав до уваги тільки критерій розміру антисистемної партії. Потенціалом політичного шантажу володіють лише сильні антисистемні партії. У його розумінні партія є істотною, якщо до неї можна застосувати одну з описаних вище умов. Правда, він трактує їх як альтернативні положення. Водночас Дж. Сміт не бачить підстав для такого типу обмежень. Він вважає, що обидва положення слід поєднувати. Партія може бути потенційним партнером у коаліційних переговорах, але одночасно може бути небезпечною для просистемних партій. Пропозиція Дж. Сарторі має практичне значення тоді, коли ми хочемо відрізнити партії, які відіграють істотну роль у партійній системі, від тих, які становлять лише тло політичної конкуренції. На практиці, спираючись на ці два критерії, можемо сказати дещо більше про політичні партії, які формують відповідну партійну систему.

КАДРОВІ ПАРТІЇ. Тип політичних партій, в яких центральну роль відіграють спеціалізовані групи політиків та професійні керівники (експерти) з конкретних проблем. Термін уперше запровадив М. Дюверже у своїй праці «Політичні партії» (1951). Кадровий тип партії відображає явище професіоналізації політичної діяльності, що є природним наслідком виходу в сферу «високої технології» (оскільки нинішня політика та процедури управління складним державним апаратом вимагають спеціальної підготовки). Як стверджує М. Дюверже, поділ політичних партій на кадрові та масові не має жодного зв'язку з чисельністю партії. Різниця між ними полягає, насамперед, у типі їхньої організаційної структури. Перш за все, кадрові партії – це партії впливових людей, які прив'язані до своєї місцевості, де їх особисто добре знають і де вони можуть розраховувати на виборчу і політичну підтримку; саме вони є основою партії, де практично відсутні «керівні діячі» та «борці». Первинним осередком кадрової партії є комітет виборчого округу чи району. Зв'язок між місцевими комітетами і центральними структурами, зокрема парламентською фракцією, нетривкий і непостійний. Парламентська група за своїм статусом є вищою, ніж місцеві комітети, які є слаборозвиненими. Обранці мають велику свободу при голосуванні. Діяльність партії є, в

основному, виборчою, тобто спрямованою виключно на отримання успіху на виборах і повністю пасивною в період між виборчими кампаніями. І, нарешті, кадрові партії є слабо ідеологізованими, не надто займаються розробкою своїх ідеологічних доктрин, а віддають перевагу прагматизму спрямованого на збереження і збільшення свого виборчого капіталу. До кадрових партій М. Дюверже зачисляв консервативні та ліберальні європейські партії та обидві найбільші партії США.

«КАРТЕЛЬНІ ПАРТІЇ». Термін, запропонований Р. Катцом і П. Меєром для характеристики сучасного типу політичних партій, які все більшою мірою пов'язані з державою. Партії даного типу стають механізмом розподілу державних посад між професійними групами політиків, який заснований на безпосередньому зв'язку політика та виборця без допомоги партійної організації, на широкій коаліційній основі, на скороченні дистанції між лідерами та виборцями, на великих державних субсидіях партійної діяльності. Даний тип партій змінює електоральну конкуренцію: вона стає регульованою. Звичайно, партії продовжують конкурувати між собою за державні посади, але вони роблять це визнаючи, що поділяють зі своїми конкурентами взаємний інтерес в колективному організаційному виживанні, і у деяких випадках навіть обмежений стимул до змагання дійсно замінюється позитивним стимулом не конкурувати. Виборчі кампанії, що проводяться «картельними партіями» стають капіталомісткими, професійними та централізованими; партії повністю покладаються на ресурси, що надходять від держави. Змінюються стосунки між лідерами і членами партії: діяльність «картельних партій» приводить до того, що відмінності між членами і нечленами партії стає несуттєвою. Атомістична концепція партійного членства засновується на можливості прямого контакту виборця з лідерами, минуючи посередництво партійних організацій. Зростає самостійність місцевих партійних лідерів, а також їх вплив на політику центру. Якщо раніше можна було говорити про чіткий поділ правлячих і опозиційних партій, то при домінуванні партій картельного типу жодна з істотних партій не може розглядатись як така, що знаходиться «поза владою». Подібність партійних програм накладає відповідальність за державну політику на всі партії і одночасно зменшує відповідальність конкретної партії. Поява картельних партій викликає необхідність перегляду нормативної моделі демократії. Суттю демократії стає здатність виборців вибирати з фіксованого числа політичних партій, які перетворюються в групи лідерів, що конкурують за можливість займати урядові посади і взяти на чергових виборах відповідальність за урядову діяльність.

КВАЗИПАРТІЇ (ПСЕВДОПАРТІЇ). Термін, що застосовується для характеристики тих політичних об'єднань, які мають лише зовнішню подібність з політичними партіями, але, на відміну від них, не володіють повним набором елементів (індикаторів), які визначають їх сутнісні характеристики. Найбільш наближеними до політичних партій є політичні клуби, виборчі комітети, групи тиску, суспільно-політичні рухи.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ. Класифікація представляє собою розподіл об'єктів за взаємно протилежними класами, які створюються на основі одного принципу чи критерію, обраного для такої класифікації. Типологія є більш складною: це розподіл на основі сукупності ознак, тобто розподіл на базі більш ніж одного критерію. П. А. Лазарсфельд та А. Х. Бартон «під «типом» розуміють конкретну складну ознаку». Згідно такого підходу на основі класифікації визначаються «класи», а на основі типології – «типи» партійних систем. Дж. Сарторі розробив свою типологію партійних систем на основі кількісного критерію та ідеологічної дистанції, яка у політичній науці визнана класичною.

КОКУС (ЗАКРИТІ ПАРТІЙНІ ЗБОРИ). Комітет, закрите об'єднання вузького кола осіб з числа партійного керівництва, яке збиралося для визначення кандидатів від партії на чергові вибори. Система кокус спочатку була створена для організації місцевих виборів в Бірмінгемі, а згодом поширилась по всій Англії. У США є номінаційні закриті партійні збори і конгресові збори. У шістнадцяти штатах закриті партійні збори членів місцевих партійних організацій відбуваються як перший етап багатоетапного процесу з метою визначити склад партійної делегації штату на національний з'їзд, що визначає кандидатів на посаду президента. Найвідоміші закриті партзбори такого типу відбуваються в штаті Айова. Ці партзбори вибирають делегатів на окружні з'їзди відповідно до президентських уподобань тих, хто бере участь у зборах. Попередні вибори (праймеріз) становлять альтернативний засіб, завдяки якому рядові члени партії можуть брати участь у процесі добору кандидатів на президентську посаду. Кокус згодом перебрав на себе не лише висунення кандидатів, але й загалом організацію виборів, стаючи понад парламентарями. Кокус досліджували М. Острогорський та М. Вебер. У сучасному значенні кокус слід розглядати як механізм, що дозволяє невеликій групі людей контролювати і спрямовувати поведінку мас у потрібному їй напрямку. Під кокусом мається на увазі така первісна партійна ланка, яка забезпечувала зв'язок політичного керівництва з масами. Слово кокус уживають в США і для назви партійних організаційних структур у Конгресі.

КРАЙНЬОПРАВІ ПАРТІЇ. Сучасні крайньоправі, або праворадикальні партії Західної Європи здебільшого характеризують як популістські, націоналістичні, фашистські, антисистемні та антиіммігрантські партії. Проте жодна з цих характеристик не є неодмінною рисою цих партій. Про визначення, що таке крайньоправі партії, точаться жваві дискусії, хоча існує досить широка згода, які саме партії можна назвати крайньоправими. До найголовніших таких партій належать Партія Свободи (Австрія), Національний фронт (Франція), «Фламандський блок» (Бельгія), Республіканська партія (Німеччина), датська і норвезька прогресивні партії, італійські – «Національний альянс» та «Північна ліга» (раніше Італійський соціальний рух), а у Сполученому Королівстві – Британська національна партія і Національний фронт. У багатьох із цих партій значного зросла підтримка в 1980 – 1990-х рр.

КРИТЕРІЇ ЧЛЕНСТВА В ПАРТІЇ. Формальний механізм вступу в партію існує лише в масових партіях. Він включає написання однакової для всіх заяви та щорічну оплату членських внесків. У кадрових партіях немає ані першого, ані другого: туди вступають без будь-яких офіційних процедур, а система членських внесків замінена системою епізодичних пожертвувань. Найпоширеніший спосіб прийому в масову партію – це заява про вступ, друкований бланк, який зазвичай містить зобов'язання претендента дотримуватись партійної дисципліни і пропагувати її ідеї, а також особисті відомості про того, хто поступає в партію. Поступити в партію – значить насамперед заповнити й підписати заяву про вступ. Дана процедура містить в собі дві суттєві переваги. По-перше, вона якби матеріалізує причетність члена партії до організації. По-друге, вона містить персональну інформацію про члена партії. Деякі фашистські партії, влаштовують складні колективні церемонії, щоб надати особливої значимості акту вступу. Загалом можна виділити два типи вступу – вільний та регламентований. Перший не передбачає жодних умов та формальностей, крім підпису в заяві про вступ та сплати членських внесків. Вхід у партію вільний. Регламентований вступ має зовсім інший характер. Він включає в себе дві окремі процедури: прохання зацікавленої особи про вступ та рішення про прийом, прийняте відповідним органом партії. Звичайно це доповнюється обов'язковим поручительством: один або два члени партії повинні гарантувати політичні та моральні якості претендентів своїм підписом і нести за нього відповідальність. Регламентований вступ з рекомендаціями та рішенням про прийом – звичайна процедура виписана в статутах соціалістичних та комуністичних партій; такі суворі заходи безпеки при вступі

пояснюються тими випробуваннями, які пройшли дані партії, і особливо бажанням поліції мати там своїх агентів. Звідси й рекомендації, попередня анкета і остаточне рішення місцевого осередку партії. Але в міру того, як партійна діяльність стає все менш небезпечною і контрольованою, ці застереження перестають використовуватись. Зазвичай вони перетворюються у звичайну формальність і вступ у партію стає відкритим. Так, у багатьох європейських партіях контроль при вступі став більш вимогливим після періоду боротьби з фашизмом – це мало на меті завадити вступу в партію колабораціоністам. У Німеччині, Австрії, Італії, де існували фашистські режими, цей контроль був особливо прискіпливим. Прийнятий член партії отримував іменний квиток, який матеріалізував його приналежність до партії. Форма квитка пов'язана з системою членських внесків. Внески – важливий психологічний компонент вступу і приналежності до партії. Тут також можна виділити два типи партій. Одні збирають внески щорічно, разово. Їх сплата відзначається маркою, поміченою відповідним роком, яка вклеюється в партійний квиток. У інших партіях внески складаються з двох частин: річного внеску у формі придбання партійного квитка (який таким чином щорічно поновлюється) й місячного, який фіксується марками, які щомісяця вклеюються в квиток або вкладиш до нього. Така процедура характерна для робітничих партій – соціалістичних та комуністичних. У робітничих партіях внески складають головне джерело ресурсів партії і фінансування виборів.

МАЛІ ПАРТІЇ. Класифікація партій на основі рівня їх виборчої підтримки чи відсотка контрольованих партією мандатів у парламенті. Вони можуть брати участь у виборах, становити частину партійної системи, однак з різних причин не мають можливості увійти до складу парламенту, чи, як це називає М. Педерсен, перейти «поріг репрезентації». Виділяють дві групи малих партій: ті, які становлять тільки елемент політичної системи, та ті, які є її співтворцями. Політичне значення останніх, без сумніву, є більшим, ніж перших, якщо вони можуть стати елементом конфігурації сил, що визначають зміст та напрямок політики держави. Проте в рамках цієї системи не всі малі партії мають однакову вагу у своєму організаційному розвитку, щоб конкурувати на найвищому рівні. У 1960-х рр. досить часто вважали, що т. зв. малі партії є перехідним феноменом, який не має суттєвого політичного значення. Та вже у 1970-х рр., коли стабільні партійні системи почали зазнавати трансформації (розмерзання), в літературі щораз більше почали приділяти увагу новоствореним малим партіям. Це дає підстави говорити про певний мобілізаційний потенціал малих партій, які відтягають на себе увагу частини електорату і виражають його інтереси поза загальноприйнятною системою політичної конкуренції. Г. Герцог пробує оцінити значення малих партій у ширшому контексті, заявляючи, що відсутність коаліційного потенціалу чи потенціалу шантажу загалом не позбавляє їх впливу на політичну систему. Вони можуть мати власний «мобілізаційний потенціал», який можна спостерігати у двох площинах. По-перше, малі партії беруть участь не так у політичному, скільки швидше в загальносоціологічному процесі переговорів щодо норм і засад політичної гри. Вони пропонують нові ідеї чи програмні питання, які можуть дістати підтримку частини суспільства, звертаючи увагу засобів масової інформації (ЗМІ). Як результат – зростає зацікавленість конкретною політичною партією та її виборчою платформою, наслідком чого може стати здобуття нею місць у парламенті. Деякі автори трактують малі партії як інструменти, що допомагають визначати риси та масштаби політичної культури правлячої еліти. Нова виборча пропозиція, яка отримує підтримку певних соціальних груп, автоматично стає дуже цікавою для сильних партій, які часто адаптують їх у своїх партійних програмах. У такий спосіб «матеріальна підтримка партійної конкуренції» розширюється, і не лише в традиційній системі ліві-праві. Часто ініціаторами цих перестановок стають малі партії, які дестабілізують систему, щоб у такий спосіб стабілізувати її на вищому рівні. Таким чином, з точки зору стабільних партій, нові угруповання набирають істотних переваг, хоча б лише у виборчій та

соціальній площинах. По-друге, малі партії, функціонуючи поза формальною системою політичної конкуренції, діють як її своєрідний клапан, дуже чутливо реагуючи на настрої соціального протесту чи незадоволення. Тому стан істотності визначається перш за все виборцями. Частина електорату зовсім не повинна ідентифікуватися з однією із стабільних партій чи користуватись нестандартними проявами політичної поведінки. Партії протесту, попадаючи зі своєю програмою власне до цих соціальних груп, соціалізують їх спочатку у рамки партії, а з часом – у рамки самої політичної системи. У результаті виборча база системи розширюється, оскільки сегменти суспільства, що ігнорувалися стабільними партіями, знаходять дорогу, через малі партії, до процесу прийняття політичних рішень. То які все ж таки партії слід називати малими? Найістотнішою проблемою є: як належить трактувати нові категорії партій на тлі аналізу національних партійних систем та в порівняльному аналізі? У політичній літературі запропоновано кілька визначень малих партій. П. Маєр пропонує кількісний підхід до визначення малих партій. Він прихильник тези, що термін “мала партія” є функцією її розміру. Говорячи про розмір партії, він керується перш за все критерієм виборчої підтримки партії. Малими він називає ті партії, які отримують від 1 % до 15 % голосів виборців, та беруть участь щонайменше у трьох (не обов’язково підряд) виборчих кампаніях. Таким чином, партії визначаються як великі чи малі на підставі оцінки їхніх виборчих досягнень. Дж. Сарторі вважає, що процес визначення порогу істотності малих партій повинен спиратись на оцінці: 1) місця, яке вона займає у системі між партійної конкуренції, 2) ролі, яку вона відіграє в процесі управління (формування кабінетів) чи творення опозиції, 3) впливу на зміну основ, що визначають стратегію діяльності партійної системи. Визначення категорії малих партій – це процес, який базується на тезі, що сам термін «мала» закладає наявність існування партії великої (чи більшої). Дж. Сміт, пропонуючи цю відносну гіпотезу, відкидає можливість поверхневого визначення критеріїв, які визначають межі даного поняття. Мала партія може бути визнана за таку у контексті певної партійної системи, але може мати зовсім інші властивості в іншій системі партійного змагання. У його інтерпретації наголос робиться на ролі малих партій у структурно різних типах партійних систем. Однак певна оцінка значення малих партій може бути результатом виразного окреслення типу партії, з якою маємо справу у конкретному випадку. Дж. Сміт вирізняє три категорії малих партій: маргінальні, партії-петлі, відірвані партії. М. Дюверже - партії особистостей та партії перманентної меншості. Крім того прийнято розрізняти незалежні малі партії, які безпосередньо не пов’язані з жодною великою партією та партії-сателіти.

МАСОВІ ПАРТІЇ (ПАРТІЇ МАСОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ). Термін запропонований М. Дюверже для характеристики політичних партій зовнішнього походження. М. Вебер називав масовий тип партій «дітьми демократії», продуктом загального виборчого права і необхідності залучення та організації мас на виборах. Визначальні риси масових партій є прямо протилежними до тих, якими характеризуються кадрові партії. Це вже партії не іменитих людей, а борців, які зорієнтовані більше на вербування членів, а не на мобілізацію виборців. Вони є сильно структурованими та ієрархізованими партіями. У них вже з’являється постійний апарат, тобто партійні функціонери, оплачувані партією, які повністю присвячують весь свій час керівництву нею. Викристалізовується «актив», тобто значна кількість членів партії, згідних частину свого вільного часу присвятити розробці й реалізації партійних програм і, нарешті, це партії, які ґрунтуються на сильній «культурі участі», які вимагають від своїх членів пристрасності й лояльності. Саме в масових партіях поступово виробився «набір технологій» для формування та підтримки серед членів партії високого почуття гордості за належність до партії і відданість її ідеям (підготовка і залучення до роботи, пропагандистські кампанії, агітація, підкреслена ритуалізація з’їздів, свят тощо). Різниця між цими двома класифікаціями не є абсолютною і критерії ці бувають дуже близькими. Тому партії, які спираються на систему

організованих місцевих осередків, є масовими партіями, а партії, в яких немає сталих і виразно визначених місцевих осередків, є кадровими партіями. Для масових партій важливою є співвідношення між кількістю членів партії та кількістю виборців. Для масових партій важливою є її організаційна структура. Розрізняють три основні моделі масових партій, які мають свої специфічні особливості: соціал-демократична, комуністична або ленінська, фашистська та т. зв. народні партії.

НАДПРЕЗЕНТОВАНІ (ПІДПРЕЗЕНТОВАНІ) ПАРТІЇ. Партії, які в результаті застосування певних методів обрахунку голосів отримують більше парламентських місць ніж голосів виборців називаються надпрезентованими, а партії, що отримують меншу кількість мандатів – підпрезентованими (недопрезентованими).

ОДНОПАРТІЙНА СИСТЕМА. Партійна система, при якій існує лише одна політична партія, діяльність якої дозволена державою. Пайпс зазначає, що сам термін «партія» погано підходить до опису системи, при якій існує тільки одна правляча партія. Слово «партія» походить від латинського *pars* або «частина», що за визначенням не може бути єдиним, як і не може бути тотожним цілому. Ла Паломбара зазначає, що партійна система представляє собою ситуацію, коли є дві або більше партій, що конкурують між собою. Він вважає, що країни лише з однією партією не можуть розглядатись як такі, що мають партійну систему. Проте, така точка зору не підтримується більшістю дослідників партійних систем. М. Дюверже, Дж. Сарторі, Джеймс зазначають, що в ряді держав соціально-класова структура об'єктивно визначає однопартійний тип політичної системи. Це дає підстави розглядати однопартійність як особливий тип партійної системи. Комуністичні держави Східної Європи, Єгипет, Танзанія і багато інших нових держав Третього світу, а також праворадикальні диктатури – фашистська Німеччина 1930-х рр., Іспанія в період диктатури генерала Франко – все це приклади однопартійної системи. У цих системах партія злилася з державою, виходячи з цього держава забороняє діяльність інших партій, вважаючи їх непотрібними. Партія має сильний контроль над державним апаратом (як це мало місце в комуністичних державах), чи створюється для того, щоб перебрати на себе функції державного апарату. Партії в однопартійних системах концентрують свою діяльність на мобілізації мас, комунікації та контролі. Вони не можуть розглядатись як альтернативні джерела політичних ідей тому, що надзвичайно пов'язані з тими, хто керує державою. Однопартійні країни вважаються деспотичними та нетолерантними. У таких державах змінюється лише інтенсивність репресій та сила примусового контролю. Власне якраз на основі інтенсивності репресій та контролю вибудовує свою класифікацію однопартійних систем Сарторі. Він розрізняє: однопартійну тоталітарну систему, однопартійну авторитарну систему, однопартійну догматичну систему. Загалом можна зазначити, що серед класичних різновидів однопартійних систем слід розрізняти два їх основні різновиди: 1) системи, в яких всі партії, крім правлячої, офіційно заборонені або їх існування є формальним, заснованим на визнанні провідної ролі партії-гегемона; 2) системи, в яких в умовах плюралістичної демократії, але за переважання непартійної політичної культури існує лише одна партія, а спроби сформувані інші партії ще не робились або зазнали поразки (але не через протидію їм з боку політичної влади). Зазвичай принцип однопартійного правління закріплюється в конституційному порядку. У більшості держав цього типу основний закон безпосередньо вказує єдину легально існуючу партію. Порівняно рідко зустрічається формула однопартійності, яка не вказує конкретну партію й відсилає до рішення відповідного органу влади (наприклад у Сьєрра-Леоне таке рішення приймається 2/3 парламенту). Нарешті, у деяких країнах (Камерун, Кот-д'Івуар) конституція формально проголошує принцип свободи утворення й діяльності політичних партій, тоді як на практиці у цих країнах склались та функціонують однопартійні системи. Такий стан речей дав підстави Блонделю запропонувати свою класифікацію однопартійних систем. Він розрізняє:

однопартійну систему конституційного (законного) правління, однопартійну систему з неконституційними репресіями проти опозиції, однопартійну систему природного характеру. М. Дюверже в рамках однопартійності розглядає її комуністичний та фашистський типи, а також турецький (авторитарний) варіант однопартійності (1923–1946 рр.). Перші однопартійні режими з'являються в 1920 – 1930-х рр. в СРСР, Італії, Німеччині. Наприкінці 1940-х рр. однопартійні системи були або комуністичними (13 з 23) або авторитарно-консервативними як Іспанія, Португалія, Тайвань (популістська система типу мексиканської становила виняток). Два десятиріччя пізніше кількість однопартійних популістських систем збільшилась, особливо у південній Африці. Найбільша група однопартійних систем виникла в рамках тих популістських режимів, які з'явилися у другій половині 80-х рр. ХХ ст. Наприкінці 1980-х рр. 2/5 країн світу були однопартійними, та вже з середини 90-х рр. ця пропорція дещо зменшилась. Сьогодні однопартійна система продовжує існувати в Північній Кореї, на Кубі, Іраку, деяких країнах Африки. Загалом у світі спостерігається відчутна криза однопартійної політичної системи. Весь міжнародний досвід давно показав, що однопартійність протягом тривалого історичного проміжку часу ніде не забезпечила ні політичної стабільності, ні економічної ефективності. Ідея утвердження гуманної, демократичної влади з монополією якої-небудь партії чи революційної сили на політичні та духовні цінності не витримала перевірки часом. Сьогодні однопартійна система вважається родовою ознакою недемократичних політичних режимів, передусім тоталітарних (комуністичних і фашистських).

ОПОЗИЦІЙНА ПАРТІЯ. Характеристика, яка визначає місце партії в системі влади.

Термін, для позначення партії, яка перебуває в опозиції до правлячої партії. Партії, що не входять до складу урядової коаліції, мають більш розвинену позапарламентську структуру, яка домінує над парламентською фракцією. У результаті вони можуть в позапарламентській організації контролювати офіційні заяви членів законодавчого органу. Наприклад, у британській Лейбористській партії позаурядова структура завжди була важливою, тобто вибрані депутати повинні були у своїй діяльності керуватися директивами не парламенту, а Національного Виконавчого комітету партії. Проте коли Лейбористська партія прийшла до влади після Другої світової війни, цю модель було рішуче змінено, оскільки парламентська структура отримала владу. Поразка і довгий період з 1951 до 1964 рр. без влади знову збільшили вплив позапарламентської структури, але досвід парламенту був сам по собі критичним для подальшої діяльності партії. Здійснення опозиційної діяльності є також функцією керівництва партії у конкурентній політичній системі. Коли є альтернативна двопартійна система, головна роль другої партії – це бажання усунути правлячу партію від влади і обійняти її місце. У багатопартійній системі роль опозиційної партії є скромнішою – вона намагається заволодіти частиною урядових посад. У будь-якому випадку менша партія, для того щоб функціонувати взагалі як політична партія, повинна впливати на уряд з перспективою заміни урядових кадрів у майбутньому. Якщо вона не шукає цієї заміни, то її роль зводиться до ролі групи тиску.

ПАРЛАМЕНТСЬКІ (ПОЗАПАРЛАМЕНТСЬКІ) ПАРТІЇ. Класифікація політичних партій на основі їх походження. Партії, що використовують парламентські методи політичної конкуренції; партії, що змагаються за парламентську більшість; партії, які мають парламентське представництво. Даний тип класифікації політичних партій належить М. Дюверже. Він поділяє на партії внутрішнього походження (парламентські) та зовнішнього походження (позапарламентські). У першому випадку маємо справу з утворенням партії з парламентської групи, навколо якої створюються виборчі комітети на місцях. Другий тип партії створюється позапарламентськими фракціями навколо місцевих комітетів. Але такий підхід є достатньо умовним. Ця класифікація має певну цінність насамперед у вивченні історичної еволюції політичних партій. Буржуазні партії виникали переважно як парламентсько-виборчі, в той час як робітничі партії виникли як партії

зовнішнього походження – на базі профспілок чи інших робітничих організацій. Але ця тенденція не є загальною. У сучасній період можемо спостерігати виникнення буржуазних партій з груп інтересів (наприклад, зі селянських профспілок у Швеції чи Норвегії). З'являється також третя група партій, яка формується в результаті розколу раніше існуючих партій. Спосіб виникнення політичної партії загалом не суттєво впливає на її діяльність. Наприклад, Лейбористська партія Великобританії, яка формувалася як позапарламентська, стає типовою парламентською партією, у той час як Консервативна партія, яка виникає як парламентська, розвиває свою позапарламентську структуру та діяльність. Спосіб формування політичних партій не особливо впливає також на характер їх ідеології. Серед партій парламентського походження є консервативні та ліберальні партії, обидві американські партії, деякі соціалістичні та релігійні партії. А серед партій зовнішнього походження, крім лейбористської, існують християнські партії, які походять з релігійних організацій, низка консервативних партій Бельгії, Скандинавії, фашистські партії, які виникають з об'єднань колишніх комбатантів, ветеранських організацій. За М. Дюверже, існує відповідний зв'язок між способом формування партії і її організаційною структурою. Для партій зовнішнього походження характерна більш висока дисципліна та централізація, ніж для парламентських партій. Правда, це положення слід застосовувати швидше до політичних партій XIX ст., ніж до сучасних партій. Так, наприклад, британська Консервативна партія є сьогодні досить централізованою і дисциплінованою, а християнські партії зовнішнього походження мають досить ліберальну і децентралізовану організаційну структуру.

«ПАРТІЙНА ДЕРЖАВА». Певна форма державно-правової організації суспільства. Термін, який не має однозначного тлумачення у науковій літературі. Загалом виділяють два основні підходи до його пояснення. 1. Пов'язаний з іменем відомого німецького правознавця Г. Лейбгольца, який у 1950 – 1970 рр. виклав основні засади функціонування «партійної держави» у ФРН. Однак ядро цієї теорії сформував дещо раніше О. Коеллройтер у своїй праці «Політичні партії в сучасній державі» (1926). Він дав наступне визначення «партійної держави»: «партійною державою необхідно позначити державу, державно-правова організація якої є недієздатною без вирішальної участі політичних партій. Це є цілком можливим у демократичній державі, передусім у парламентській демократичній державі». Г. Лейбгольц наголошував на особливій ролі політичних партій у механізмі формування волі народу – вони, на думку вченого, є рупором народу, а опосередкування народу партіями належить до сутності сучасної демократії. Вибори за Г. Лейбгольцем – це плебісцитарні голосування з приводу політичних програм партій, а парламент – лише допоміжний орган політичного формування волі. У ліберально-демократичній державі, вважав дослідник, саме партії правлять державою. Німецький дослідник В. Рудціо, характеризуючи поняття «партійної держави» виділив сім параметрів оцінки ступеню впливу партій у державі для з'ясування їх «партійно-державної якості». Це: юридичний статус партій, функція виборів, участь партій у формуванні політичної волі народу, ступінь самостійності дій депутатів, джерела рекрутування політиків, вплив партій на державних службовців та фінансування партій. Проаналізувавши за цими критеріями сучасні європейські країни вчений дійшов висновку, що партійно-державні риси найяскравіше виражені у ФРН. Втім у теорії «партійної держави» було чимало критиків. Вони говорять, що «партійна держава», якою її описував Г. Лейбгольц є насправді «вулицею з одностороннім рухом», оскільки партії лише доводять до відома громадян, яким чином вони вирішуватимуть певні питання, при цьому не зважаючи на думку самих виборців. Х. Г. фон Арнім у численних свої публікаціях зазначає, що «партії мають у політичному житті Німеччини всі нитки у своїх руках». Він вважає, що через партії народ не може виразити власну волю, а самі ж партії не хочуть бути «рупором», бо перш за все, партійні функціонери зацікавлені у задоволенні власних інтересів у владі, посадах та грошах. Втім, критична концепція Х. Г. фон Арніма не передбачає ліквідацію

партій як інституту, а лише викриває їх недоліки. 2. М. Джілас використовував термін «партійна держава» для позначення такого різновиду політичного правління, при якому влада фактично незаконно концентрується в руках партійної бюрократії та таємної поліції. У такій державі вся влада зосереджена в руках партії, яка, монополізуючи владу, догматизувала ідеологію і править за принципом деспотії.

ПАРТІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ. Відповідь, яку дає респондент на запитання у формі: «Загалом ви вважаєте себе за республіканця, демократа, незалежника, чи кого?» – та еквіваленти цього запитання в інших країнах. У 1950-х рр. Мічиганська школа стверджувала, щр запитання про партійну ідентифікацію дають змогу з'ясувати закладену глибше орієнтацію, яку поточні події можуть похитнути, але не змінити. Дослідження у Британії не з'ясували нічого певного, бо різні дослідники або стверджували, що в запитанні про партійну ідентифікацію не бачать ніякої відмінності від запитання: «Якби завтра були загальні вибори, за кого ви б проголосували» – або що мічиганський підхід недооцінює раціональності вибору, який роблять виборці. Проте ці обидва підходи примирені в нинішніх дослідженнях опитувань громадської думки, які приписують певну роль і партійній ідентифікації, й раціональному виборові.

ПАРТІЙНА КОАЛІЦІЯ. Форма співробітництва між політичними партіями. Партійна коаліція є вибором такої партійної конфігурації, яка опираючись на існуючі можливості та умови, в найбільш оптимальний спосіб служить реалізації поставленої мети. Політичні партії, які беруть участь у формуванні партійної коаліції, в рамках міжпартійної конфігурації ризикують втратити свою ідентичність, однак переконання, що остаточний результат принесе більше користі, є для них переважаючим. У суспільствах з високим рівнем фрагментації партійна еліта може застосовувати стратегії або конфронтації, або кооперації. А. Лейпхарт стверджує, що коопераційна діяльність характерна переважно для консенсусних демократій. Найбільш вживаним поділом партійних коаліцій є поділ їх за кількістю учасників на двопартійні й багатопартійні. Залежно від розміру партій, які формують партійну коаліцію, вони поділяються на коаліції великих, малих і середніх партій. Залежно від мети формування коаліції, вони поділяються на виборчі (для участі у виборах), тимчасові (для досягнення якихось тимчасових цілей), а найчастіше вони формують парламентські та урядові коаліції (для формування і діяльності кабінету або опозиції йому).

ПАРТІЙНА «МАШИНА». Напівтіньова бюрократична організація, яка сформувалася в останній третині XIX ст. в кадрових партіях США, Англії, Німеччини, що включала в себе професійних політиків та впливових претендентів на політичні посади, від яких поступово стало залежати все внутрішнє життя партій, висунення кандидатів у депутати та проведення виборчих кампаній, розподіл державних посад. Феномен «машин» вперше дослідив М. Вебер. Він зазначав, що «машина», чи швидше ті, хто нею керує (партійний бос), спроможні «взяти за горло» парламентарів і значною мірою нав'язати їм свою волю. Ця обставина має особливе значення для відбору вождів партії. Вождем стає лише той, кому підкоряється «машина». Іншими словами, створення таких машин означає виникнення плебісцитарної демократії. Таке становище можна назвати диктатурою, що базується на емоційності мас. У США та деяких інших англосаксонських країнах «машинами» і сьогодні називають апарат політичних партій, реальна влада якого носить неофіційний характер.

ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ. Структури і процедури політичних партій. Найбільшу увагу на партійній організації зосереджували в ліберально-демократичних державах, де партії конкурують передусім за голоси виборців. Партійна організація в західних демократіях спершу поділялась на два головні типи. Кадрові партії сформувались як вияв

невеличких елітних груп. У XIX ст. це здебільшого були партії, що склалися з людей, які займали високе соціальне становище, та їхніх окремих прихильників. За своїм походженням вони, як правило, були парламентські. Проводирі суспільства, що колись обіймали політичну владу, згодом просто організувалися для боротьби за електорат, що збільшувався. Такі кадрові структури загалом мали вільну організацію, були нечисленні й не мали ідеологічних програм. Таким чином сформувалися більшість консервативних і правочентристських партій. Натомість масові партії сформувалися на основі розвитку наприкінці XIX ст. протестів робітничого класу й політичних амбіцій профспілок, товариств взаємного страхування та кооперативних рухів. За самим своїм визначенням це були позапарламентські партії, за якими стояли певні соціальні групи, що прагнули політичної влади. У таких партіях сформувалась більш формальна організація, були функціонери, що працювали повний робочий день, масове членство й послідовні політичні програми, за виконання яких провід звітував перед рядовими партійцями. Такі партії мали тенденцію ставати соціал-демократичними або дотримуватися демократичного соціалізму, і їм набагато більшою мірою була властива внутрішньопартійна демократія. Проте розширення виборчого права спонукало й кадрові, і масові партії розвинути професійну організацію і значно збільшити кількість членів, бо партії мали прагматичну потребу здобувати прихильність виборців. Згідно з моделлю партійної організації О. Кірчхеймера, логіка партійної конкуренції, дарма що історичне походження й далі надає партіям характерних відтінків, дедалі більшою мірою спонукає партії відповідати певним спільним рисам. Здебільшого це такі риси: брак згадок про початкову соціальну основу, щоб була змога звертатись до широких мас електорату; брак наполягань на конкретній ідеології, щоб існувала змога реагувати на погляди виборців із приводу питань, які постають у недалекій перспективі; зміцнення центрального партійного керівництва та ієрархічного контролю, щоб забезпечити виразну передвиборчу програму; жертвування внутріпартійною демократією, щоб мати змогу репрезентувати привабливий образ єдиної партії; розширення зв'язків із соціальними групами, щоб збільшити можливості фінансування партії; перехід від масових кампаній до кампаній у засобах масової інформації (ЗМІ), зосереджених навколо постаті лідера партії. Згідно з аналізом Р. Катца і П. Меєра, дальший розвиток полягає у формуванні картельної партії як певного ідеального типу, до якого рухаються чимало усталених партій західних демократій. Цей аналіз підтверджує спільний розвиток рис, які мають привабити всіх, проте додає, що усталені партії вживають додаткових засобів, щоб зберегти свою позицію на мінливих виборчих ринках. Ці заходи зосереджуються на державному фінансуванні партій, що збільшує незалежність партій від конкретних соціальних груп, що дають фінанси, й конкретних вимог, які можуть бути наслідком такого фінансування. Завдяки цьому партійне керівництво здобуває більше свободи, щоб звертатись до широкої середньої групи електорату. Оскільки держава фінансує на основі вже наявного представництва, усталені партії мають велику перевагу в ресурсах над новосформованими. У США Республіканська й Демократична партії досить вільно організовані й не мають постійних структур, які звичайно існують у європейських партіях. У Східній Європі постають різні організаційні форми у вигляді партій-інгаступниць колишніх комуністичних партій, партій, організованих державою, і маси невеличких партій, що функціонують на виборчому полі, де демократія має слабе коріння. У однопартійних державах і в системах, де домінує якась одна партія, партійна організація найтісніше пов'язана зі структурою державної влади. Колишні комуністичні партії СРСР і країн Східної Європи були організовані на основі принципу демократичного централізму.

ПАРТІЙНА СИМВОЛІКА. Партійний гімн, прапор, розпізнавальний знак та девіз політичної партії.

ПАРТІЙНИЙ БОС. Термін, який використовує М. Вебер для позначення менеджера виборчої кампанії у США. Фігуру партійного «боса», – зазначає учений, – породжує система плебісцитарної демократії. Партійний бос – це політичний капіталістичний підприємець, який забезпечує голоси партії та її вождю, а також займається фінансуванням виборчої кампанії. Зазвичай він не веде публічної політичної діяльності й не обіймає серйозних партійних посад, він працює в тіні, однак саме він контролює партійну «машину». Головним його інтересом є контроль над розподілом посад після перемоги партії на виборах. Розподіл посад відбувається залежно від заслуг перед партією. Ця система отримала назву – система трофеїв (spoil system). Її виникнення пов'язане з перемогою на президентських виборах в США кандидата селян Заходу Джексона. У руках президента зосереджене право на призначення від 300 до 400 тисяч чиновників, яке він здійснює після відповідних консультацій з місцевими партійними босами.

ПАРТІЙНИЙ З'ЇЗД. Періодичні збори політичної партії, що їх використовують для визначення політики й номінації кандидатів. З'їзди, на яких формують політику, характерні передусім для європейських соціалістичних партій. Деякі партії, зокрема Лейбористська партія Сполученого Королівства, провадила тривалі дискусії про те, хто саме – партійний з'їзд, парламентська фракція партії чи лідер – відповідають, зрештою, за визначення політики партії. Хоч якою може бути офіційна позиція, практично керівництво жодної партії не дозволяє з'їздові мати остаточний голос. Серед правих партій партійні з'їзди мають тенденцію бути радше зборами вірних прихильників, ніж органом, що визначає політику.

ПАРТІЙНИЙ ЗНАЧОК. Елемент партійної символіки. Він повинен бути яскравим та помітним. Відіграє роль навіть форма партійного значка: коло символізує доброзичливість, здатність сприймати, співчувати – тому саме у вигляді кола найчастіше виготовляються партійні значки; квадрат – працьовитість, ретельність і завзятість, на підсвідомому рівні він асоціюється з консерватизмом; трикутник – знак лідерства, сили і нестримності, є знаком сильної харизматичної фігури; прямокутник – невизначеність, тимчасовість, нестабільність, він є найневдалішою формою партійного значка. Можна композиціонувати різні фігури разом, однак не варто цим дуже захоплюватися тому, що занадто вигадлива форма значна відволікає увагу від його змісту. Головне зображення на партійному значку, що готується до проведення виборчої кампанії – портрет кандидата або логотип партії. Портрет може доповнюватися слоганом партії.

ПАРТІЇ ВНУТРІШНЬОГО (ПАРЛАМЕНТСЬКОГО) ПОХОДЖЕННЯ. Загалом сучасні політичні партії з'являються при поширенні загального виборчого права і парламентаризму. Розповсюдження представницької моделі веде до утворення в рамках парламентів груп, до яких депутати входять виключно за політичними уподобаннями. Розширення виборчого права приводить до створення виборчих комітетів, які мають завдання мобілізацію виборців та роботу з ними. Про народження партії можна говорити тоді, коли між парламентськими групами та місцевими виборчими комітетами встановлюються регулярні стосунки. Для характеристики парламентського способу походження політичних партій А. Панеб'янку використовує термін проникнення.

ПАРТІЇ ДИСИДЕНТІВ. За класифікацією М. Дюверже один із різновидів малих партій. Партії, в діяльності яких, на відміну від партій особистостей, провідну роль відіграє політична доктрина. Вони об'єднують інакомислячих з деяких великих партій, які звинувачують останні у відході від партійної доктрини або втрату нею ідеологічної чистоти й намагаються або зберегти первісну доктрину або розвинути та модернізувати її. Такими є чисельні групи лівих та правих соціалістів.

ПАРТІЇ З СЛАБКОЮ ТА СИЛЬНОЮ СТРУКТУРОЮ. Спосіб інтеграції базових елементів партії здійснює вирішальний вплив на членів партії, доктринальну єдність, методи та принципи діяльності партії. Зазвичай, загальна структура політичних партій має тенденцію відтворювати адміністративний устрій держави: де домінуючий характер має той елемент структури, який відповідає головній адміністративній одиниці. Однак в деяких партіях спостерігається невідповідність між їх організаційною структурою та прийнятим у державі адміністративним поділом. Крім того існують партії, які не виділяють в своїй організаційній структурі домінуючий елемент: вони урівнюють в правах всі базові одиниці партії. Таким чином спосіб організації базових елементів партії визначає характер їх організаційної структури. Вона поділяється на слабку (м'яку) та сильну (жорстку). Яскравим прикладом слабого типу організаційної структури партії є французькі радикал-соціалісти. Партія представляє собою агломерацію комітетів, федерацій і газет прийнятих у неї колективно. У статуті партії не регламентується внутрішня організація цих структурних одиниць – кожна з них має можливість організовуватись на власний вибір; не вписані також і принципи інтеграції їх в єдину партію. Така організаційна структура неминує провокує різноманітні закулісні комбінації, суперництво, боротьбу кланів і окремих членів. Такою є організаційна структура американських партій та багатьох інших консервативних партій. Прикладом сильної структури партії може слугувати християнсько-соціальна партія Бельгії. У даному випадку маємо справу з чітко організованою структурою, де усі її базові елементи займають відповідне місце, яке визначається їх значимістю. Така організаційна структура характерна для всіх комуністичних та фашистських партій, майже всіх соціалістичних партій, більшості католицьких та християнсько-демократичних. У партіях з сильною структурою переважають вертикальні зв'язки, а із слабкою – горизонтальні. Важливим фактором, що визначає характер організаційної структури партії виступає виборча система. Пропорційна виборча система сприяє формуванню сильної організаційної структури, а мажоритарна – слабкої. Достатньо показовим тут є приклад Франції, де слабо інтегровані партії Третьої республіки поступилися місцем сильно структурованим партіям Четвертої республіки після запровадження тут пропорційної системи голосування. Точно так само як система одномандатних виборчих округів в США визначає слабку структурованість американських партій.

ПАРТІЇ ЗОВНІШНЬОГО (ПОЗАПАРЛАМЕНТСЬКОГО) ПОХОДЖЕННЯ. Певна кількість політичних партій не проходить через виборчий чи парламентський механізми і часто формується з вже існуючих угруповань: профспілкових (Лейбористська партія Сполученого Королівства вийшла з робітничого профспілкового руху), професійних (у Скандинавських країнах аграрні партії утворилися з селянських спілок), релігійних (християнсько-демократичні партії), об'єднань ветеранів (на їх основі створювалися партії крайніх правих у період між двома світовими війнами в Італії, Німеччині, Франції). Французька комуністична партія утворилася внаслідок внутрішнього розколу соціалістичної партії у 1920 р., але її народженню сприяла перемога Великої жовтневої соціалістичної революції в Росії і прагнення її лідерів експортувати дану модель в Західну Європу. Для характеристики позапарламентського способу походження партій А. Панеб'яно використовує термін дифузія.

ПАРТІЇ ОСОБИСТОСТЕЙ. За класифікацією М. Дюверже один із різновидів малих партій. Вони представляють собою звичайні парламентські групи, що не мають ані реальної партійної організації в країні, ані справжньої соціальної інфраструктури. Вони об'єднують тих депутатів, які не бажають підкорятися дисципліні, що існує у великих партіях. Серед цих партій можна виділити кілька їх різновидів. Одні формують своєрідну клієнтелу навколо якоїсь достатньо відомої особистості – їх приваблює її престиж та

покровительство. Прикладом тут може слугувати формування в 1931 р. у Великобританії ліберальної групи, яка об'єдналася навколо особи Ллойд Джорджа («джорджисти»). Малі партії цього типу зазвичай нетривкі та недовговічні. Своєю слабкою інфраструктурою, великою децентралізацією і майже повною відсутністю дисципліни вони нагадують комітети. Ці партії також рідко спираються на певну політичну доктрину, оскільки сформовані під знаком опортунізму або відтінків тієї чи іншої політичної ідеї. Серед них, однак, можна виділити партії дисидентів.

ПАРТІЇ ПАТРОНАЖУ. За типологією партій М. Вебера – партії, які формуються для того, щоб отримати владу і заповнити представниками власного штабу різноманітні адміністративні посади. «Хто займається політикою, – пише він, – той старається отримати владу. Всі партійні битви є битвами не лише заради предметних цілей, але перш за все за патронаж над посадами. З часу зникнення старих суперечностей в трактуванні конституції багато партій (саме так виглядає справа в Америці) перетворилися на справжні партії мисливців за посадами».

ПАРТІЇ ПЕРМАНЕНТНОЇ АГІТАЦІЇ. Термін запропонований М. Дюверже для класифікації політичних партій за їх ставленням до виборів. Партії перманентної агітації, на відміну від виборчих партій, не мають демократичної та парламентської спрямованості. Для них вибори не є основним способом приходу до влади. Парламентськими процедурами вони користуються лише для поширення свого впливу на суспільство, виступають проти інститутів парламентаризму і намагаються їх зруйнувати. До їх числа насамперед відносять фашистські та комуністичні партії.

ПАРТІЇ ПЕРМАНЕНТНОЇ МЕНШОСТІ. За класифікацією М. Дюверже один із різновидів малих партій. Партії, які перебувають у меншості в парламенті й не мають шансів отримати більшість. Вони існують не лише в парламентських рамках: вони володіють певною інфраструктурою в країні, на національному чи локальному рівнях. Деякі з них базуються на комітетах, інші – на базі секцій, ячеек і навіть міліції. На відміну від партій особистостей партії перманентної меншості володіють соціальною чи політичною інфраструктурою. Вони відповідають тому сектору громадської думки, який відображає погляди дуже незначної, але відносно стабільної меншості. Можна таким чином виділити партії етнічних чи територіальних меншин, партії політичних меншин. Перші є найчисельнішими: чеська, словацька, італійська партії в Австро-Угорській монархії, ельзаська, польська, датська – в Німецькій імперії, партія судетських німців і словацькі партії в Чехословаччині до 1939 р., ірландська партія в Англії кінця XIX – початку XX ст., партії басків і каталонців в Іспанії, баварська християнська партія в Німеччині, алжирська та африканська партії в сучасній Франції. Вони представляють расу або регіон, які не розчиняються в національній спільноті. Одні з них – сепаратисти, інші – автономісти, треті – федералісти, четверті – просто регіонали. Малі за національними масштабами вони нерідко займають домінуюче становище на регіональному рівні. Походження їх також може бути різноманітним. Одні представляють собою історичні релікти – наприклад монархізм, інші – географічні. Ці партії намагаються вкорінити в себе на батьківщині доктрину, які довели свою силу в інших країнах, але нездатних самостійно розвинути в несприятливій атмосфері. Саме цьому другому типу відповідають соціалістичні партії в Америці, комуністичні партії в Англії чи Північній Європі. Сюди ж можна зачислити і дрібні фашистські партії, створені перед війною у Франції, Бельгії, в Скандинавських державах. Лише аналіз соціальної структури може пояснити нерівномірність розвитку певних течій в різних країнах. Іноді (достатньо рідко) справа лише у зрілості, в різному політичному віці: тоді ці партії мають характер провісників. Це вже не рудименти, а ембріони. Партії особистості – переважно правлячі партії тоді як партії перманентної меншості тяжіють до опозиції. Висловлюючи думку тих, хто відчуває

себе відстороненим від держави, а тому й безсильним, вони змушені ставати в позу протесту й непримиримості: тут діє той самий психологічний механізм, який йде від комплексу неповноцінності й агресивності. А з іншої сторони, відсутність обов'язків правлячої партії і серйозних шансів колись їх здобути, позбавляють цю опозиційність певних рамок. Тому ці партії – найбільші демагоги серед інших партій. Якщо вони спираються на певну міцну та стабільну частину населення – територіальну чи релігійну меншості, ця їх спрямованість виступає ще більш чітко оскільки непримиренність використовується тут як засіб зберегти базову клієнтелу, підтримати її сепаратизм відносно національної спільноти й законсервувати її своєрідність. Якщо така партія представляє крайню меншість відносно населення всієї країни, але виступає як партія більшості в деяких її регіонах, вона займає автономістську або навіть сепаратистську позицію, що може загрожувати цілісності держави. Досить показові тут є приклади з ельзаською партією в Німеччині чи партією судетських німців в Чехословаччині. (Див. Сепаратистські партії). Однак є малі партії, які обмежуються виключно роллю арбітрів, що робить їх досить впливовими як під час виборів так і під час парламентської діяльності. Ця позиція арбітра особливо посилюється на рівні парламенту, коли розрив між більшістю та меншістю настільки незначний, що рух малої партії з одного флангу на інший достатній для зміни розкладки сил у парламенті. Тоді доля країни попадає у залежність від незначної і чужої, стосовно всієї національної спільноти, партії. Керувати без її підтримки неможливо, але її підтримка компрометує тих, хто її приймає. Існування цих партій як буферу в діяльності парламенту є, безперечно, необхідністю. Одночасно великою проблемою такого типу партій є та легкість з якою фінансові кола можуть втручатися в їх діяльність. Лобіювання своїх інтересів з допомогою великих партій є складним: вони є надто великими, щоб купити їх повністю, і надто дисциплінованими, щоб розраховувати на ефективність індивідуальної корупції. Все це значно простіше здійснити відносно малої групи. А коли ця група до того ж відіграє роль третейського судді, то ми опиняємося перед небезпекою, що ця «оплачувана меншість» набуває вирішального впливу на долю уряду. Пропорційна виборча система сприяє виникненню та існуванню партій перманентної меншості в той час як мажоритарна виборча система ускладнює.

ПАРТІЯ ВИБОРЦІВ (ВИБОРЧА ПАРТІЯ). Термін запропонований Ж. Шарло для характеристики сучасних масових партій. Цей тип партії ще називають «хапай всіх партія» (catch-all party). Виникає як механізм, що має на меті поєднати широкі маси виборців із робітничого та дрібнобуржуазного середовища з існуючою системою буржуазної демократії, що стає можливим у результаті зростання загального життєвого рівня населення. Головною метою партії є не збільшення кількості своїх членів, а здобуття голосів виборців. Сьогодні для досягнення цього завдання вже не досить функціонування виборчих комітетів (як це було в ХІХ ст.). Сучасна виборча партія для досягнення своїх цілей повинна мати відповідний апарат, що керує діяльністю партії та здійснює пропагандистсько-агітаційну роботу. Тому її організаційна структура є більш розвиненою, ніж партії-комітету, але ще не такою, як партії-громади. Часто партійний апарат є повністю фаховим і здійснює функції менеджерів виборчої кампанії. Прагнення здобути підтримку виборців змушує дану партію здійснювати пропагандистсько-агітаційну діяльність на зразок партії-громади. У робітничої партії вони запозичили типові техніки масової обробки свідомості – мітинги, маніфестації, пікніки тощо, проводять навчання партійних керівників. Навіть створюються близькі до партії громадські організації, однак робиться це в менших масштабах, ніж у партіях-громадах. Виборчим цілям підпорядковуються й ідейно-програмні засади діяльності партії. Мова йде про те, щоб основні програмні принципи партії привертати увагу максимального числа виборців, нікого не відштовхували, давали кожній суспільній групі можливість віднайти щось привабливе для себе. Залежно від обставин програма партії зазнає частих змін. Часто

різні частини програми є різними для інших середовищ. Конкуренція кількох виборчих партій в одній країні приводить до стирання програмно-ідеологічних відмінностей між ними. Виборча боротьба набирає швидше характеру змагання двох команд, ніж двох політичних концепцій. Виборчі партії – це сучасні буржуазні партії. У цьому напрямку з 70-х рр. XIX ст. розвивається Консервативна партія Сполученого Королівства, голлістська партія у Франції, обидві американські партії, німецька ХДС/ХСС. У цьому напрямку рухаються також деякі соціал-демократичні партії (наприклад, Соціалістична партія Австрії чи соціал-демократи Німеччини).

ПАРТІЯ-КОМІТЕТ. Різновид кадрової партії, діяльність якої спирається на працю активістів, які гуртуються у місцевий комітет навколо особи якогось відомого політика та парламентську фракцію. Поза парламентською діяльністю партія займається лише виборами, а після них практично зникає. Партія виступає спеціалізованим виборчим інструментом існуючої еліти, який повинен забезпечити їй підтримку на виборах. Згодом у рамках цих партій з'являються платні партійні функціонери (виборчі агенти) та спеціалісти з виборів (експерти, консультанти, спеціалісти). Для реалізації інших цілей партія не є потрібною. Партія-комітет – це типова партія правлячого класу, переважно центристського чи правого спрямування. Вона не знає інституту партійного членства, членських внесків, а живе за рахунок виборчих дотацій та пожертв багатих сим патиків. Діяльність партії не регламентується чітко партійним статутом. Не існує тут також серйозного центрального керівництва – місцеві партійні комітети є достатньо самостійними. Замість центрального керівництва є кілька партійних лідерів, які представляють свої власні погляди і спираються на власні ресурси. Неформальні товариські зустрічі замінюють засідання партійного керівництва. Домінуючу роль у ній відіграють парламентарі, а не парламентська фракція, яка загалом є слабо організованою і дисциплінованою. З плином часу, протягом XX ст. у зв'язку зі зростаючою конкуренцією з боку дисциплінованих робітничих партій партії-комітети змушені були також зміцнити свої організації і вплив на зростаючі маси виборців. Партії-комітети починають створювати свої постійні місцеві організації, різноманітні організації при партії, видають пропагандистську літературу, починають регулярно проводити свої партійні з'їзди, надаючи їм щораз більш організованого характеру. Реалізація цих змін у кінцевому підсумку приводить їх до зміни типу партії – вони перетворюються у партії виборців. До числа партій-комітетів можна зарахувати ліберальних демократів у Японії, радикалів у Франції, американські партії. У США поширення телебачення, яке бере на себе функцію джерела політичної інформації і виборчої агітації, уможливило діяльність американських партій як партій-комітетів. Тут вистачало невеликих виборчих штабів замість розвиненої організаційної структури. Політичне життя США обмежувало діяльність політичних партій лише виборчою кампанією, що теж зумовлювало їх кадровий характер. У тому ж напрямку впливала на формування структури американських партій і пануюча політична культура індивідуалізму.

ПЕРЕДДОМІНУЮЧА ПАРТІЯ. Термін запропонований Дж. Сарторі для характеристики тих політичних партій, які протягом чотирьох парламентських виборів отримують більшість голосів виборців і домінують у політичній системі держави. Так в Австрії протягом 1970-х рр. чотири рази підряд вибори виграла Соціал-демократична партія, у Греції з 1993 р. – Загальногрецький соціалістичний рух (ПАСОК), в Іспанії – Іспанська соціалістична партія, в Ірландії – партія Фіанна Фейл аж шість разів перемагала на виборах, у Норвегії – Норвежська партія праці формувала уряд вісім разів підряд, а шведська Соціал-демократична партія після Другої світової війни 18 разів формувала однопартійний уряд.

ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ. Політична організація, найбільш активна й організована частина соціальної спільноти, класу, покликана виражати і захищати інтереси цієї спільноти, здійснювати практичну роботу для їх задоволення. Політична партія, зазвичай, прагне взяти політичну владу або мати можливість впливати на неї, вона може брати участь у здійсненні державної влади, визначати форми і напрями її діяльності. У сучасній політологічній літературі подано широкий спектр підходів до визначення поняття «політична партія». Першою масовою партією було засноване в Англії у 1861 р. Ліберальне товариство реєстрації виборців. У 1863 р. виникла перша робітнича партія – Всезагальний німецький робітничий союз. На сьогодні у світі налічується понад 800 політичних партій, які об'єднують у своїх рядах близько 100 млн. членів партії. Сучасні політичні партії дуже різноманітні за характером і принципами організації, ідейними настановами, соціальною базою, позицією і місцем у політичній системі суспільства, тактичними пріоритетами і т. ін.

ПОТЕНЦІАЛ ПАРТІЇ. Сукупність ресурсів та можливостей, які можуть бути використані та реалізовані партією в процесі її діяльності. Виділяють два компоненти потенціалу партії: функціональний та організаційний. Функціональний визначається тими складовими ресурсів, від яких залежить виконання функцій партії. Кожна функція пов'язана зі своєю формою потенціалу. Суттєвим фактором функціонального потенціалу партії є її фінансовий стан, від якого в кінцевому випадку залежить виконання нею більшості функцій. Фінансова складова потенціалу партії створює необхідну гнучкість загального потенціалу партії. Організаційний потенціал партії визначає її можливості діяти швидко та ефективно в умовах нестабільного та швидко змінного середовища. Організаційний потенціал партії визначається керівниками та членами партії, правильно розподіленими в організаційній структурі партії. Організаційний потенціал складається з: організаційної структури партії, апарату партії, характеристик та особливостей лідерів та керівників партії. Організаційний потенціал партії підтримується інформаційними системами, організаційним кліматом, рівнем підготовки управлінського потенціалу, програмними системами підготовки інформації та підтримки прийняття рішень і т. п. Коли політичним партіям дійсно доводиться боротися за голоси виборців організаційний потенціал партії відіграє суттєву роль. Потенціал партії складається з того, що по-перше, вона отримує від суспільства. Це – люди, матеріальні та грошові ресурси, суспільна підтримка, інформація, зв'язки з соціальними рухами та організаціями, конкурентний статус партії. По-друге, з того, що партія віддає суспільству: рішення та дії, що виникають як внаслідок діяльності партії, так і лідерів партії, пов'язаних з нею структур та організацій. По-третє, це той імідж, який формується в результаті діяльності партії у індивідів, що складають суспільство.

ПОТЕНЦІАЛ ШАНТАЖУ ПАРТІЇ. Одна з властивостей політичної партії, яка, на думку Дж. Сарторі, визначає її істотність і являє собою здатність політичної партії впливати на формування вигідної для неї політики шляхом тиску на правлячу партію чи коаліцію.

ПРАВЛЯЧА (УРЯДОВА) ПАРТІЯ. Характеристика, яка визначає місце партії в системі влади. Партія, яка на відміну від опозиційної партії, бере на себе роль керівництва урядом (самостійно або в коаліції з іншими партіями). Правляча партія повинна забезпечити державних лідерів і прийняття державних рішень. Іншими словами, правляча партія повинна займатися щоденними справами, узгоджуючи їх з урядом, і одночасно повинна відповідати за кризи, якщо вони виникають. Рішення з приводу щоденних і непередбачених питань приймаються на урядових або на партійних нарадах. Якими б складними не були структури позапарламентської партії вони однаково переважно перешкоджають діяльності парламентської структури, коли партія знаходиться при владі.

Це ж стосується й партійного членства. Вимоги, поставлені перед урядом для продуктивного і швидкого управління, вимагають, щоб правляча партія керувала, не чекаючи на активізацію позапарламентської партійної структури. Крім того, політичні директиви, незважаючи на їх зміст і принципи, тепер розглядаються партією по новому. Оскільки політична ситуація міняється, то цілком природно, що правляча партія набирає більш прагматичного характеру.

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ПАРТІЇ. Термін, який при класифікації політичних партій на основі форми правління, застосовується до партій, які діють в президентських республіках. Особливістю цього типу партій є те, що, на відміну від парламентських партій, основною метою їх політичної конкуренції є не парламентська більшість, а посада президента. Цей термін застосовують переважно до політичних партій США та Франції, де вони є основними суб'єктами виборів глави держави.

РАДИКАЛЬНІ ПАРТІЇ. У ХІХ ст. радикальними називали ті політичні партії, які обстоювали розширення виборчого права, участь населення в політиці, громадянські свободи й підвищення соціального добробуту за часів, коли жодне з цих прав і свобод ще не було усталеною нормою. У ХХ ст., коли вони були закріплені законодавчо, радикальними почали називати партії зелених. У деяких країнах, де зв'язки між церквою та державою досить міцні й загально визнані, радикальними можуть називати партії, що виражають антиклерикальні погляди. Деякі, хоч і не всі, аналітики ладні виділити в окрему категорію «радикальних правих» партій такі партії, як пужадисти й Національний фронт у Британії та Франції. Низка партій по всій Європі зберігає у своїх назвах слово «радикальна» ще з часів свого формування, коли характер діяльності тих партій, можливо, відповідав цій назві, і це також призводить до плутанини. Адже нині – це поважні помірковані партії, що обстоюють незначні зміни політичної системи. Слово «радикальний» означає «належний до коріння», і суть цієї метафори полягає в тому, що радикалізм прагне докорінних змін. Однак етимологія веде й до відомого сатиричного порівняння французьких радикалів з редискою (фр. radis) – червоні зовні, білі всередині.

РЕАГЕНТНІСТЬ ПАРТІЇ. Відповідність діяльності політичної партії потребам та побажанням електорату. Реагентність не співпадає із вираженими у програмі партії намірами, надіями, побажаннями. Реагентність характеризує ту частину програми, яка реалізована партією в період її перебування при владі, у парламенті, місцевих органах, в комітетах та міністерствах. Рівень реагентності визначає, наскільки партія виконала свої програмні та передвиборні обіцянки. Жодна партія ніколи не розраховує виконати всі свої обіцянки. Це неможливо. Однак часто зустрічаються партії рівень реагентності яких близький нулю.

РЕСУРСИ ПАРТІЇ. Можливості та засоби, які політичні партії здатні залучати для реалізації своїх політичних завдань. Партія володіє людськими, організаційними, фінансовими, технологічними, інтелектуальними, технічними та іншими ресурсами. Чим більшу кількість ресурсів зможе залучити партія – тим ефективнішою буде її діяльність. Здатність партії залучати відповідні ресурси (у т. ч. й політичні ресурси) на свою користь визначається її мобілізаційним потенціалом.

РЕФОРМІСТСЬКІ ПАРТІЇ. Тип політичних партій, які стараються реалізувати свою політичну програму шляхом реформ. Схильність до інновацій традиційно є характерною рисою лівих політичних сил (на протигагу консервативним правим). Найчастіше цей термін застосовується для характеристики ліберальних та соціал-демократичних партій.

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ПАРТІЇ. Загальний метод розробки стратегії партії заключається у виконанні програми, яка складається з наступних пунктів: розбивки загальної мети на множини конкретних цілей; класифікація електорату, розбиття його на групи й привязка їх до кінцевих цілей; вибір чи розробка стратегічних прийомів та методів впливу на окремі групи електорату; розробка конкретних дій, пов'язаних з обраними стратегічними прийомами; оцінка потенціалу партії, необхідного для виконання розроблених дій; аналіз основних тенденцій зміни зовнішнього середовища та виділення напрямів цих змін; розробка схеми «стратегічні прийоми – дії – ресурси» для кожного напрямку розвитку зовнішнього середовища.

СЕПАРАТИСТСЬКІ ПАРТІЇ. Партії, які у своїй політичній діяльності сповідують сепаратизм, який представляє собою прагнення до відокремлення, відособлення однієї частини території від решти. У межах *політичної партії* чи руху сепаратизм відображає прагнення опозиційної частини реалізувати власні інтереси й цілі, що не збігаються з офіційно визнаними і декларованими *політичною партією* чи *політичним рухом*. У багатонаціональних державах сепаратизм пов'язаний з прагненням національних меншин до створення самостійних держав. Прикладами таких партій та організацій є Ліга Півночі та Народна партія Південного Тіролю в Італії, ЕТА в Іспанії, ІРА в Ірландії, Курдська робітничка партія в Туреччині.

СЕРЕДНІ ПАРТІЇ. Різновид партій у класифікації на основі їх розміру. Середні партії – це такі, які обіймають проміжне становище між малими та великими партіями. Порівняно з першими вони відіграють вагомішу роль, але не таку як власне великі партії. За певних обставин вони здатні сформувати уряд меншості, який спирається на підтримку союзницьких партій – роль звичайних статистів у парламенті їх не влаштовує. У правлячих коаліціях їх роль значно скромніша: вони виступають лише як доповнюючі партії і отримують під свій контроль другорядні міністерства або одну-дві серйозні міністерські посади. Не будучи представленими в уряді, вони не здатні і об'єднати навколо себе опозицію; їм доводиться слідувати у фарватері великої партії чи створювати власну опозицію. У Бельгії, наприклад, ліберальна партія, маючи від 10 до 16,5 % місць в парламенті явно відрізняється від двох великих партій – соціалістичної та католицької, які отримували від 31 до 42 % місць. У Швейцарії партія селян та буржуа (мали від 17 до 10 % місць), в той час як радикали (30-24 %), соціалісти (30-24 %), католики (23,5-21 %). У Франції в період 1946-1951 рр. – комуністи, соціалісти та народні республіканці мали відповідно 28, 16 та 25,5 % парламентських місць, в той час коли партія радикалів всього 8 %. Відмінність між середніми та великими партіями відповідає певній реальності. Однак, вона досить невиразна, щоб можна було її чітко означити: про неї, очевидно, можна говорити лише з врахуванням особливостей кожної окремої країни.

ТАКТИКА ПАРТІЇ. Діяльність політичної партії, спрямована на реалізацію відповідної стратегії партії.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙ. Важливою проблемою теорії політичних партій є проблема класифікації партійних систем. Типологія партійних систем набуває сенсу з часу виникнення сучасних політичних партій з розвиненою організаційною структурою і масовим членством. При всій складності проблем, пов'язаних з класифікацією політичних партій, без неї неможливо обійтися при розгляді даного суспільного феномену. Розглядаючи класифікацію партійних систем польський вчений Закревський вказує на необхідність розмежування старих партій від нових (масових). Однак, здійснюючи класифікацію політичних партій, завжди потрібно мати на увазі, що вона має лише допоміжний характер, старається впорядкувати певні явища не вносячи нічого нового в існуючу дійсність і ніколи до кінця не відповідає елементам цієї дійсності. Типи партій є

певними спрощеннями – жодна партія не відповідає цілком прийнятній класифікації, не повністю вписується в тип, до якого її зачислили дослідники. Існує чимало різноманітних типологій політичних партій, але не всі вони є визнаними і придатними для використання. Найбільш відомими є три основні типології – М. Вебера, М. Дюверже а також Нейманна.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙ ВЕБЕРА. Німецький соціолог М. Вебер сформував дві окремі, незалежні одна від одної пропозиції типології партій. Відповідно до першої – політичні партії можна поділити на партії патронажу, партії інтересу чи класові партії, та світоглядні партії. Одночасно М. Вебер вказував, що на практиці важко чітко відділити одні партії від інших. У пізнішому часі різниця між партіями першого та другого типу фактично стерлась і тепер залишилась дворівнева класифікація політичних партій – на партії інтересу і світоглядні партії. Друга типологія М. Вебера стосувалася історичної генези партій. Він виокремлював партії знаті – як аристократичні угруповання, які спираються на слабкі й нетривкі зв'язки, керовані непрофесійними лідерами, а також масові партії – які засновані на чіткій організації і на власному сталому бюрократичному апараті. Перший тип партій існував у XVIII і XIX ст., а з поширенням загального виборчого права, стабілізації демократії з'являються масові партії. Однак дана класифікація є достатньо загальною і відображає еволюцію політичних об'єднань дуже схематично.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙ ДЮВЕРЖЕ. Найбільш досконалу типологію партій запропонував французький соціолог М. Дюверже. Основним критерієм його типології є організаційна будова партій. Партія є спільнотою зі специфічною організацією. Сучасні партії визначаються меншою мірою своїми програмами чи групами своїх прихильників, ніж типом своєї організації. З цієї точки зору М. Дюверже пропонує дві різні типології. З одного боку він вирізняє спеціалізовані (зорієнтовані лише на саму політичну сторону життя людини) партії від тоталітарних партій, які охоплюють всю сутність життя громадян, підпорядковуючи його повністю служінню інтересам певної ідеї. Друга типологія побудована на організаційних відмінностях між партіями. Тут М. Дюверже розрізняє два основні типи партій – кадрові та масові. Кадрові партії – це партії зі слабою організаційною структурою, типу виборчих комітетів. У рамках цього типу партій виділяють дві форми – американські та європейські партії. Серед масових партій М. Дюверже виокремлює три види партій, які відрізняються своєю організаційною структурою – партії, що спираються на територіальну організацію (соціал-демократи), і партії, які спираються на осередки в закладах, організаціях, підприємствах (комуністичні партії), а також змілітаризовані (фашистські) партії. До посередніх партій М. Дюверже відносить партії-федерації (лейбористські чи партії-рухи країн, що розвиваються). Таким чином, завдяки своїй класифікації Дюверже поклав край спонтанним класифікаціям політичних партій, які існували до нього і базувалися на несуттєвих критеріях.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙ НЕЙМАННА. У своїй типології партій Нейманн розрізняє партії репрезентації та партії інтеграції.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙ САРТОРІ. Американський політолог Дж. Сарторі, не вдаючись до розробки окремої класифікації політичних партій (об'єкт його дослідження – партійні системи) поділяє політичні партії за ступенем репрезентативності – на істотні та неістотні. Причому, якщо до істотних партій Дж. Сарторі переважно зачисляв великі за розмірами партії, то дослідження Сміта доводять, що істотними можуть бути і малі партії. Заслуга Дж. Сарторі у формуванні теорії політичних партій полягає ще й в тому, що він вводить у класифікацію політичних партій поняття «ідеологічної дистанції» між партіями і дає розгорнуту характеристику анти- і просистемним партіям.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ БЛОНДЕЛЯ. У своїй класифікації партійних систем Блондель застосовує дві змінні: кількість партій та їхній розмір. Відповідно до цього він вирізняє 4 типи конкуруючих партійних систем: двопартійну, два-і-пів партійну систему, багатопартійну з домінуючою партією та багатопартійну систему без домінуючої партії.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ ДЮВЕРЖЕ. М. Дюверже як принциповий критерій класифікації партійних систем застосовує кількість існуючих у державі політичних партій (т.зв. номерна класифікація). Він пропонує класичний в літературі поділ на системи однопартійні, англосаксонську двопартійність та багатопартійність. Класифікація ця є недосконалою, оскільки, скажімо, партійні системи континентальної Західної Європи належало б зачислити до категорії систем багатопартійних. У цій групі опинилися б такі відмінні за своїм характером системи, як, наприклад, багатопартійна італійська та австрійська. А Великобританія у його класифікації виступає самотнім прикладом двопартійності. Це загалом надто загальна пропозиція щодо класифікації, яка стирає відмінності що існують між конкретними партійними системами.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ МАЄРА. Маєр в основу своєї класифікації партійних систем поклав критерій величини партій. У зв'язку з цим він розрізняв чотири типи партійних систем: 1) система великих партій, 2) система малих партій, 3) посередня система, 4) перехідна система.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙ НА ОСНОВІ КІЛЬКІСНОГО КРИТЕРІЮ (НОМЕРНА КЛАСИФІКАЦІЯ). Один із способів типології партійних систем. Найпростіший і найпоширеніший тип класифікації партійних систем. Однак основою для класифікації не може бути абсолютна (загальна) кількість партій, які функціонують у державі. Зasadничою умовою обрахунку партій є їх потенційна здатність здобування та співучасті в здійсненні влади чи потенціал керівництва. Лише з врахуванням цього можемо підходити до класифікації існуючих типів партійних систем на основі кількісного критерію. При такому підході найочевиднішим є поділ на одно-, дво- та багатопартійні системи. Маємо величезну кількість різноманітних варіантів багатопартійної системи, що викликають спроби додаткової їх класифікації. Прикладом цього може бути запропонована Дюверже категорія домінуючої партії. Ще далі в класифікації багатопартійності йде Сарторі. Його класифікація партійних систем отримала широке поширення в теорії партійних систем і на сьогоднішній день вважається базовою. Однак деякі дослідники теорії партійних систем виступають проти надмірного роздроблення категорії «багатопартійна система». Але якраз в тому і полягає завдання класифікації, щоб виділити істотні відмінності, які існують між партійними системами в межах одного їх типу. Важливо показати їх всіх у різноманітності та багатстві. Що ж стосується більш загального поділу багатопартійної системи, то можна зустріти: 1) розпорошену багатопартійність; 2) двоблокову багатопартійність (система малої коаліції); 3) система кооперації партій (великої коаліції); 4) система домінуючої партії. Інша категорія дослідників виступає проти розгляду «однопартійної політичної системи», справедливо вказуючи на існуюче протиріччя даного терміну. Однак, без врахування цього типу картина існуючих типів партійних систем буде далеко неповною. Тим паче, що становлять вони значну частку партійних систем світу і, як показали дослідження, не є такими простими і однозначними, якими видаються на перший погляд.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙ НА ОСНОВІ ЯКІСНИХ КРИТЕРІЇВ. Один із способів типології партійних систем. Найбільш загальним поділом партійних систем є поділ їх на конкурентні системи і такі, що обмежують чи не допускають конкуренції. Партійна конкуренція є надзвичайно важливим чинником партійної системи, який впливає на

характер реалізації партією її функцій, на взаємини між політичними партіями. Дуже часто конкурентна система ідентифікується з демократією, а неконкурентна – з відсутністю демократії. Найчастіше прикладами неконкурентної партійної системи є однопартійні держави. З певними застереженнями це стосується і африканської однопартійності. Тому в рамках неконкурентного типу партійних систем виділяють однопартійні системи недемократичного типу (фашистські, комуністичні) та неконкурентні системи постколоніальних держав. Система конкуренції партій заснована на праві створення та діяльності політичних партій і проявляється в конкурентних виборах та конкурентному керівництві. Що стосується конкурентності виборів, то це означає, що партії змагаються між собою за голоси виборців. В залежності від умов і характеру політичної системи ця боротьба набуває рис боротьби всіх проти всіх або двох-трьох блоків між собою. Для існування конкуренції необхідною умовою є наявність хоча б двох угруповань, що змагаються між собою за владу. Там, де їх не існує, там немає конкурентної партійної системи. Конкурентність в рамках функції керівництва полягає в тому, що якщо одна партія чи партійна коаліція здійснює керівництво, то інша чи всі решта партій знаходяться в опозиції. Може вона існувати в певних зінституціоналізованих формах (як, приміром, у Великобританії, Канаді), а може існувати і поза формальними інституціями. Важливо, щоб існувала реальна політична сила, яка здійснювала б функцію опозиції. Обов'язковою умовою існування опозиційної політичної сили є її справжнє прагнення стати правлячою партією. Ця система отримала назву системи альтернативного правління або ротації партій при владі. Факт існування даної системи вимагає від політичних партій дотримання певних правил в її рамках, певного консенсусу у взаєминах між собою. Це передбачає насамперед те, що незважаючи на гостру взаємну критику і боротьбу, партії повинні зберігати свободу існування та діяльності своїх конкурентів, повинні бути готовими до добровільної передачі влади у випадку програшу на виборах. Правляча партія повинна створити умови для діяльності політичної опозиції, а остання повинна шанувати закон і не вдаватися до нелегальних антизаконних методів діяльності. Лише тоді, коли всі учасники змагання дотримуються встановлених правил, система конкурентності може без перешкод існувати тривалий час. Прикладом тут можуть слугувати стосунки, які складаються між двома конкуруючими партіями у Великобританії. Далі при цьому зазначає, що явище конкурентності політичних партій та опозиції є недавнім сучасним винаходом і стосується небагатьох держав. Із 113 держав – членів ООН в 1964 р. лише 30 протягом останніх десяти років мали політичну систему, де легально існувала опозиція. Ла Паломбара та Вейнер вводять у науковий обіг ще два якісні критерії поділу партійних систем. Перший – це поділ систем на гегемоністські та змінні, другий – поділ на ідеологічні та прагматичні системи.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ ПЕРЕХІДНИХ СУСПІЛЬСТВ. Класичні зразки типології партійних систем. Стосуються так званих сформованих держав. Що ж стосується їх антиподів (несформованих чи перехідних держав), то їм притаманна низька диференційованість та структуралізованість, розмитість політичного процесу, несталість форм правління. Зазначені риси відрізняються від характеристик нормальних та нормалізованих ситуацій, що значно ускладнює процес їх класифікації. Факт включення того чи іншого випадку до певного класу передбачає визначеність, фіксацію, усталену форму. Саме тому стосовно країн, які знаходяться в стані змін, дана класифікація є достатньо умовною. Причиною наголошення на умовній природі характеристик ознак несталих форм правління є їх нездатність протистояти процесу формування нації, прямі кроки якого можна порівняти з надзвичайним станом. Це означає, що дані процеси не можуть бути розглянуті однозначно з точки зору західних категорій. Беззастережне перенесення західних партійних моделей, символів та механізмів на процеси, які відбуваються в несформованих державах буде лише віддаляти нас від пошуку наукової істини. Несталі форми правління вимагають спеціально розроблених моделей, але це не

означає, що при їх обґрунтуванні вже існуючі моделі мають бути відкинуті. Це не означає також, що несталі форми правління не можуть бути предметом наукових досліджень. Навпаки, сучасним дослідникам партійних систем відкривається унікальна можливість вивчати їх у динаміці, в процесі формування, порівнювати з тими моделями, які існують десятиліттями.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ САРТОРІ. Дж. Сарторі при побудові своєї типології партійних систем передбачав дві змінні: кількість партій, що змагаються (форма партійної системи) та ідеологічна дистанція між ними (механізм партійної системи). В результаті він запропонував чотирьохелементну типологію конкуруючих демократичних партійних систем: система домінуючої партії, двопартійна система та два варіанти багатопартійної системи – помірної поляризації та поляризована. У висновках Сарторі з'являється кілька особливо важливих категорій, з яких принаймні дві вимагають пояснень – категорії дво- та багатопартійності та ідеологічної дистанції. Визначення партійної системи як біполярної чи багатополлярної вказує на кількість «центрів» в її рамках, навколо яких відбувається політична конкуренція. Йдеться не про кількість партій, а про групу партій – «ідеологічну родину», яка диктує основи політичної гри. Так звана біполярна система має два такі центри. Прикладом може бути хоча б партійна система Великобританії, де Консервативна партія обіймає праву позицію політичного спектру, а Лейбористська – ліву. Політичний центр є слабким і не становить загрози для двох великих партій. У даній версії біполярності обидва поля репрезентовані конкретними політичними партіями, а альтернатива для однопартійного кабінету є іншою, також однопартійною. Біполярна система може також виступати в умовах існування більш фрагментаризованої форми партійної системи. Наприклад, у скандинавських системах існують два ідеологічні центри, однак кожний з них представлений не однією, а кількома партіями. В результаті виникають коаліційні кабінети і такий же характер має політична альтернатива - інший коаліційний кабінет. Політична конкуренція приймає біполярні форми. У багатопартійних системах існує більше ніж два центри, які приймають рішення в рамках політичної системи. Другою важливою рисою у типології Сарторі є категорія ідеологічної дистанції між політичними центрами (ступінь поляризації). Коли лівий чи правий центри партійної системи творять значну ідеологічну дистанцію, чи не вистачає консенсусу стосовно основних засад політичної гри, то в результаті публічна думка представляє всілякі можливі (в т.ч. і крайні) ідеологічні погляди і тоді маємо справу з поляризованою системою. Інтенсивність політичного конфлікту є тоді дуже сильною, а шанс розв'язання їх шляхом консенсусу дуже малий. Біполярні системи мають, звичайно, тенденцію схилитися до центру партійного спектру. У результаті партії уподібнюються собі (як програмно, так і ідеологічно). Домінує тоді модель доцентрової конкуренції, а результатом є процес деполіризації партійної системи. Багатополлярні поляризовані системи мають сильний центр; переважає модель відцентрової конкуренції. Спостерігаємо значну радикалізацію партійних лозунгів, малі шанси вироблення поміркованих напрямків політики, а також появу екстремальних програмних пропозицій (поляризація). Спрощену схему типології партійних систем Сарторі можна представити наступним чином: 1) однопартійна система, 2) гегемоністська партійна система, 3) система домінуючої партії, 4) двопартійна система, 5) багатопартійна система поміркованого плюралізму, 6) багатопартійна система поляризованого плюралізму (екстремально поляризована), 7) система розділеної партії.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ СМІТА. Сміт конструює свою типологію партійних систем на основі двох основних критеріїв – відносних розмірів політичних партій та рівнів суспільної та політичної єдності в рамках політичної системи. Обидві ці змінні цікавлять його насамперед у контексті можливості створення ефективної парламентської більшості, що гарантує формування тривалих урядових коаліцій. У

викладах автора особливе місце займає оцінка існуючих взаємин між урядом та опозицією (наприклад, характер опозиції), яку він трактує як один із основних вимірів, що впливає на демократичну стабільність політичної системи. Політичні партії в цьому процесі відіграють значну роль, оскільки їх спосіб діяльності, а особливо застосовувані ними коопераційні чи конфронтаційні стандарти впливають на виникнення визначених коаліційних систем. У своїй типології Сміт виокремлює три класи партійних систем – розпорошену, рівноваги та нерівноваги.

ФРАКЦІЙНІ ПАРТІЇ. Партії, які на відміну від щільно пов’язаних партій, сприймаються не як єдині партії, а як дві чи декілька політичних партій через наявність у них сильних фракцій. Такими партіями є Ліберальна та Консервативна партії Колумбії, Індійський національний конгрес, Християнсько-демократична партія Італії, Ліберально-демократична партія Японії, Демократична партія США. У сучасних демократіях це не єдині партії, яким не вистачає єдності. Наведені вище приклади є крайнощами. Загалом же аналітики схиляються до висновку, що їх партійні фракції швидше подібні на окремі політичні партії. Сильні внутрішньопартійні фракції звичайно діють як політичні партії при формуванні кабінетів та коаліційних урядів.

Навчально-методичне видання

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності «політологія»
(освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»)

Укладач – д. політ. н., проф. Монолатій І. С.

Навчально-методичний посібник з курсу «Теорія політичних партій та партійних систем» містить тематичну структуру курсу – програму, перелік питань, які розглядаються у рамках кожного лекційного та семінарського заняття, основні поняття, перелік доповідей та повідомлень, програмові вимоги до курсу, рекомендовану основну та додаткову літературу, термінологічний словник.

Теорія політичних партій та партійних систем: Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «політологія» (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр») / Монолатій Іван Сергійович (укл.). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. – 78 с.